

Brugen af en sansehave ved et plejehjem for ældre med demens

Organisatoriske og institutionelle forudsætninger
En implementeringsanalyse

The use of a sensory garden at a nursing home for elderly
with dementia

Organisational and institutional preconditions
An implementation analysis

Marie Leer Jørgensen

Brugen af en sansehave ved et plejehjem for ældre med demens

Organisatoriske og institutionelle forudsætninger

En implementeringsanalyse

Användningen av en sinnesträdgård vid ett vårdboende för äldre med demenssjukdomar.
Organisatoriska och institutionella förutsättningar.
En implementeringsanalys.

The use of a sensory garden at a nursing home for elderly with dementia.
Organisational and institutional preconditions.
An implementation analysis.

Marie Leer Jørgensen

Handledare: Anna Bengtsson, Sveriges Lantbruksuniversitet
Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi
Examinator: Patrik Grahn, Sveriges Lantbruksuniversitet, LTJ-fakulteten,
Alnarp. Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi.

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Avancerad nivå.

Kurstitel: Landskapsarkitekturens miljöpsykologi – självständigt arbete

Kurskod: EX0524

Program/utbildning: Natur, hälsa och trädgård - magisterprogram

Utgivningsort: Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp

Utgivningsår: 2011

Omslagsbild: Marie Leer Jørgensen

Serietitel: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: aktiviteter, beboere, beslutningsproces, brugerinvolvering, designprocess, anlægsproces, have, haveaktivitet, havearbejde, hukommelse, ibrugtagning, implementeringsanalyse, implementeringsteori, institutionelle forhold, instoration, integration af udemiljø i institutioner, kompetence, ledelse, livskvalitet, medarbejder, motivation, miljøpsykologi, organisatoriske forhold, plejebolig, plejehjem, plejepersonale, politikdesign, politikformulering, politisk beslutning, reminiscens, restoration, sansehave, sundhedsfremme, sundhed, tilgængelighed, tilgængeligt design, trivsel, terapihave, udemiljø, vedligeholdelse, ældre, ældrebolig, Gentofte Kommune.

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakultet Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Sammenfatning

Denne selvstændige eksamensopgave er udført som led i kurset Landskapsarkitekturens miljøpsykologi – selvstændigt arbejde, 15hp, (*Environmental Psychology in Landscape Architecture - degree thesis*) og afslutter magisterprogrammet, Natur, Hælsa och Trädgård: Landskapsarkitekturens miljøpsykologi på Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Dette arbejde er blevet til omkring en case, sansehaven på plejehjemmet Søndersøhave, som består af elleve kommunale plejeboliger for ældre med demens i Gentofte. Haven blev indviet i juni 2008. Den er tegnet af gæsteforelæser ved magisterprogrammet landskabsarkitekt, Helle Nebelong.

Gentofte kommune bevilligede i 2007 midler til, at alle kommunens ni plejeboliger for ældre med demens skulle have sansehaver med det formål at forbedre livskvaliteten for kommunens svageste borgere. Søndersøhave var den første have ud af de i alt tre haver, som nåede at blive anlagt inden den globale økonomiske krise blev en realitet i Gentofte Kommune. De resterende seks planlagte sansehaver blev sparet væk fra budgettet i 2011.

Casen er interessant fordi, kommunens beslutning om sansehaver er unik indenfor dansk ældreomsorg og særdeles fremsynet i lyset af miljøpsykologisk forskning, som dokumenterer den helende effekt, som naturen har på mennesker. I relation til ældre med demens viser forskning, at ophold i haver i tilknytning til plejeboliger og naturbaserede aktiviteter har en positiv betydning den mentale og fysiske sundhed. For personalet fungerer haver bla. som en buffer for stress og giver positive oplevelser med beboerne og større arbejdsglæde.

I lyset af, at der bliver flere og flere demente danskere, er det derfor særdeles vigtigt at udvikle og bruge natur og haver i plejen i af ældre med demens. Både for at øge beboernes livskvalitet og for at skabe gode arbejdsmiljøer for personalet, der ofte arbejder under stressende og fysisk og psykisk krævende arbejdsforhold.

Opgavens fokusområde er brugen af sansehaven på Søndersøhave. Opgavens formål er undersøge, hvilke institutionelle og organisatoriske forhold i processen med implementering af sansehaven, som har fremmet og hæmmet brugen af sansehaven på Søndersøhave. Hensigten er

- 1) At samle erfaring, som kan medvirke til at fremme brugen af sansehaven på Søndersøhave og som kan inspirere andre institutioner, som vil øge brugen af deres udearealer til fremme af sundhed og velvære hos brugerne,
- 2) At samle erfaring, som kan inspirere andre aktører, som vil anlægge succesfulde sundhedsfremmende udearealer i tilknytning til offentlige institutioner.

Foruden litteraturstudier indsamles empiri fra den konkrete case, ved triangulering af følgende kvalitative metoder:

- to fokusgruppeinterviews og gåtur med personalet på Søndersøhave,
- ét fokusgruppeinterview med medarbejdere i det aktiverende team,
- otte semistrukturerede interviews. To med ledelsen på Søndersøhave, et med en politiker og fire med embedsmænd i Gentofte Kommune og et med landskabsarkitekten, Helle Nebelong,
- ét spontaninterview med weekendpersonale,
- indsamling af skriftligt dokumentationsmateriale under interviews,

- ikke-deltagende observationer på Søndersøhave, to gange i haven og tre gange under forskellige undervisningsforløb
- fototagning.

Den integrerede implementeringsteori, som har sit udspring i politologien, er udgangspunkt for udvikling af en analysemodel for implementeringsanalysen af sansehaven på Søndersøhave. Den integrerede implementeringsteori, den miljøpsykologiske forskning om brugen af udemiljøer til ældre med demens, samt forskning indenfor trivsel i ældreboligen udgør den teoretiske inspiration til analysen.

Resultat og analyse illustrerer processen for implementering af sansehaven på Søndersøhave og fremviser en række forhold fra den politiske beslutningsproces, den kommunale administrative organisation, Søndersøhave, herunder ledelse, personale, beboere og institutionelle forhold, de fysiske rammer i sansehaven samt de socioøkonomiske og juridiske omgivelser, som har virket henholdsvis fremmende eller hæmmende på sansehavens brug. Dermed anviser analysen indirekte en række indsatsområder og metoder til fremme af brugen af sansehaven. Dette handler overordnet set om, at der i beslutningsprocessen såvel som under selve implementeringen arbejdes med integration af haven i institutionen og dens service. En central nøgle til succesfuld brug er, at medarbejderne er motiverede og har kompetencer til at løfte den nye opgave med at bruge sansehaven i dagligdagen.

På denne baggrund udvikles konkrete forslag og ideer med det formål at inspirere aktørerne omkring sansehaven på Søndersøhave i det videre arbejde med at udvikle brugen.

På grundlag af casestudiet udvikles tillige generelle forslag til organisatoriske og institutionelle forhold, som har betydning for succesfuld implementering af sundhedsfremmende udemiljøer i tilknytning til institutioner generelt. Det handler om forslag til hvordan politikformulering og politikdesign kan fremme integrationen af udemiljøet og brugen heraf, forslag til implementeringsprocessen og forslag til lovgivning og forskning.

Ved at bruge den integrerede implementeringsteori er det lykkedes at udvikle en større forståelse for hvilke organisatoriske og institutionelle forhold, som har betydning for brugen af udearealer i tilknytning plejehjem for ældre med demens, i forhold til den eksisterende forskning redegør for. Ligeledes er der skabt en forståelse for, hvorledes disse forhold relaterer sig til hinanden.

Det vurderes, at resultater og forslag kan være vejledende for andre aktører involveret i brug og opstart af sundhedsfremmende udearealer i tilknytning til andre institutioner, dog afhængigt af forskelle og ligheder i situationen og konteksten.

Den integrerede implementeringsteori suppleret med miljøpsykologisk forskning om den konkrete brugergruppe, anses derfor for at være relevant til analyser og evalueringer af brugen og integrationen af sundhedsfremmende udemiljøer på konkrete institutioner. Denne viden er feedback til involverede aktører og beslutningstagere, og kan bruges til at fremme brugen af udemiljøer i service og omsorg. Dette teorigrundlag vurderes endvidere generelt at være et relevant planlægningsredskab i forbindelse med udvikling af sundhedsfremmende udemiljøer til institutioner som metode til sikring succesfuld implementering og dermed optimalt brug af udemiljøer.

Abstract

This project forms part of the course “Environmental Psychology in Landscape Architecture – degree thesis, 15 hp” (Landskapsarkitekturens miljöpsykologi – självständigt arbete) and concludes the education at the Masters Program “Natur, hälsa och trädgård” at the Agricultural University of Sweden, Alnarp.

The work focuses on a case study – the sensory garden at Søndersøhave in Gentofte, Denmark, that is a municipal nursing home for elderly people with senile dementia. The garden was inaugurated in June 2008 as the first of a total of three sensory gardens established at three different nursing homes in Gentofte municipality. The garden is designed by the guest lecturer at the Masters Program, landscape architect Helle Nebelong.

Gentofte municipality granted in 2007 the financial means for the establishment of sensory gardens at all nine nursing homes for elderly people with senile dementia in Gentofte Municipality. The purpose of these gardens was to improve the quality of life for the weakest citizens in the municipality.

This initiative is unique within Danish elderly care and extraordinarily visionary based on the environmental psychological research that documents the healing effects of nature on human beings. In relation to elderly with senile dementia, staying in a garden associated to a nursing home and doing nature-based activities has a positive effect on the well-being of the elderly as well as on the caretakers.

Concerning the sensory garden at Søndersøhave, the relative lack of use was made a problem from several sides. The focus of this thesis is therefore the *use* of the sensory garden. The purpose of the thesis is to investigate to which extent and how institutional and organizational conditions have promoted or inhibited the use of the sensory garden at Søndersøhave in the process of implementation.

The hope is that this study will 1) collect experience that can help promote the use of the sensory garden at Søndersøhave and inspire other institutions to increase their use of outdoor areas in order to promote health and wellbeing for their users, 2) collect experience, that can inspire other stakeholders, who want to design successful health promoting outdoor spaces at public institutions.

Besides literature studies, empirical data is collected from the case by triangulation of the following qualitative methods:

- Two focus group interviews and a walk with the staff at Søndersøhave and
- One focus group interview with the employees in an activating team
- Eight semi-structured interviews. Two with the management at Søndersøhave, one with a politician, and four with civil servants in Gentofte Municipality and one with the landscape architect
- Collection of written material for documentation during interviews
- Non-participating observations at Søndersøhave, two times in the garden and three times during the course of different teaching sessions.
- Photo documentation.

The integrated theory of implementation that originates from political science, is the foundation for development of a model of analysis for the implementation of the sensory garden at Søndersøhave and provide together with the environmental psychological research on use of outdoor environments for elderly with senile dementia, the theoretical inspiration for the analysis.

The results and analysis illustrate the process of implementation of the sensory garden at Søndersøhave. They show a number of experiences about institutional, organizational matters, that has a promoting or inhibiting effect, respectively on the use of the sensory garden at Søndersøhave. Indirectly, the analysis thereby shows a number of paths to promote the use of the garden that is formulated into suggestions and ideas.

In short, it all revolves around integration of the sensory garden in the organization of the institution in all phases of implementation. This ranges from the formulation of a policy, through the phase of design and establishment to the actual process of implementation. A key factor for success is motivation and competence of the staff. Achievement of these goals can be facilitated by use of a number of different means and methods.

Results and analysis, suggestions and ideas in this thesis provide feedback to the institution Søndersøhave and the central administrative and political level in Gentofte municipality. Also, it is hoped that it provide inspiration to a) other institutions that want to increase the use of existing outdoor environments as part of caretaking or service and b) other stakeholders who want to develop and design successful and health promoting outdoor environments for the users at different public institutions.

Based on the experiences of this investigation, the integrated theory of implementation is deemed useful as a means for analysis and evaluation of the use and integration of health promoting outdoor environments at specific institutions. The theory is further believed to be useful as a means of planning for health promoting outdoor environments at institutions to significantly increase the health promoting impact for the users.

Indholdsfortegnelse

INDHOLDSFORTEGNELSE	1
FORORD	4
BAGGRUND OG PROBLEMFORMULERING	5
TEORI	8
IMPLEMENTERINGSTEORIEN	8
DEN INTEGREREDE IMPLEMENTERINGSMODEL	8
POLITIKFORMULERING OG POLITIKDESIGN	9
IMPLEMENTERINGSPROCES	9
IMPLEMENTERINGSRESULTATER	10
SOCIOØKONOMISKE OMGIVELSER	10
FEEDBACK	10
MILJØPSYKOLOGISK LITTERATUR	10
INSTITUTIONELLE OG ORGANISATORISKE FORHOLD AF BETYDNING FOR BRUGEN AF HAVER PÅ INSTITUTIONER	10
FOR Mennesker med demens	10
PERSONALET ER AFGØRENDE FOR UDELIV OG AKTIVITETER I HAVEN	10
PERSONALET'S ATTITUDER OG INTERESSE INDVIRKER PÅ UDELIV OG UDEAKTIVITET	11
AKTIVITETER SKAL PLANLÆGGES	11
RESSOURCER, TIDSPRES OG KRÆVENDE ARBEJDSFORHOLD	11
PLEJEKULTURER OG RUTINER	12
UDDANNELSE PÅVIRKER ATTITUDER OG SKABER ENGAGEMENT	12
DESIGNPROCES MED BRUGERINDDRAGELSE FREMMER AKTIVITET OG GIVER EJERSKABSFØLELSE	12
VEDLIGEHODELSE	13
HAVEN SKAL INTEGRERES I INSTITUTIONEN	13
LEDELSE SKAL SIKRE DE STRUKTURELLE RAMMER	13
FORMÅL OG SPØRGSMÅL	14
FORMÅL	14
SPØRGSMÅL	14
METODE	15
ET OVERBLIK	15
CASE	15
INDLEDENDE KONTAKTER	15
BESKRIVELSE AF CASE	15
DATAINDSAMLINGSMETODER	19
LITTERATURSTUDIER	19
SEMISTRUKTUREREDE KVALITATIVE INTERVIEWS	19
SPONTANINTERVIEW	20
FOKUSGRUPPEINTERVIEWS OG GÅTUR I SANSEHAVEN	20
OBSERVATION OG FOTOGRAFERING	20
DOKUMENTINDSAMLING	21
DATABEARBEJDNING	21
ANALYSEMETODE OG BESVARELSE AF OPGAVERNS SPØRGSMÅL	21

RESULTATER OG ANALYSE	22
ANALYSEMETODE	22
FORTOLKNING AF DIIT I RELATION TIL SANSEHAVEN PÅ SØNDERSØHAVE	22
MODEL FOR IMPLEMENTERINGSANALYSE AF SANSEHAVEN PÅ SØNDERSØHAVE	24
POLITIKFORMULERING OG –DESIGN RESULTATER OG ANALYSE	25
POLITIKFORMULERING	25
POLITIKDESIGN	25
FORHOLD I POLITIKFORMULERING OG POLITIKDESIGN SOM FREMMER ELLER HÆMMER BRUGEN	26
FREMMEDE FORHOLD	26
HÆMMENDE FORHOLD	27
IMPLEMENTERINGSPROCES	29
A. ORGANISATORISK OG INTERORGANISATORISK ADFÆRD	29
FORHOLD I KOMMUNENS ORGANISATION OG ADMINISTRATION SOM FREMMER ELLER HÆMMER BRUGEN AF SANSEHAVEN PÅ SØNDERSØHAVE	31
B. ORGANISATORISK OG INTERORGANISATORISK ADFÆRD I DESIGN- OG ANLÆGSFASEN	31
FORHOLD I DESIGN- OG ANLÆGSFASEN SOM FREMMER ELLER HÆMMER BRUGEN	32
C. ORGANISATORISK OG INTERORGANISATORISK ADFÆRD I BRUGSFASEN	32
FORHOLD I DEN ORGANISATORISKE OG INTERORGANISATORISKE ADFÆRD I IBRUGTAGNINGSAFASSEN SOM FREMMER ELLER HÆMMER BRUGEN	34
B. LEDELSE PÅ SØNDERSØHAVE	35
LEDELSESRÆLATEREDE FORHOLD SOM FREMMER ELLER HÆMMER BRUGEN AF SANSEHAVEN	35
C. MEDARBEJDERE PÅ SØNDERSØHAVE	37
OPLEVEDE BARRIERER FOR BRUGEN I DE FYSISKE OMGIVELSER	43
MEDARBEJDERRELATEREDE FORHOLD SOM FREMMER ELLER HÆMMER BRUGEN AF SANSEHAVEN	45
D. BEBOERNE PÅ SØNDERSØHAVE	46
BEBOERRELATEREDE FORHOLD SOM FREMMER ELLER HÆMMER BRUGEN AF HAVEN	47
IMPLEMENTERINGSRESULTAT	48
BRUGEN AF SANSEHAVEN PÅ SØNDERSØHAVE	48
HVOR MEGET BENYTTES HAVEN?	52
HVOR MÅLRETTET OG PRIORITERET ER BRUGEN AF HAVEN PÅ SØNDERSØHAVE?	52
DEN OPLEVEDE BETYDNING AF HAVEN FOR BEBOERE OG PERSONALE	53
SANSEHAVEN ER EN SUCCES	54
SOCIOØKONOMISKE OG JURIDISKE OMGIVELSER	55
SOCIOØKONOMISK OG JURIDISKE FORHOLD SOM HÆMMER ELLER FREMMER BRUGEN AF SANSEHAVEN	56
OPSUMMERING	57
OVERSIGT OVER FORHOLD SOM HAR VIRKET FREMMENDE OG HÆMMENDE PÅ BRUGEN AF SANSEHAVEN PÅ SØNDERSØHAVE	57
FREMMEDE FAKTORER	57
HÆMMENDE FAKTORER	57
FORSLAG OG IDEER	61
FORSLAG TIL FREMME AF BRUGEN AF SANSEHAVEN PÅ SØNDERSØHAVE (BESVARELSE AF SPØRGSMÅL 3 A)	61
MODEL FOR IMPLEMENTERING AF SANSEHAVEN PÅ SØNDERSØHAVE	62
A. FORSLAG MÅLRETTET INSTITUTIONEN SØNDERSØHAVE	62
FORSLAG OM FREMME AF LEDELSE OG MEDARBEJDERES EVNER/KOMPETENCER	62
FORSLAG TIL FREMME MEDARBEJDERNES MOTIVATION	63
FORSLAG TIL UDVIKLING AF INSTITUTIONELLE FORHOLD	65
B. FORSLAG MÅLRETTET DEN KOMMUNALE ORGANISATION	66
FORSLAG TIL INTERORGANISATORISKE OG ORGANISATORISKE STRUKTURER	66
FORSLAG OG IDEER ER GENERALISERBARE	66

FORSLAG TIL FREMME AF IMPLEMENTERING AF SUNDHEDSFREMMENDE UDEMILJØER GENERELT (BESVARELSE AF SPØRGSMÅL 3 B)	67
FORSLAG TIL POLICYFORMULERING OG POLITIKDESIGN	67
FORSLAG TIL IMPLEMENTERINGSPROCES	68
FORSLAG TIL SOCIOØKONOMISKE OG JURIDISKE OMGIVELSER	70
<u>METODEDISKUSSION</u>	71
FOKUSGRUPPEINTERVIEW MED OG UDEN GÅTUR	71
INDSAMLING AF SKRIFTLIGT MATERIALE	71
ANALYSEMETODE	72
<u>DISKUSSION</u>	73
ORGANISATORISKE OG INSTITUTIONELLE FORHOLD AF BETYDNING FOR BRUGEN	73
RESULTATERNE BEKRÆFTER EKSISTERENDE TEORI OM INSTITUTIONELLE FORHOLDS BETYDNING FOR BRUGEN	73
NY VIDEN OM INSTITUTIONELLE FORHOLD AF BETYDNING	73
NY VIDEN OM BETYDNINGEN AF INTERORGANISATORISK OG ORGANISATORISKE FORHOLD, POLITIKFORMULERINGEN, POLITIKDESIGNET OG DE SOCIOØKONOMISKE OG JURIDISKE OMGIVELSER FOR BRUGEN	74
SUBJEKTIV FORTOLKNING AF DIIT	74
DIITs VÆRDI SOM ANALYSETEREDSKAB	74
FREMTIDIG FORSKNING	75
<u>REFERENCER</u>	77
JURIDISK BINDENDE MATERIALE	87
VEJLEDENDE MATERIALE OM INDRETNING AF BOLIGER OG UDEMILJØ	88
Bilag 1 Lovgivning, vejledninger og administrative rammer for ældreboliger	
Bilag 2 Baggrund	

Forord

Dette er den afsluttende eksamensopgave på magisterprogrammet Natur, Hälsa och Trädgård: Landskapsarkitekturens miljöpsykologi (*Nature, Health and Gardens Programme*), Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. Opgaven er gennemført under kurset Landskapsarkitekturens miljöpsykologi – självständigt arbete (*Environmental Psychology in Landscape Architecture - degree thesis*) 15hp.

De øvrige kurser, der indgår i uddannelsen er:

- Kursus 1. Landskapsarkitekturens miljöpsykologi - Hälsöfrämjande livsmiljöer (Environmental Psychology in Landscape Architecture - Health Promoting Everyday Environments)
- Kursus 2. Landskapsarkitekturens miljöpsykologi - Hälsöfrämjande miljöer i vård, skola och omsorg, 15hp (Environmental Psychology in Landscape Architecture - Health Promoting Environments in Institutions)
- Kursus 3. Landskapsarkitekturens miljöpsykologi - teori och metod, 15hp (Environmental Psychology in Landscape Architecture - Theory and Method)

Arbejdet med denne opgave har været berigende som en rejse gennem nye landskaber og fremmede kulturer. Jeg har lært om livet som ældre med demens i en plejebolig og om jobbet som medarbejder i plejeboliger for ældre med demens. Jeg har oplevet hvordan en sansehave kan berige dagligdagen og bringe glæde og livskvalitet til beboere og ansatte. Jeg er rejst ind i teoriens mange lag og har forsøgt at forstå og forklare erfaringerne fra Søndersøhave i dette lys. Jeg sender med opgaven mine forslag og ideer til Søndersøhave og Gentofte Kommune med de bedste ønsker til jeres videre arbejde med at fremme brugen af sansehaven til gavn og glæde for alle brugere, beboere, personale og pårørende.

Jeg vil gerne takke de mennesker, som har medvirket til, at dette arbejde blev muligt. Således tak til:

- alle beboere på Søndersøhave, som lod mig komme indenfor i jeres hjem,
- alle venlige og imødekommende medarbejdere og ledelsen på Søndersøhave, som velvilligt lod øse oplevelser og erfaring med haven,
- alle ansatte i Gentofte Kommunes centraladministrationen og politikere i kommunen, for imødekommenhed overfor projektet og bidrag med erfaringer og viden,
- landskabsarkitekt, Helle Nebelong, for gode ideer, inspiration og gode råd,
- min vejleder landskabsarkitekt og doktorant, Anna Bengtsson, for en positive attitude overfor mit arbejde og mine ideer og for klartseende kommentarer og vejledning,
- min veninde og studiekammerat, Lisbeth Lyng, som har læst korrektur og været en trofaste støtte.

Til sidst en særlig tak til mine børn Rosa Maria, Signe, Jakob og min mand Stefan Bernstein for jeres kærlige opbakning, forståelse, tålmodighed og hjælp gennem hele processen.

Marie Leer Jørgensen
Espergærde den 20. september 2011

Baggrund og problemformulering

Dette arbejde er blevet til omkring en case, sansehaven ved det kommunale plejehjem Søndersøhave i Gentofte, som består af elleve plejeboliger for demente ældre. Haven blev indviet i juni 2008. Den er tegnet af gæsteforelæser ved magisterprogrammet Natur, Hälsa och Trädgård, landskabsarkitekt Helle Nebelong.

Haven er en ud af tre sansehaver, som blev etableret i tilknytning til kommunale plejeboliger for demensramte ældre i Gentofte kommune i perioden 2008-2010. Kommunens mål med at etablere haver i tilknytning til plejeboligerne var, at give de demente beboere

- mulighed for at opholde sig mere i det frie,
- rare og fredelige rammer for samværet med de pårørende,
- mulighed for at finde ro og fred i haven,
- fysisk og sansemæssig stimulering i trygge, smukke og naturlige udemiljøer (Gentofte Kommune, Teknik og Miljø, Byggestyring, 2007).

Casen er interessant, fordi Gentofte Kommunes beslutning om at etablere sansehaver i tilknytning til plejeboligerne for kommunens demente ældre er unik indenfor dansk ældreomsorg og særdeles fremsynet i et miljøpsykologisk og samfundsmæssigt perspektiv. Bilag 2 redegør uddyber dette i detaljer. Først defineres demens og de samfundsmæssige konsekvenser illustreres. Dernæst redegøres for den miljøpsykologiske forskningen, som om betydningen og effekten af udemiljøer i tilknytning til plejeboliger for de demente beboere og personalet. Endelig forklares det med afsæt i de miljøpsykologiske teorier, hvorfor og hvordan naturen har helende effekt på mennesker med demens. I dette afsnit og i afsnittet Teori fremstilles den del af den miljøpsykologiske litteratur, som vedrører brugen af udemiljøet, og som har direkte relevans for opgavens formål og spørgsmål.

Med udgangspunkt i den konkrete case blev opgavens formål og spørgsmål defineret i en løbende proces.

Efter en indledende samtale med landskabsarkitekten og demenskoordinatoren i kommunen stod det klart, at der efter sansehavens anlæggelse på Søndersøhave var fokus på havens brug. Haven havde været en stor investering. Dette ville være spild, hvis haven ikke blev brugt i plejehjemmets dagligdag. Et mindre internt uddannelsesprogram var sat i værk, for at give personalet inspiration til øget brug. Haven var oprindeligt en politisk beslutning, ikke udsprunget af personalets eget initiativ. Dette faktum og det forhold, at personalet er de primære aktører i forhold til brugen af haven, var interessante og inspirerede mig til at afgrænse opgavens tema til havens brug og forhold, som indvirker herpå.

I den miljøpsykologiske litteratur findes både teori om og fænomenologiske studier af haver for ældre med demens. Flere studier giver udtryk for, at haverne bruges mindre end de kunne, eller at beboerne ikke kommer ud så ofte som de ønsker fx Bite & Lovering (1984), Cohen-Mansfield & Werner (1999), Curtler & Kane (2005), Grant & Wineman (2009), Kearney & Winterbottom (2005), Rodiek (2005), Zeisel & Tyson (1999). I nogle studier beskrives og diskuteres årsagerne til det relativt lille brug eller forudsætninger for brugen ud fra teori (Bengtsson, 2003)(Brawley, 2002)(Grahn & Bengtsson, 2004) eller fænomenologiske observationer (Bengtsson, 2003)(Berentsen et al., 2007)(Cohen-Mansfield & Werner, 1999) (Grant & Wineman, 2009),(Kearney & Winterbottom, 2005) (Lovering et al., 2002)(Pachana et al., 2003). Studierne har

ofte fokus på, hvordan indretning og design af udemiljøer, herunder klimabeskyttelse, tilgængelighed, sikkerhed og vedligeholdelse kan fremme brugen fx Bengtsson (2003), Bengtsson & Carlsson (2005), Berentsen et al. (2007), Bite & Lovering (1984), Brawley (2009), Cohen-Mansfield (1999), Cooper Marcus (2009), Curtler & Kane (2005), Gibson et al. (2009), Grahn & Bengtsson (2005) Kearney & Winterbottom (2005), Lovering (1990), Lovering et al., (2002), Rodiek (2005).

Nogle af studierne peger endvidere på, at ressourcer og motivation hos personale og beboere har betydning for brugen (Bengtsson & Carlsson, 2005) (Berentsen et al., 2007) (Bite & Lovering, 1984) (Brawley, 2009)(Cohen-Mansfield & Werner, 1999) (Curtler & Kane, 2005) (Gibson et al., 2009)(Grant & Wineman, 2009) (Kearney & Winterbottom, 2005) (Lovering, 1990)(Lovering et al., 2002)(Rappe & Topo, 2009)(Olofsson & Lenninger, 2004).

Enkelte studier peger på, at institutionelle forhold har betydning for brugen. Der nævnes i litteraturen forhold som institutionernes praksis og politik omkring udemiljøets rolle i virksomhedens serviceprogram, beboernes sikkerhed og brug af udearealer, programmer og planlægning for aktiviteter, omsorgskultur og rutiner (Brawley, 2009) (Cooper Marcus, 2009)(Curtler & Kane, 2005)(Gibson et al., 2009) (Grant & Wineman, 2009)(Lovering et al., 2002)(Rappe & Topo, 2009).

Brugerinvolvering i designprocessen pointeres som særdeles vigtig for opnåelse af et brugervenligt design og for ejerskabsfølelse blandt personalet af forfattere som Berentsen et al. (2007), Brawley (2009) og Cooper Marcus (2009).

Litteraturen refereret ovenfor definerer ikke præcist, hvad der forstås med de anvendte begreber institutionelle og organisatoriske forhold. De forhold, som litteraturen peger på, knytter sig dog alle til selve institutionen og dens organisation. Begrebet institutionelle forhold benyttes derfor på tilsvarende måde i denne opgave om forhold, der kan relateres til institutionen Sønderøhave og dens interne organisering. Organisatoriske forhold anvendes i opgaven om det større system af myndigheder og organisationer, som institutionen Sønderøhave indgår i.

Da de institutionelle forhold har et begrænset fokus i den miljøpsykologiske litteratur, fandt jeg det interessant at afgrænse undersøgelsen til netop disse forhold og deres betydning for sansehavens brug. Med denne afgrænsning bliver det samtidig muligt at arbejde mere i dybden med forståelsen af begrebet integration af et udemiljø på en institution. Et begreb som indgik i en gruppeopgave under kurset Landskapsarkitekturens miljøpsykologi - Hälsofrämjande miljöer i vård, skola och omsorg, men som ikke blev defineret i den anvendte kursuslitteratur.

På grund af min erfaring som embedsmand, jurist og miljøplanlægger, var det yderligere interessant for mig at se på havens brug i et større perspektiv, som omhandler det forhold, at Sønderøhave er en offentlig institution, der indgår i et kommunalt administrativt, hierarkisk og politisk system. Jeg var nysgerrig efter at undersøge, hvilken betydning disse ydre organisatoriske rammer gennem tiden har haft for brugen af sansehaven.

I min søgen efter teori at støtte min undersøgelse på kontaktede jeg, efter en henvisning fra Helle Nebelong, et institut på Syddansk Universitet. Via en forsker der, fandt jeg frem til den integrerede implementeringsteori i bogen Implementering af Politik, 2008, af Winter & Lehman Nielsen. Pludselig stod jeg med den samme politologiske teori i hænderne, som havde udgjort

teorigrundlaget for min juridiske specialeopgave om implementering af miljølovning (Leer Jørgensen, 1996).

Kunne denne teori anvendes til undersøgelse af de institutionelle og organisatoriske forholds betydning for brugen af et udemiljø? Min vurdering var, at det ville være muligt. Sansehaven og dens brug kan med politologiske øjne ses som implementering af en politisk beslutning. Teorien har fokus på de politiske, organisatoriske, institutionelle faktorer i implementeringsprocessen, som jeg netop var interesseret i. Undersøgelsen kunne i dette perspektiv karakteriseres som en analyse af implementeringen af sansehaven på Søndersøhave. En kontakt til en af bogens forfattere, professor Søren C. Winter, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, bekræftede, at den integrerede implementeringsmodel, teoretisk set, skulle kunne anvendes på politiske beslutninger om sansehave på plejehjem, som har til formål at fremme de ældre beboeres sundhed og livskvalitet. Min tanke var, at det ville være interessant, hvis implementeringsteorien kunne medvirke til at videreudvikle eller supplere forskning og teori om brugen af sundhedsfremmende udemiljøer på plejehjem for mennesker med demens og på andre institutioner indenfor omsorgen.

I det følgende bliver det teoretiske grundlag for min undersøgelse fremstillet. Først den integrerede implementeringsteori. Dernæst præsenteres den miljøpsykologiske litteratur om institutionelle og organisatoriske forhold af betydning for brugen af haver på institutioner for ældre med demens. På denne baggrund formuleres det specifikke formål med og spørgsmål for undersøgelsen.

Teori

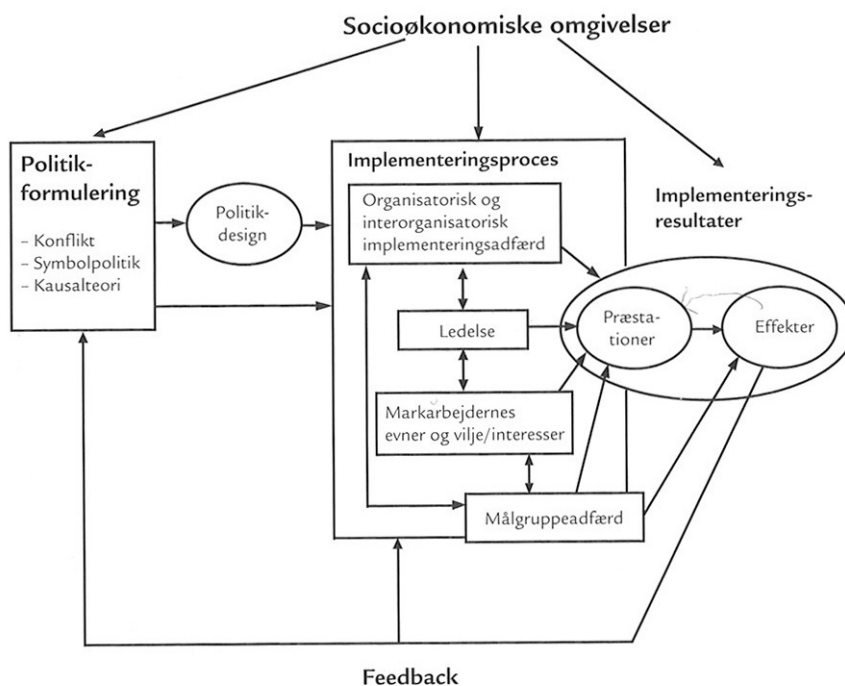
Implementeringsteorien

Indenfor den politologiske forskning er der udviklet teori om implementering af politiske beslutninger. Implementering er det engelske ord for gennemførelse af en idé i praksis.

Winter & Lehman Nielsen (2008) samler teorien i den integrerede implementeringsteori (DIIT). Teorien illustreres i en model, som viser, at implementering af en politisk beslutning (idé) er en proces over tid, opdelt i faser med forskellige aktører. Se figur 1 nedenfor. Modellen tilbyder et analyseskema med nøglefaktorer og mekanismer, som kan forklare variationer i implementeringsresultater og sætte spotlights på centrale elementer af betydning for implementeringsprocessen og det endelige resultat.

Modellen anvendes traditionelt til evaluering af politiske styringsmidler og politikområder eller til analyser af implementering af fx miljølovgivning. Se eksempler herpå i Winter & Lehmann (2008) og Leer Jørgensen (1996). Men idealet er, at modellen skal kunne anvendes på de fleste politikområder, herunder specifikke politiske beslutninger.

Den integrerede implementeringsmodel

Kilde: Winter og Lehmann Nielsen (2008), s. 18

Politikformulering og politikdesign

I politikformuleringsfasen defineres et politisk problem, og politikken formuleres. Et politik design besluttet. Det indeholder mål og midler, herunder instrumenter, myndigheder og organisationer, der skal føre politikken ud i livet og ressourcebevilling. Politikdesignet kan påvirke både implementeringsprocessen, dens præstationer og dens effekter og har derfor stor betydning for implementeringen.

Implementeringsproces

Organisatorisk og interorganisatorisk implementerings- adfærd

Implementeringen vil foregå i et organisatorisk system, som besluttet i politikdesignet. Organisationen omkring implementeringen er forskellig fra case til case. Det kan være et system af en eller flere offentlige myndigheder, private organisationer eller virksomheder. Uanset om det er offentlige eller private organisationer, har de hver deres særinteresser. Interesser og samarbejdsmonter kan influere på, om implementeringen bliver mere eller mindre effektiv.

Der er tre hovedaktører involveret i implementeringen: ledelsen, medarbejderne og målgruppen for den konkrete serviceydelse eller myndighedsudøvelse. Alle typer af aktører i processen har særskilte interesser og motiver, som influerer på, om deres adfærd er mere eller mindre effektiv i forhold til udførelsen af den vedtagne politik.

Ledelse

Ledelse drejer sig om den politiske og administrative ledelses 1) holdning til målet med beslutningen og 2) valget af direkte eller indirekte ledelsesinstrumenter og 3) effekten af 1 og 2 på medarbejdernes adfærd. Der er meget begrænset forskningsmæssig viden om lovmæssigheder og effekter af ledelse i den offentlige sektor. Nogle forskere betegner ledelse som en "*situationsbaseret kunstart*" Winter & Lehmann Nielsen, 2008, s. 163.

Et forskningsprojekt indenfor ældreomsorgen viste, at værdibaseret ledelse fremmer trivslen i plejeboligerne bl.a. fordi, der kan slækkes på regler og rutiner. Det konkluderes bl.a., a) at et politisk vedtaget værdigrundlag baseret på personalets input har en gennemslagskraft hos personalet og b) at lederen af den enkelte plejebolig er central i skabelsen af organisationskulturen. Lederen har en funktion som rollemodel for personalet gennem sine handlinger og skal sørge for, at handlinger stemmer med værdier, og at værdier holdes i hævd, tilpasses og udvikles (Socialministeriet, 2002).

Markarbejdere

Markarbejderne er de offentlige ansatte, som interagerer direkte med borgerne og afleverer politikken til disse i form af serviceydelser eller myndighedsudøvelse (præstationer).

Markarbejdernes vilje/interesser (motivation) i arbejdet og deres evner, herunder faglige og intellektuelle samt erfaringsbaserede kompetencer påvirker deres adfærd. De institutionelle forhold, herunder chefer, kollegaer, borgere, interne procedurer, arbejdstidsregler og ressourcer, påvirker den enkeltes interesser, evner og adfærd.

Målgruppe

Målgruppen er de borgere, som politikken retter sig imod. Deres vilje/interesse (motivation) og evner samt de omgivende institutionelle forhold påvirker ligeledes deres adfærd. De er modtagere af præstationerne, og deres ændrede adfærd, som følge heraf, er effekten af den politiske beslutning.

Implementeringsresultater

Implementeringsresultatet er den praktiske udmøntning af den politiske beslutning. Dels markarbejdernes præstationer i form af serviceydelser eller myndighedsudøvelse, dels den effekt præstationen har på målgruppens adfærd eller sociale situation. Myndighedernes handlinger kan analyseres i forhold til begreber som instrumentvalg, indsatsomfang, målretning og prioritering af indsats. Ligeledes kan man se på aktørernes stil eller væremåde.

Erfaring viser, at implementeringsresultatet ofte forbedres over tid.

Socioøkonomiske omgivelser

De socioøkonomiske omgivelser er rammebetingelserne for implementeringen og påvirker alle faser heri. Det er omgivelser til det politisk-administrative system fx konjunkturer, beskæftigelsesmæssige eller lokale økonomiske og sociale forhold.

Hver faktor i modellen kan indeholde forhold, som fremmer eller hæmmer en succesfuld implementering. Politikens *”gennemslagskraft er afhængig af, hvad der sker undervejs i implementeringen og meget kan gå galt undervejs”* (Winter & Lehmann Nielsen, 2008, s. 15).

Feedback

Indsamlede erfaringer fra analyser og evalueringer af implementeringsprocesser og –resultater er lærerig feedback til det politiske og administrative system. Denne viden kan bruges til at optimere fx policydesign og implementeringsprocesser.

Miljøpsykologisk litteratur

Institutionelle og organisatoriske forhold af betydning for brugen af haver på institutioner for mennesker med demens

Litteraturen påpeger personalets centrale rolle for brugen af udemiljøet og udpeger en række institutionelle og organisatoriske forhold, som er vigtige for brugen af udemiljøet på institutioner for ældre med demens. Disse forhold beskrives i de følgende.

Personalet er afgørende for udeliv og aktiviteter i haven

Flere forfattere pointerer, at personalets assistance og deltagelse i udelivet er en vigtig forudsætning for demente ældres brug af haver i tilknytning til institutioner (Bengtsson, 2003) (Cohen-Mansfield & Werner, 1999) (Cutler & Kane, 2005) (Gibson et al. 2009) (Grant & Wineman, 2009) (Kearney & Winterbottom, 2005) (Lovering, 1984) (Rodiek, 2005) (Rappe & Kivelä 2005 i Rappe & Topo, 2009) (Tyson, 1999). Personalets assistance kan være en nødvendig fysisk bistand, tilskyndelse til at gå ud og/eller deltage i aktiviteter som kompensation for manglende initiativ eller støtte til overvindelse af angsten for at gå ud i noget nyt og ikke kunne finde tilbage. Personalets tilstedeværelse har desuden betydning for, at de ældre kan føle sig trygge i tilfælde af, at man skulle fare vild eller falde (Olofsson & Thelander, 2002 i Bengtsson, 2003). Cox et al. (2004) skriver i den sammenhæng, at personalets tilstedeværelse øger de demente beboeres positive oplevelse fra tilfredshed til nydelse under opholdet i haven, hvilket måske netop skyldes en øget tryghedsfølelse, som gør det muligt at slappe af. Er sygdommen fremskreden, vil der endvidere være behov for

konstant opsyn med den demente beboer, fx kan alting blive puttet i munden (Cooper Marcus, 2009)

Demente beboerne observeres i tråd hermed primært i haven, når der foregår personale initierede og planlagte aktiviteter. Personalets eller andres aktiviteter i udemiljøet virker motiverende på, om beboerne kommer ud, og på om de er aktive (Cutler & Kane, 2005) (Gibson et al., 2009), (Lovering, 1984) (Lovering et al., 2002) (Olofsson & Lenninger, 2004). Grant & Wineman (2009) observerede dog, at mennesker med demens benytter også udemiljøet på eget initiativ uafhængigt af aktiviteter. Forskellene kan formentlig forklares i lyset af beboernes kompetencer. Jo flere kompetencer, jo mere selvstændig og uafhængig formodes deres brug af haven at være.

Personalet har endvidere en afgørende rolle i forhold til at initiere og gennemføre aktiviteter i haven med de demente på grund af beboernes kognitive svækkelser. Dette er beskrevet mere detaljeret i afsnittet "Haveaktiviteters terapeutiske betydning" i Bilag 2.

Personalets attituder og interesse indvirker på udeliv og udeaktivitet

Personalegruppens personlige interesse i, erfaringer med og kundskaber om havebrug og -aktiviteter for ældre med demens er afgørende for deres evner og motivation til at planlægge og sætte haveaktiviteter i gang og involvere beboerne (Lovering et al., 2002) (Olofsson & Lenninger, 2004).

En anden central faktor for personalets engagement i at bruge og integrere haven i deres planlægning og aktiviteter er viden om og erfaring med udemiljøets positive effekt på beboernes sundhed og velvære (Olofsson, & Lenninger, 2004) (Lovering et al., 2002) (Rappe & Topo, 2009) (Grant & Wineman, 2009). Tvivl om nytteværdien af udeaktivitet i forhold til mennesker med demens er en observeret barriere for personalets engagement i udeaktivitet (Gibson et al., 2009).

Attituden til beboernes præferencer, behov for uafhængighed samt attituden til beboernes sikkerhed og personalets ansvar herfor, har betydning for, om personalet opfordrer beboerne til at gå udenfor, og for om udeophold tillades uden personale. Ligeledes har det betydning for personalets rummelighed i forhold til beboernes egne aktiviteter (Brawley, 2002) (Brawley, 2009) (Curtler & Kane, 2005) (Grant & Wineman, 2009) (Gibson et al., 2009) (Rappe & Topo, 2009).

Aktiviteter skal planlægges

Flere forfattere fremhæver, at regelmæssig, vedvarende og terapeutisk brug af haven forudsætter struktureret og målrettet planlægning og programsætning af aktiviteter i haven. Haven bør indgå i plejeplaner for den enkelte beboer (Berentsen et al., 2007) (Brawley, 2002) og i aktivitetsprogrammer, som en del af servicen på institutionen (Berentsen et al., 2007) (Brawley, 2002) (Brawley, 2009) (Lovering et al., 2002) (Olofsson & Lenninger, 2004). Personalet har også i denne sammenhæng en afgørende rolle som dem, der udformer disse planer.

Ressourcer, tidspres og krævende arbejdsforhold

Tids- og ressourcepres kan være en forhindring for at få beboere ud, hvis der er få ansatte pr. antal beboere (Gibson et al., 2009) (Rappe & Topo, 2009). Arbejdssituationen for plejepersonalet er ofte præget af tidspres og forskellige opfattelser af prioriteringer, "*Sammantaget kan sagas att personalens arbete är krävande och komplext så väl fysiskt som psykiskt och socialt (Magnusson 1996)*" (Olofsson & Lenninger, 2004, s. 6). Andre forfattere peger på, at personalet på plejehjem ofte har lav moral og lider af udbrændthed og stress (Baillon et. al. i Pachanan, 2002).

Uddannelsesprogrammer, tværfaglig planlægning og teamwork har vist sig at modvirke disse tendenser og øge plejens kvalitet (Pachanan, 2002).

Forskere har påvist, at personalet oplever den gavnlige effekt af haver i tilknytning til plejehjemmet, se afsnittet ”Havers betydning for sundhed og velvære hos personalet i plejeboliger” i Bilag 2. En have på arbejdspladsen udgør derfor en modvægt til de krævende arbejdsforhold, og den kan ligesom kompetenceudvikling være en måde at forhindre udbrændthed og stress på.

Plejekulturer og rutiner

Plejekultur og rutiner kan udgøre barrierer for udeliv (Rappe & Topo, 2009). Individuel pleje i en-til-en relation mellem plejer og beboer er vigtig for at optimere oplevelsen af livskvalitet i udemiljøet (Cox et al., 2004), og for den enkeltes deltagelse i naturrelaterede aktiviteter (Gibson et al., 2009). Denne plejeform harmonerer ofte ikke med eksisterende plejekulturer (Cox et al., 2004).

Uddannelse påvirker attituder og skaber engagement

Uddannelsesprogrammer, som kan øge personalets viden om udendørs aktiviteter, anbefales for at give personalet de nødvendige forudsætninger for at kunne være kreative, planlægge og gennemføre aktiviteter i haven (Lovering et al., 2002) og for at kunne udvikle en engageret og aktiv attitude i forhold til haven (Olofsson & Lenninger, 2004).

Et uddannelsesprogram på et plejehjem i Botkyrka, Sverige, påvirkede personalets attituder til haven. Fra at have været besøgere og beskuere i haven blev personalet engagerede og aktive brugere af haven gennem daglige aktiviteter og egne initiativer. Erfaringerne herfra viser, at et adækvat uddannelsesprogram, som introducerer aktuel forskning om gevinster ved udeophold og –aktivitet, videregiver erfaring fra andre plejehjem og praktisk vejleder om have og -aktiviteter, var vigtigt for igangsætning af personalets aktive involvering i haven.

Forskerne konkluderer, at det i en forandringsproces vil være nødvendigt kontinuerligt at uddanne og vedligeholde personalets viden om havens terapeutiske potentialer, for at udelivet kan blive en permanent del af institutionens service og hverdag på længere sigt (Olofsson & Lenninger, 2004).

Designproces med brugerinddragelse fremmer aktivitet og giver ejerskabsfølelse

Flere forfattere argumenterer for en inklusiv designproces, hvor personale, pårørende, lokale gartnere, planteeksperter og vedligeholdelses mandskabet deltager sammen med en professionel landskabsarkitekt fra processens start. Derved kan opnås et optimalt udemiljø, som imødekommer brugernes behov, herunder behovet for aktivitet og daglig terapi og som derfor vil blive brugt (Berentsen et al., 2007) (Cooper Marcus, 2009) (Lovering, 1990). Udendørs aktivitetsprogrammer bør være omdrejningspunktet i designet af haver for ældre med demens (Brawley, 2002).

Brawley (2009) argumenterer for, at hele personalegruppen skal involveres og aktivt bidrage i udviklingen af haven i hele designprocessen fx gennem to repræsentanter. En reel kulturændring indebærer fuld involvering og ikke kun deltagelse med indledende input og i åbningsceremonien. Fuld involvering vil give ejerskabsfølelse, indsigt i haven og engagement i dens anvendelse hos personalegruppen allerede inden dens færdiggørelse.

Vedligeholdelse

Manglende vedligeholdelse er en barriere for havens brug. En forsømt have kan give anledning til negative følelser som frustration blandt personale om havens udseende og forfald og manglende kontrol over situationen (Lovering et al., 2002) (Olofsson & Lenninger 2004). Ligeledes reduceres tilgængeligheden og sikkerheden for de demente brugere, hvis den daglige og regelmæssige pasning glipper, fx is og sne på stierne, vand på havemøblerne, huller i belægning, løse fliser eller nedhængende grene (Bengtsson, 2003) (Curtler & Kane, 2005) (Lovering et al. 2002) (Rappe & Kivelä, 2005 i Rappe & Topo, 2009) (Olofsson & Lenninger, 2004). Dette giver anledning til negative følelser som utryghed og manglende kontrol både blandt beboere og personale, som har ansvaret for beboernes sikkerhed. De negative følelser kan dels føre til øget stress og mindre brug (Ulrich, 1999). Syge personer er ekstra følsomme overfor utryghed i omgivelser (Ulrich, 1999). Dette må antages også at gælde ældre med demens.

En have skal derfor vedligeholdes regelmæssigt. Dette kan sikres fx med en plejeplan og et vedligeholdelsesbudget, et samarbejde mellem personale og gartnere og ved at inddrage vedligeholdelsen allerede i designfasen (Berentsen et. al., 2007) (Lovering, 2002) (Olofsson & Lenninger, 2004). Regelmæssig vedligeholdelse bør købes hos fagligt kvalificeret personale. Personale og beboere kan arbejde med i det omfang, det har en nytteværdi for beboerne, men personalet kan ikke pålægges ansvaret for vedligeholdelsen, uden at dette vil gå ud over plejen af de demente (Berentsen et. al. 2007) (Lieberg, 2005).

Haven skal integreres i institutionen

Litteraturen peger opsummerende på en række institutionelle forhold af betydning for succesfuld brug på kort og lang sigt. Således bør haven indgå i institutionens mission og politikerklæring om brug af udemiljøet i institutionens servicetilbud (Lovering et al., 2002), arbejdsrutiner, aktivitetsprogrammer, efteruddannelse, ressourceplanlægning, drifts- og vedligeholdelsesbudgetter og plejeplaner for de enkelte beboere. Haven skal med andre ord integreres som en naturlig del i institutionen og dens service, som Lovering et al. (2002) formulerer det.

Ledelse skal sikre de strukturelle rammer

Organisationen eller administrationen bør strukturelt støtte op om haven som en integreret del af institutionen og dens service (Lovering et al., 2002). Støtte fra virksomhedsledelsen og afdelingsledelsen anses for afgørende i forhold til at skabe forandringer, som skal føre til, at udemiljøet anvendes mere i det daglige (Olofsson & Lenninger, 2004). Det gælder fx policy- og missionserklæringer om brugen af udemiljøet i institutionens servicetilbud, holdningen til efteruddannelse af personale, programsætning af aktiviteter og beboernes brug (Grant & Wineman, 2009).

Formål og spørgsmål

Formål

Formålet er at undersøge hvilke institutionelle, organisatoriske og politiske forhold i processen med implementering af sansehaven ved det kommunale plejehjem, Søndersøhave, i Gentofte, som har haft en fremmende eller hæmmende betydning for brugen af sansehaven i plejehjemmets dagligdag.

Undersøgelsen udføres for at samle erfaringer fra implementeringen af sansehaven på Søndersøhave, som kan anvendes til at fremme brugen af sansehaven. Ligeledes at samle erfaring, som kan vejlede og inspirere andre aktører, som vil øge brugen af eksisterende sansehaver eller udearealer til fremme af sundhed og velvære hos brugerne. Endelig at samle erfaring som kan inspirere andre aktører, som vil anlægge succesfulde sansehaver og sundhedsfremmende udemiljøer i tilknytning til plejehjem eller andre offentlige institutioner.

I et teoretisk og metodisk perspektiv er det interessant, at benytte den integrerede implementeringsteori og -model i analysen og undersøge om dette kan bidrage til at belyse spørgsmålet om brugen af udemiljøer til fremme af brugernes sundhed og velbefindende, i tilknytning til plejehjem eller andre institutioner indenfor omsorgen. Dermed kan den integrerede implementeringsteori måske supplere det tværvidenskabelige fagområde, miljøpsykologi, som beskæftiger sig med relationen mellem mennesker og udemiljøer, herunder spørgsmålet om udvikling og integration af sundhedsfremmende og udviklende udemiljøer i tilknytning til institutioner. Dette fagområde udgør grundlaget for uddannelsen: Magister i Landskapsarkitekturens Miljøpsykologi, Natur, hälsa och trädgård, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. Dette vil blive behandlet i diskussionen.

For at opfylde formålet formuleres følgende spørgsmål:

Spørgsmål

1. Hvordan er implementeringen af sansehaven på plejehjemmet Søndersøhave forløbet?
2. Hvilke forhold i implementeringen har virket fremmende henholdsvis hæmmende på plejehjemmets brug af sansehaven i dagligdagen og på hvilken måde?
- 3 a) Hvilke forslag kan på baggrund af erfaringerne fra implementeringen af sansehaven på Søndersøhave gives til at fremme brugen af sansehaven på Søndersøhave?
- 3 b) Hvilke forslag kan på baggrund af erfaringerne fra implementeringen af sansehaven på Søndersøhave generelt gives til fremme af succesfuld implementering af sundhedsfremmende udemiljøer i tilknytning til offentlige institutioner?

Metode

Et overblik

For at besvare spørgsmålene har dataindsamlingen gået igennem to faser. Først er baggrundsforståelsen bygget op gennem,

- litteraturstudier,
- ikke-deltagende observation i to undervisningsseancer for personalet om sansehaven og observation to formiddage i sansehaven,
- fototagning og
- studier af haveplan for Søndersøhave, beskrivelse af haven og beplantningsplaner.

Dernæst er der indsamlet empiri for at belyse den konkrete case i perioden marts-juli 2010. Fokus i dataindsamlingen er at indsamle viden om institutionelle, organisatoriske og politiske faktorer i implementeringsprocessen og disse forholds betydning for brugen af sansehaven på Søndersøhave. Empiri om den oplevede påvirkning og betydning, som haven har på beboere, personale og pårørende, er indsamlet parallelt, fordi påvirkningen/betydningen er et resultat af brugen. Forståelsen af havens påvirkning/betydning for brugerne medvirker derfor til at give et helhedsbillede.

Empirien om den konkrete case er indsamlet ved triangulering af følgende kvalitative metoder:

- Fokusgruppeinterviews,
- fokusgruppeinterviews med gåtur,
- semistrukturerede interviews,
- spontaninterview og
- indsamling af skriftligt materiale i Gentofte kommune og fra kommunens hjemmeside.

Design af undersøgelsen på Søndersøhave, blev tilpasset livet og ressourcerne på plejehjemmet efter aftale med afdelingsleder på afdeling A. Interview af beboere og pårørende er fravalgt. Det vurderes, at spørgsmål om pårørendes og beboernes brug af haven kunne undersøges via personalegruppen.

Case

Indledende kontakter

Landskabsarkitekt Helle Nebelong har fungeret som key informant. Adgang til de kommunale plejeboliger blev opnået gennem kontakt til Socialdirektøren i Gentofte kommune, den centrale administration af plejeboliger, Pleje- og Sundhedsdrift i Gentofte Kommune og forstanderen for plejeboligerne Søndersøhave.

Beskrivelse af case

Plejeboligerne Søndersøhave

Søndersøhave er en kommunal institution beliggende i Gentofte Kommune i Danmark. Her er i alt 70 plejeboliger til ældre. Afdeling A har 11 plejeboliger til demente ældre og fast normeret personale. Denne type plejeboliger bliver traditionelt betegnet som plejehjem. Afdeling B har 59

plejeboliger til ældre med tilknyttet hjemmehjælp. Institutionen ledes af en forstander og tre afdelingsledere.

Sansehaven er etableret i tilknytning til afdeling A, og har de demente beboere som primære målgruppe. Det er derfor afdeling A som denne opgave koncentrerer sig om.

På afdeling A er der fast fire dagvagter inklusiv afdelingslederen, tre aftenvagter og en nattevagt. Beboerne er i alderen 80-101 år, og alle er rimeligt hårdt ramt af demens.

Afdeling A karakteriseres som en åben organisation. Dvs. beboere og personale er sammen dagen igennem. Eksempelvis står døren til afdelingslederens kontor åben og benyttes af hele personalegruppen, ligesom beboere går ud og ind efter behag. Ligeledes medvirker afdelingslederen i plejen af beboerne.

Der er to dagligstuer med tilknyttede køkkener, hvilket muliggør, at de 11 beboerne er opdelt i to grupper. Der er derfor mere roligt og overskueligt end på mange andre plejehjem.

Personalet på afdeling A har formuleret en kultur for afdelingen. Heri fokuseres på, at de fysiske rammer er hjemlige, rene og ryddelige og at de kommunikative rammer baseres på ligeværdighed, respekt, omsorgsfuldhed, nærvær, glæde, imødekommenhed, livshistorier, anerkendelse af forskelligheder for beboerne, personalet og pårørende.

Søndersøhaves hjemmeside er <http://www.gentoftekommune.dk/soendersoehave/>.

Sansehaven på Sønder Søhave

Sansehaven blev indviet den 25. juni 2008. Haven består af hvilehaven og vandrehaven. Fotos og tegning ses nedenfor.

Hvilehaven udgøres af en stor terrasse med et centralt placeret, unikt springvand opført af natursten, som er omgivet af lille dam med natursten i og bro. På terrassen findes en hængelise (helsegynge). Langs terrassen er et højbed, som personalet årligt kan plante til med urter og sommerblomster. Terrassen er endvidere omgivet af bede og pergola, hvor der ligesom i haven i øvrigt findes en rig variation af stauder, løgplanter, blomstrende og duftende buske, mange roser og slyngplanter.

I vandrehaven er stauvedet centralt placeret. Her findes 70 forskellige stauder, over 3000 blomsterløg samt roser og dahlia. Desuden findes langs vandrestien en pergola og en bær- og frugthave med mange slags bær, nødder og frugtsorter. Stien er velforsynet med siddepladser, og midt i stauderhaven står en hængelise, hvorfra de mange sansestimuli kan nydes. Under det store bøgetræ kan havemøbler stilles op på gruspladsen, så haven kan nydes fra et skyggefyldt sted.

Haven er konstrueret med henblik på størst mulig tilgængelighed og tilpasning til dementes behov.

Hvilehaven

Vandrehaven

Adgangen til sansehaven fra plejeboligerne i bygning A foregår gennem en dør i den sydvestlige ende af bygning A. Beboerne træder ud i hvilehaven og kan fortsætte ad stien til vandrehaven. Døren er åben i dagtimerne. Et mindre dørtrin skal forceres for at komme ud og ind. De to stuer, kontoret samt tre plejeboliger for beboere har vinduer ud mod vandrehaven. To beboere har vinduer ud til hvilehaven på nordsiden af bygning A.

Besøgende fra de øvrige plejeboliger i Afd. B har adgang til haven via stien langs bygning B.

Bygning A

Bygning B

Hvilehaven: 1. Fliser 2. Vandelønt med fontæne, konveks bro og trædesten 3. Helsegyngende 4. Højbed 5. Pergola 6. Foderbrædt til fugle 7. Plantekrukker 8. Planter med årstidsvariation

Vandrehaven: 9. Rampeformet sti med gelænder og reposer for hver 10. meter 10. Flisesti 11. Grussti 12. Trappe (ikke udført) 13. Roser 14. Bærbuske 15. Frugttræer 16. Blomsterhave 17. Hængelise 18. Tørresnor 19. Musikinstrumenter 20. Ildsted (ikke permanent) 21. Grusplads 22. Sævbuk med brænd (ikke udført). Design: Helle Nebelong

Kilde: Nebelong, Helle, Tegning nr. 070524-01.

Dataindsamlingsmetoder

Litteraturstudier

Inspireret af litteraturen knyttet til magisterstudiet og funden litteratur, søgtes specifikke kilder på bibliotek.dk og SLU-bibliotek. Desuden gennemførtes søgning på emnerne: metode, udemiljø og ældre, plejeboliger til ældre, plejebolig og sansehaver, sansehaver til ældre med eller uden demenssygdom, hjemfølelse og ældre, tilgængelighed og plejeboliger, tilgængelighed og udemiljø, demenssygdomme og miljøpsykologisk forskning om udemiljø og ældre på internettets søgemaskiner Google og Google Scholar og på bibliotek.dk og SLU-bibliotek.

Gennem anbefaling og kontakt til forskere University of Southern Denmark fandt jeg frem til implementeringsteorien.

Juridisk litteratur og lovgivning søgtes ved personlig kontakt til professor i social ret, Kirsten Ketcher, Københavns Universitet, søgning på bibliotek, relevante myndigheders hjemmesider og retsinformation.dk.

Semistrukturerede kvalitative interviews

Den semistrukturerede interviewform er valgt, fordi metoden er beregnet til at søge at forstå og fortolke temaer på baggrund af interviewpersonernes oplevelse af og perspektiver på temaer fra dennes daglige livsverden (Kvale, 2009).

Semistrukturerede interviewguides i henhold til anbefalingerne i Kvale & Brinkmann (2009) blev formuleret til hvert enkelt interview i lyset af problemformuleringen og mit kendskab til det studerede fænomen og interviewpersonens livsverden, herunder dennes faglighed og arbejdssituation. Formålet var at opnå så åben og engageret en samtale som mulig med støtte i guiden. Fokuset i dataindsamlingen har ligget på havens brug i forhold til den oplevede betydning af haven på brugerne.

Interviewene foregik på respondenternes arbejdsplads. Formen søgte at følge retningslinjerne i Kvale & Brinkmann (2009). En Sony MP3 IC Recorder blev anvendt.

Interviewene blev transskriberet. Telefon eller e-mail kontakt blev nogle gange brugt til korrektion, uddybende eller supplerende spørgsmål.

Følgende semistrukturerede interviews er gennemført i perioden marts-maj 2010:

1. Forstander, Søndersøhave,
2. afdelingsleder, Afdeling A, Søndersøhave,
3. områdechef, Gentofte Plejeboliger & Dagcentre, Social & Sundhed, Gentofte Kommune
4. landskabsarkitekt og rådgiver, Helle Nebelong,
5. demens konsulent, Pleje, Sundhed & Drift, Social & Sundhed, Gentofte Kommune,
6. formand for forundersøgelsergruppen om sansehaver og forstander på et plejehjem i Gentofte Kommune,
7. formand for Socialudvalget og medlem af kommunalbestyrelsen i Gentofte Kommune og
8. byggestyrer og landskabsarkitekt fra Gentofte Ejendomme, Teknik & Miljø, Gentofte Kommune.

Spontaninterview

Et spontaninterview blev gennemført uden hjælpemidler med en weekendvagt under mit ene observationsbesøg. Referat af interviewet blev nedskrevet straks efter besøget.

Fokusgruppeinterviews og gåtur i sansehaven

Gennem fokusgruppeinterviews (Krueger & Casey, 2000) undersøgtes personalets attituder til og opfattelse af problemstillingen samt deres viden og erfaring. I fokusgruppeinterviewene deltog alle faste medarbejdere undtagen ledelsen. Ét interview blev afholdt med dagvagterne, ét interview blev afholdt med aftenvagterne mens de var på arbejde. Hensigten med metoden var at finde frem til kvalificerede synspunkter gennem en fri og ærlig interpersonel kommunikation i gruppen og en høj grad af sandhed som følge af en formodet selvjustits i en gruppe af arbejdskolleger (Kitzinger, 1995) (Kvale & Brinkmann, 2009) (Patton, 2002).

Gåtur blev anvendt som metode i kombination med fokusgruppeinterviews med det faste personale (Cele, 2005) (Cele, 2006) (De Laval, 1998). Tanken var gennem gåturens sanseindtryk at stimulere hukommelsen således, at interviewet blev beriget med flest mulige detaljer fra konkrete oplevelser og opfattelser.

Gåtur blev gennemført med dagvagterne, men måtte aflyses aftenvagterne som følge af regnvejr.

Følgende fokusgruppeinterviews og gåtur er gennemført i perioden april-maj 2010:

- 1) Fokusgruppeinterview med tre dagvagter og gåtur,
- 2) fokusgruppeinterview med tre aftenvagter og
- 3) fokusgruppeinterview med to ansatte i Det Aktiverende Team.

Alle interviews blev gennemført på personalets arbejdspladser. På Søndersøhave foregik interviews i dagligstuen eller kontoret med beboerne omkring. Semistrukturerede interviewguides blev udformet til hvert interview. Interviewene blev optaget på Sony MP3 IC-Recorder. Form og stil søgte at opfylde de etiske kriterier for gode interviews (Kvale & Brinkmann, 2009) samtidig med at en fri udveksling af synspunkter og dialog mellem alle deltagerne søgtes faciliteret (Kitzinger, 1995) (Kruger&Casey, 2000) (Patton, 2002).

Fokusgruppeinterviewene og optagelserne under gåturen blev transskriberet til tekst.

Observation og fotografering

Observationsmetoden er brugt til at skaffe baggrundsviden og forståelse for situationen på plejehjemmet Søndersøhave i relation til sansehaven. Metoden er derfor ikke anvendt i en struktureret form, som beskrevet i Patel (2003), men anvendt i kombination med fotografering, spontane møder og samtaler med folk. Fotos bruges dels til at supplere og bekræfte observationer og analyser med visuelt materiale.

Observationer og fotografering ved ophold på Søndersøhave:

- Seminar for ansatte på kommunens plejehjem og Det aktiverende Team om sansehaven på Søndersøhave, underviser: landskabsarkitekt, Helle Nebelong,
- Undervisning for ansatte på kommunens plejehjem om sansestimulering og reminiscens i naturen , såning i plantekasser, underviser: demens konsulent, Gentofte Kommune og Det Aktiverende Team,
- En fredag formiddag i haven og

- En lørdag formiddag i haven.

Dokumentindsamling

Dokumenter om sansehavens tilblivelse og organiseringen af forvaltningen i forhold til sansehaven er indsamlet som led i mine interviews med de kommunale embedsmænd herunder, byggestyrelsen, områdechefen, forstanderen og afdelingslederen. Desuden gennemgik jeg byggestyrelsens mapper med materiale fra byggesagen, og kopierede dokumenter som kunne illustrere implementeringsprocessen.

Databearbejdning

Alt indsamlet materiale bearbejdes trinvis således:

- Interviewene transskriberes.
- Kontrol og opklarende spørgsmål foretoges via e-mail eller telefoniske opkald i forbindelse med transskriptionen af tre af de semistrukturerede interviews. Ét blev transskriberet og derefter valideret af respondenterne for derefter at blive rettet til.
- Observationer nedskrives.
- De semistrukturerede interviewtekster fortolkes inspireret af den hermeneutiske-fænomenologiske fortolkningsmetode beskrevet af Barabosa da Silva (1996) og den hermeneutiske meningsanalyse beskrevet af Kvale og Brinkmann (2009). Den sproglige helhed, konteksten og eksistentielle forhold har betydning.
- Fokusgruppeinterviews fortolkes efter inspiration af Kitzinger (1994) (1995) og Krueger & Casey (2000) og inddrager gruppedynamik, flertal contra mindretals synspunkter og sammenligning af fokusgrupper.
- Det skriftlige materiale fra Gentofte Kommune fortolkes i lyset af forfatter, dokumentets funktion og dato.

Analysemetode og besvarelse af opgavens spørgsmål

For at besvare spørgsmål 1 og 2 bearbejdes empirien i en implementeringsanalyse, som er inspireret af den integrerede implementeringsteori og -model (DIIT) og den miljøpsykologiske forskning, fremstillet ovenfor i Teori. DIIT er fortolket i lyset af den konkrete case og en specifik analysemodel er på den baggrund udviklet til sansehaven på Sønderøhave.

Implementeringsanalysen og resultater præsenteres i næste kapitel.

For at besvare spørgsmål 3 a) og 3 b) omformes analyseresultaterne i en fri og intuitiv proces til forslag og ideer til inspiration af aktører involveret med sansehaven på Sønderøhave og andre, som er interesserede i udvikling af sundhedsfremmende udemiljøer.

Resultater og Analyse

I dette afsnit besvares opgavens spørgsmål

1. Hvordan er implementeringen af sansehaven på plejehjemmet Søndersøhave forløbet?
2. Hvilke forhold i implementeringen har virket fremmende henholdsvis hæmmende på plejehjemmets brug af sansehaven i dagligdagen og på hvilken måde?

Analysemetode

Implementeringsanalysen inspireres af den integrerede implementeringsteori og –model, fremstillet ovenfor i kapitlet ”Teori”. I det følgende afsnit fortolkes implementeringsteorien i lyset af sansehaven på Søndersøhave og en specifik analysemodel udformes for Søndersøhave.

Fortolkning af DIIT i relation til sansehaven på Søndersøhave Politikformulering og politikdesign

I politikformuleringsfasen defineres et politisk problem, og politikken formuleres. Et politik design besluttet. Det indeholder mål og midler, herunder instrumenter, myndigheder og organisationer, der skal føre politikken ud i livet og ressourcebevilling. Der bør i politikdesignet ideelt set være sammenhæng mellem mål og midler (Winter og Lehmann Nielsen, 2008).

I relation til sansehaven på Søndersøhave forstås politikformuleringen som det forudgående arbejde, der udføres af embedsmænd i Gentofte Kommune for at afdække potentialer for og organisering af etablering af sansehaver i tilknytning til plejeboliger for ældre med demens i Gentofte Kommune. Politikdesignet er i forhold til casen den politiske beslutning fra Kommunalbestyrelsen i Gentofte Kommune, som gør sansehavens realisering mulig.

Politikformulering og politikdesign udgør således idegrundlaget og de nødvendige beslutninger for realiseringen af sansehaven. I den efterfølgende implementeringsproces, som beskrives straks nedenfor, iværksættes ideen i praksis.

Implementeringsproces

A. Organisatorisk og interorganisatorisk implementeringsadfærd

Implementeringsprocessen i DIIT foregår i et organisatorisk system af organisationer, der kommunikerer internt.

Søndersøhave indgår i Gentofte Kommunes politiske og administrative organisation af ældreomsorg- og pleje, herunder ældreboliger. I forhold til sansehaven på Søndersøhave er der forskel på den kommunale organisationen i 1) design- og anlægsfasen og i 2) i brugsfasen, hvorfor begge organisatoriske systemer indgår i analysen. Særinteresser og samarbejds mønstre er interessante at analysere i relation til implementeringen.

B. Ledelse

Ved begrebet ledelse forstås i relation til casen ledelsen på Søndersøhave. Ledelsens holdninger, brug af ledelsesredskaber og effekten heraf på personalets adfærd er interessante i forhold til implementeringen.

C. Markarbejdere

Markarbejderne udgøres i forhold til sansehaven på Søndersøhave af personalet. Markarbejdernes evner, motivation samt institutionelle forhold påvirker deres adfærd. Disse er derfor interessante at analysere i relation til implementeringen.

D. Målgruppen

Målgruppen udgøres i forhold til sansehaven på Søndersøhave af beboerne på Søndersøhave. Beboernes evner, motivation samt institutionelle forhold har betydning for deres adfærd. Disse er derfor interessante at analysere i relation til implementeringen.

Implementeringsresultat

Implementeringsresultatet er i DIIT den praktiske udmøntning af den politiske beslutning. Det udgøres dels af markarbejdernes præstationer i form af serviceydelser eller myndighedsudøvelse, dels af den effekt præstationen har på målgruppens adfærd eller sociale situation. I forhold til sansehaven på Søndersøhave forstås præstationer som brugen af sansehaven på Søndersøhave. Effekten forstås som den oplevede betydning, som haven har for beboerne og personalet på Søndersøhave dvs. havens miljøpsykologiske betydning. Opgavens fokus ligger imidlertid på præstationerne, mens effekten berøres mere overfladisk som del af et helhedsbillede.

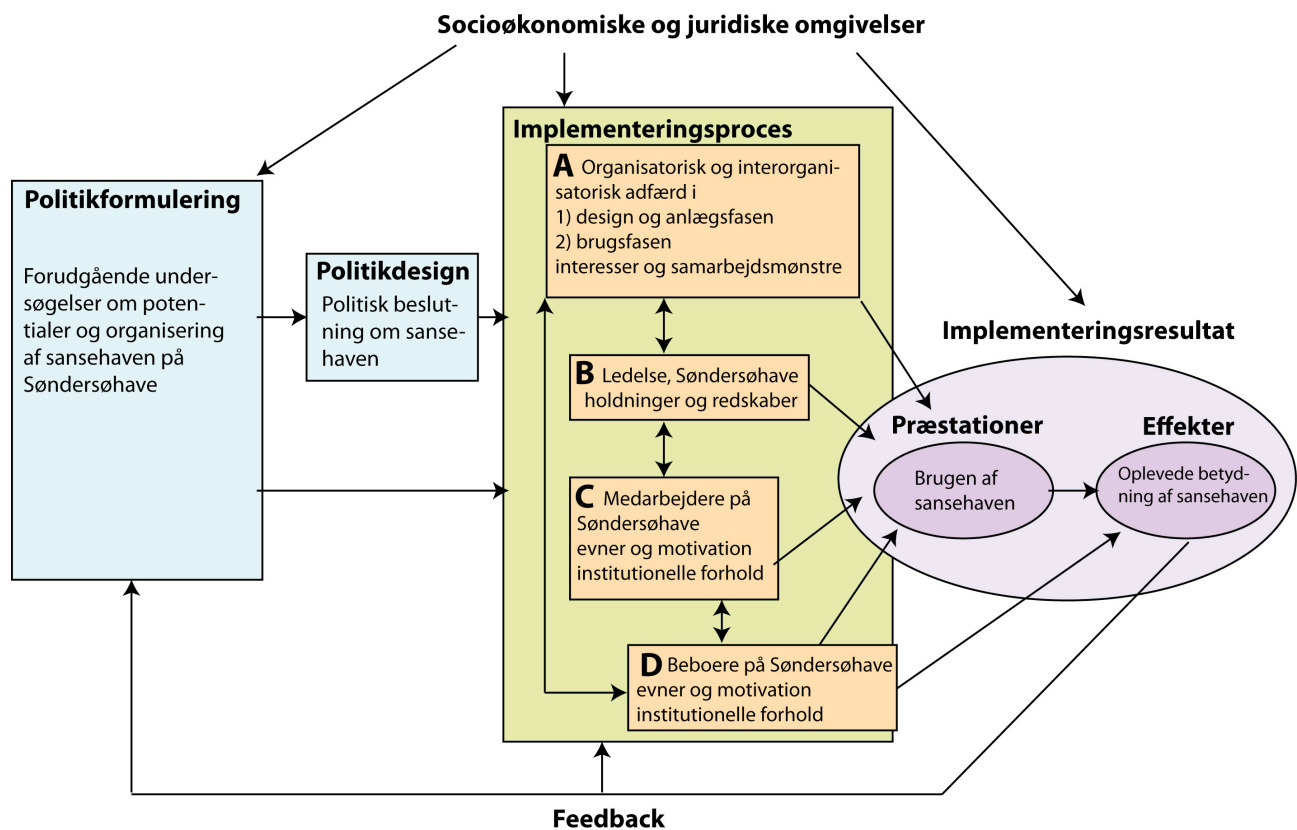
Socioøkonomiske og juridiske omgivelser

De socioøkonomiske omgivelser i DIIT er omgivelserne til det politisk-administrative system. De udgør rammebetingelserne for implementeringen fx beskæftigelsesmæssige eller lokale økonomiske og sociale forhold. I forhold til casen drejer det sig om de socioøkonomiske forhold af betydning for etablering og brug af sansehaver i ældreplejen i Gentofte Kommune. Som et supplement til de socioøkonomiske omgivelser undersøges de juridiske rammer for udeliv for ældre og haver i tilknytning til plejeboliger for ældre i Danmark, da dette anses for at være en betydningsfuld rammebetingelse for ældreboligers indretning og ældreomsorgens indhold.

Feedback

Resultater, analyse, forslag og ideer fra denne undersøgelse er feedback til det politiske og administrative system i Gentofte Kommune.

Model for implementeringsanalyse af sansehaven på Søndersøhave

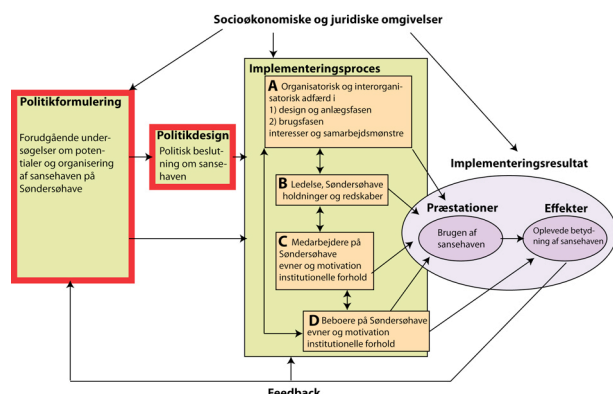
Analysemodellen benyttes til at strukturere fremstillingen af resultaterne straks nedenfor.

Spørgsmål 1 besvares som en beskrivelse af implementeringsprocessens delområder på følgende måde.

Først præsenteres politikformulering og politikdesign. Disse dele af implementeringen er gennemført i praksis på undersøgelsestidspunktet. Dernæst præsenteres den igangværende del af implementeringen. Først implementeringsprocessen, som i modellen er opdelt i A-D. Herefter præsenteres implementeringsresultatet opdelt i brugen af sansehaven og den oplevede betydning. Endelig beskrives de socioøkonomiske og juridiske omgivelser for implementeringsprocessen.

Spørgsmål 2 besvares ved at analysere, hvilke forhold der i relation til hvert delområde har virket fremmende henholdsvis hæmmende på brugen af sansehaven på Søndersøhave. Analysen henter inspiration fra DIIT og den miljøpsykologiske teori fremstillet ovenfor i "Teori".

Politikformulering og –design resultater og analyse

Dette afsnit omhandler den del af implementeringen, som er indrammet med rødt i figuren.

Politikformulering

Efter en økonomisk indsprøjtning i kommunen som følge af salg af kommunens aktier i EL-selskabet NESA i 2004 fik ældreområdet i kommunen mulighed for at indgive ønsker om forbedringer. Embedsmænd i kommunens ældrepleje kom med forslaget om sansehaver ved kommunens plejeboliger for de svageste ældre med demens. Idéen mødte opbakning fra Social Direktøren og kommunalpolitikkerne i Gentofte Kommune. Et embedsmandsudvalg af personer fra Pleje & Sundhed og Teknik & Miljø blev nedsat i 2005 for at gennemføre en forundersøgelse. Gruppen knyttede kontakt til landskabsarkitekt, Helle Nebelong, som med sin ekspertise indenfor sansehaver arrangerede studieture for arbejdsgruppen og politikkerne. Desuden undersøgte rådgiveren de fysiske muligheder for at etablere sansehaver på de ni plejehjem i kommunen og udformede budgetoverslag. Arbejdsgruppen anbefalede på den baggrund i november 2005 en tidsplan for etablering af haver på samtlige ni plejehjem i kommune (Gentofte Kommune, 2007 a) (Gentofte Kommune, 2007 b) (Nebelong, 2006). Ca. et år efter formulerede Teknik & Miljø et notat (Gentofte Kommune, Teknik og Miljø, Byggestyring, 2007), som udgør hovedessensen i politikdesignet, som er den politiske beslutning om sansehaven (Gentofte Kommune, 2007 a).

Politikdesign

Der var stor politisk opbakning bag beslutningen om at bevillige 8,4 mio. kr. til ni sansehaver i kommunen. Forslaget blev enstemmigt vedtaget i Gentofte Kommunes Kommunalbestyrelsen den 26.2.2007 (Gentofte Kommune, 2007 a). Politikdesignets indhold præsenteres i det følgende.

Mål

Politikdesignet indeholder planer om at etablere ni sansehaver ved alle kommunens plejehjem. Formålet var at fremme livskvaliteten for kommunens svageste borgere. I sansehaven skabes fysiske og sanse stimulerende trygge omgivelser, som mindsker uro og danner gode rammer for samvær med pårørende.

I tråd med tidsplanen blev sansehaven ved Søndersøhave etableret først. Processen påbegyndtes i 2007.

Processen for design og anlæggelse

Projektledelsen skulle udgøres af to kommunale embedsmænd, en byggestyrer fra Teknik & Miljø og en sagsansvarlige fra Pleje- og Sundhedsdrift samt den private landskabsarkitekt, som var projektrådgiver. Processen skulle baseres på brugerinvolvering på to måder: 1) Input fra fagpersoner, herunder demensvejleder og 2) en arbejdsgruppe på de konkrete plejehjem bestående af repræsentanter for beboere, ledelse, medarbejdere, seniorrådet og styregruppen (Gentofte Kommune, Teknik og Miljø, Byggestyring, 2007) (Gentofte Kommune, 2007 a).

Projektforslaget for sansehaven på Søndersøhave skulle i 2. kvartal 2007 besluttet af Socialudvalget og sendes i licitation. Endelig beslutning om anlægsbevilling skulle forelægges Kommunalbestyrelsen i 3. kvartal 2007.

Midler

Det samlede budget for sansehaver udgjorde i 2007 8,4 mio. kr. (Gentofte Kommune, 2007 a). Heraf blev 1,33 mio. kr. afsat til etablering (inklusive rådgivning) af sansehaven på Søndersøhave.

Til drift og vedligeholdelse i en femårs periode blev der reserveret ca. 10 % af budgettet. For Søndersøhave betød det, at der blev budgetteret med 140.000 kr. i alt dvs. 28.000 kr. årligt i en femårsperiode. Efter fem års drift skulle kommunen evaluere og vurdere havernes tilstand og funktion og træffe ny beslutning vedr. behov for vedligeholdelse og finansiering (Gentofte Kommune, 2007 a). Plejen det første år forestås af anlægsgartneren, som anlægger haven. Plejen for de kommende fire år er ikke afklaret på beslutningstidspunktet. Det fremgår af materialet, at spørgsmålet skal afklares administrativt af Social & Sundhed og Park & Vej (Gentofte Kommune, 2007 c).

Forhold i politikformulering og politikdesign som fremmer eller hæmmer brugen

Målet som defineres i politikdesignet er 1) etableringen af sansehaverne og 2) en forbedret livskvalitet for beboere og pårørende. Derimod er der ingen formulering om forventningerne til eller mål for brugen af sansehaven.

Fremmende forhold

Politikdesignet strukturerer implementeringen ved at stille krav til organiseringen af etableringsprocessen. For at sikre ejerskab fastslår politikdesignet, at etableringsprocessen skal baseres på brugerinvolvering, herunder medarbejderinvolvering. På den måde fremmer politikdesignet umiddelbart brugen af sansehaven. I praksis blev medarbejderne, som beskrevet nedenfor i underafsnittet, "Hvordan fremmer eller hæmmer organisationen af design- og anlægsfasen brugen?" i afsnittet "Implementeringsproces", dog involveret i mindre omfang. Med støtte Brawley (2009) ville mere medarbejderinvolvering i processen formentlig have fremmet brugen af sansehaven.

Hæmmende forhold

Manglende definition af rammer og mål for brugen

Politikdesignet berører ikke brugen af sansehaven. Mål, organisering, instrumenter og midler i forhold til havens brug defineres ikke i politikdesignet. Det vurderes, at denne mangel i politikdesignet virker hæmmende på brugen. Dette synspunkt argumenteres der for i det følgende.

Idet brugen ikke berøres i politikdesignet, overlades det til Søndersøhave og aktører indenfor centraladministrationen at sikre, at haven bliver brugt så den ønskede effekt opnås. En politiker udtrykker det synspunkt, at medarbejderne selv skal finde ud af at bruge haven i dagligdagen, da det ellers vil virke som om *”de får trukket noget ned over hovedet”*, hvilket, underforstået, vil hæmme motivationen.

Da embedsmændene reelt set er eksperterne indenfor deres respektive ansvarsområder, er der naturligvis en usynlig grænse for, hvilket detaljeringniveau politikerne skal involvere sig på. Politikernes opgave er nærmere at afsætte rammer og mål for en opgave. I denne sammenhæng er problemet imidlertid, at der savnes rammer og mål for brugen.

Når medarbejdere og ledelse på Søndersøhave får en dejlig sansehave, får de samtidig en ny opgave, idet de skal bruge haven i den daglige pleje og omsorg af beboerne. Det vil i sådanne situationer kunne støtte ledelse og medarbejdere, hvis der var nogle klare signaler i form af forventninger fra de politisk ansvarlige. Forventninger om fx a) mål med sansehaven, b) hvilke forandringer, som sansehaven forventes at medføre for beboere, og for plejehjemmet som institution og c) hvilken rolle medarbejderne forventes at spille i denne sammenhæng.

I DIIT beskrives forskellige strategier, som politikerne kan anvende for at sikre succesfuld implementering i en hierarkisk organisation som den kommunale med en politisk ansvarlig ledelse i toppen. Det helt centrale er at udvikle implementeringsaktørernes evner, vilje samt kendskab til området. Dette kan ske ved,

- en kapacitetsopbyggende strategi, som omhandler finansiering, faglig rådgivning, uddannelse og efteruddannelse,
- at skabe ”commitment” i forhold til de grundlæggende målsætninger og
- ved at signalere ønsket adfærd hos aktørerne. (Winter & Lehmann Nielsen, 2008)

I en beslutning, som tilfører et nyt arbejdsområde til en institution, må det være fremmende for brugen, at det undersøges, om de centrale aktører har brug for kompetenceudvikling eller anden form for motivation, for at kunne løfte den nye opgave og i denne sammenhæng bevillige de fornødne midler. I forhold til Søndersøhave var der ikke afsat midler til efteruddannelse i politikdesignet. I det hele taget må det i politikformuleringsfasen vurderes, hvad der skal til for at gennemføre forandringerne, og hvad det kræver af midler. I forhold til sansehaven var der fx brug for hjælpemidler til udendørs rullestole, tæpper, haveredskaber o.l., som der ikke var afsat midler til.

Det vil formentlig være sådan, at politikere og embedsmænd i centraladministrationen savner ekspertise til at præcisere rammer og mål for havens brug i institutionens dagligdag. Da er det en mulighed at invitere til dialog med institutionens ledelse og medarbejderne herom i politikformuleringsfasen. Involvering af brugerne på et tidligt stadie i målsætninger for havens brug og integration på virksomheden må, på lige fod med involvering i design af haven, formodes at have en motiverende effekt og skabe ejerskabsfølelse og ”commitment”.

Opsummerende vurderes det, at den manglende definition af rammer og mål for brugen af haven på institutionen i politikformuleringen hæmmer brugen af sansehaven.

Vedligeholdelse

Organiseringen

Politikdesignet afsætter midler vedligeholdelsen af haven i de første fem år. Det lægges op til, at centraladministrationen finder en organisatorisk løsning. Som beskrevet nedenfor i underafsnittet ”Vedligeholdelse” i afsnittet ”Implementeringsproces” er en praktisk løsning først ved at komme på plads to år efter havens indvielse. Da der fulgte et års vedligeholdelse med til entreprenøren i anlægskontrakten betyder det, at der i ca. et år ikke har været nogen ansvarlig for vedligeholdelsen af sansehaven. Det vækker frustration blandt personalet at se haven forfalde og samtidig følelsen af manglende kontrol, da de ikke har ressourcer til selv at forestå plejen, og er uvisse om, hvornår og hvordan en løsning vil blive skruet sammen.

Midler

I politikdesignet er der bevilliget midler til vedligeholdelse i de første fem år. Flere interviewpersoner peger på, at der er bevilliget for lidt til vedligeholdelse af sansehaven i forhold til opgavens omfang. Dette kan være én forklaring på, at det trækker ud med at få en vedligeholdelsesaftale på plads?.

Politikdesignet berører kun vagt spørgsmålet om vedligeholdelsen efter de første fem år og finansiering heraf. Uklarhederne om hvem som har ansvaret for finansieringen efter de fem år vækker frustration på Søndersøhave. Samtidig forhindrer uklarheden, at nogen tager initiativ til at forberede en løsningsmodel for vedligeholdelsen efter 2013.

Flere syn på personalets rolle i vedligeholdelsen

Undersøgelsen viser, at der er uensartede forventninger blandt politikere, embedsmænd i centralforvaltningen, landskabsarkitekten og personalet på Søndersøhave til personalets rolle i vedligeholdelsen. Dette kan være en anden forklaring på de relativt beskedne midler, der er afsat til vedligeholdelse og den udeblevne vedligeholdelsesaftale. Politikerne og nogle embedsfolk har en forventning om, at brugerne har lyst til at deltage i pasningen af haven og har et behov for at bidrage til fællesskabet med en sådan arbejdsindsats. Medarbejderne og deltagerne i forundersøgelsen oplever derimod samstemmende, at beboerne på Søndersøhave og kommunens øvrige plejehjem generelt er så dårlige, og at personalets ressourcer er for få til, at de enkelte institutioner kan have ansvar for vedligeholdelsesopgaver. Havearbejde vil, som det udtrykkes i et interview med personalet, kun kunne foregå som en aktivitet, der iværksættes efter beboernes behov. Forskningsbaserede erfaringer fra andre plejehjem for demente ældre viser i overensstemmelse med synspunktet fra personalet, at det er urealistisk at overlade institutionen en regelmæssig vedligeholdelsesopgave (Olofsson & Lenninger, 2004) (Berentsen et al., 2007). Se mere herom i afsnittet ”Vedligeholdelse” i ”Teori”.

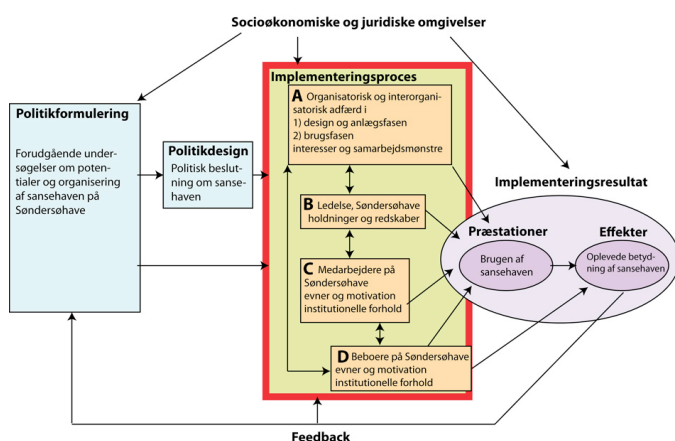
De tre berørte forhold virker alt i alt hæmmende på vedligeholdelsen, og dermed på brugen og den positive effekt af sansehaven. Se afsnittet ”Vedligeholdelse” i ”Teori”.

Samarbejdsformer under policyformuleringen

Politikdesignet er blevet til på baggrund af embedsmændenes forundersøgelser og overvejelser. Undersøgelsen har vist, at der er et misforhold mellem mål og midler i politikdesignet, i form af for få midler til vedligeholdelse og ingen midler til efteruddannelse. Misforholdet mellem mål og midler kan i nogle tilfælde være et resultat af det politiske spil.

Dette er dog næppe tilfældet i den konkrete case, da der har været fuld politisk opbakning bag sansehaven. Undersøgelsen peger på en anden forklaring. Nemlig, at der er et misforhold mellem den viden, som findes på embedsmandsniveau og indholdet i politikdesignet. Det må derfor antages, at den viden, som findes på embedsniveau, ikke er politikerne bekendt. Interviews med embedsmænd fra sundhedsområdet viste fx, at der i arbejdsgruppen bag forundersøgelsen var viden om, at medarbejderne på de enkelte institutioner har en central funktion i forhold til at bruge sansehaver, at de har behov for efteruddannelse, at der skal ekstern hjælp til vedligeholdelse, og at der er behov for rutine- og kulturændringer i institutionerne. Interviews med embedsmænd fra ejendomssektoren viser, at der i centraladministrationen er kendskab til, at sansehaven, er meget vedligeholdelseskrævende. Misforholdet mellem mål og midler kan derfor formentlig begrundes i utilstrækkelige kommunikation på flere niveauer: 1) internt i kommunens centraladministration mellem de ansvarlige myndigheder, 2) mellem politikere og embedsmænd centraladministrationen, 3) mellem medarbejderne i institutionen og embedsmænd i centraladministration og 4) mellem medarbejdere i institutionen og politikerne. **Større involvering af medarbejdere fra institutionerne i processen vil fremme ejerskabsfølelsen, hvilket vil fremme succesfuld implementering (UD).**

Implementeringsproces

Dette afsnit omhandler den del af figuren, som er omrammet med rødt. Implementeringsprocessen beskrives i de fire dele A-D, som modellen anskueliggør. Hver del præsenteres for sig efterfulgt af en analyse af hvilke forhold, som har virket fremmende eller hæmmende på brugen af sansehaven.

A. Organisatorisk og interorganisatorisk adfærd

Dette afsnit opdeles i a) den kommunale organisation på ældreområdet, b) organisationen under design- og anlægsfasen og c) organisationen omkring havens brug.

a. Gentofte Kommunes organisation og administration af ældreomsorg og ældreboliger

Aktører

Gentofte Ejendomme, som hører under forvaltningsområdet Miljø & Teknik, varetager kommunens ejendomsfunktioner, herunder ejendomsdrift og -vedligeholdelse, byggeri samt strategi- og porteføljestyring. Det primære mål er at sikre veldrevne og -vedligeholdte bygninger, som tjener brugernes behov (Gentofte Kommune, 2011a). Gentofte Ejendomme er involveret i vedligeholdelsen af udearealet omkring Søndersøhave.

Ældreomsorgen administreres af to myndigheder, som hører under forvaltningsområdet Social & Sundhed i Gentofte kommune, Pleje- & Sundhedsdrift og Pleje og Sundhed.

Pleje- & Sundhedsdrift varetager følgende opgaver på ældre- og plejeområdet: drift af dagcentre og plejeboliger, genoptræning og hjemmehjælp. Den primære målsætning er, at hjælpe borgerne med at bevare livskvaliteten (Gentofte Kommune, 2011 b). Pleje- og Sundhedsdrift har været involveret i udviklingen af sansehaven på Søndersøhave fra de første ideer blev undersøgt i forundersøgelsen. Pleje- og Sundhedsdrift deltog i projektledelsen i design- og etableringsfasen og demenskonsulenten og Det Aktiverende Team fra Pleje- og Sundhedsdrift er involveret i arbejdet med at øge brugen af haven. Dette beskrives nærmere nedenfor i underafsnittet ”Initiativer relateret til sansehavens brug” i afsnit ”c. Organisatorisk og interorganisatorisk adfærd i brugsfasen”.

Pleje og Sundhed tager sig af myndighedsopgaverne indenfor ældreomsorgen, herunder visitation dvs. tildeling og bevilling af ydelser. I forhold til ældre med fysiske og kognitive handicaps drejer det sig dels om visitation til botilbud dels om visitation til serviceydelser som fx personlig pleje, genoptræning eller aktiviteter, se underafsnittet ”Gentofte Kommunes Servicetilbud” i Bilag 1.

Boligtilbud til ældre i Gentofte Kommune

Der findes tre typer boliger til ældre og handicappede i Gentofte Kommune: ældreboliger som er handicapvenlige, plejeboliger med hjemmehjælp og plejeboliger med fast personale (tidligere kaldet plejehjem).

Kriterierne for at få tildelt en plejebolig med fast personale er, at ansøgeren har behov for vedvarende pleje og omsorg alle døgnets timer, og mulighederne for hjælp i hjemmet ikke kan dække disse behov (Gentofte Kommune, 2010 b) (Gentofte Kommune, 2008) (Gentofte kommune. Pleje og Sundhed, 2003 a).

På kommunens hjemmeside og på de enkelte boligers hjemmesider findes mere information om de enkelte institutioner. I kommunens informationsmateriale om botilbud findes ikke oplysninger om udearealer eller sansehaven. På Ordruplund og Salems hjemmesider fremgår det, at de har sansehave, mens dette ses ikke på Søndersøhaves hjemmeside.

Serviceydelser til ældre i Gentofte Kommune

I kommunens eksterne servicebeskrivelser og interne ydelsesbeskrivelser kan følgende former for udendørsaktiviteter visiteres til beboere i plejeboliger: Skovture, gå- og køreture i nærmiljøet, årstidsdekorationer (Gentofte kommune. Pleje og Sundhed, 2003 a og b) (Gentofte Kommune. Ydelsesbeskrivelse (uden dato)). I materialet findes ikke serviceydelser som ophold i havemiljø, haveaktiviteter, terapi eller træning i haven. Se bilag 1.

Forhold i kommunens organisation og administration som fremmer eller hæmmer brugen af sansehaven på Søndersøhave

Haven i informationsmateriale

Det fremmer ikke brugen af haven, at sansehaverne ikke vægtes i kommunens informationsmateriale om kommunens boligtilbud. Det må formodes, at hvis kommunens informationsmateriale omhandlede sansehaverne og beskrev havernes betydning for livskvaliteten, ville det have en signalværdi internt i den kommunale organisation, som ville fremme brugen.

Forskning viser, at politisk vedtaget værdigrundlag samt den centrale ledelses (centraladministrationen) fokus på forhold af betydning for trivslen i ældreboligen har stor gennemslagskraft hos personalet (Socialministeriet, 2002).

Haveaktivitet som en serviceydelse

Det forhold, at udeliv har så relativ lille prioritet i rækken af mulige serviceydelser til ældre, og at haveaktiviteter, træning i haven o.l. slet ikke indgår, kan tænkes at hæmme brugen af sansehaven. Såfremt haveaktiviteter eller havebaserede aktiviteter kunne visiteres, ville det fremme brugen af haven. Ligeledes ville det være et signal til personalet om den positive værdi af haveliv for ældre.

Større fokus på sansehaverne i kommunens skriftlige og elektroniske informationsmateriale og haveaktivitet som serviceydelse ville samtidig udadtil signalere nytænkning og attraktive forhold for ældre i Gentofte Kommune.

b. Organisatorisk og interorganisatorisk adfærd i design- og anlægsfasen

Projektledelsen i design- og anlæggelsesfasen bestod som bestemt i kommunalbestyrelsens politiske beslutning af 26.2.2007 (Gentofte Kommune, 2007 a) af to kommunale embedsmænd, en byggestyrer fra Gentofte Ejendomme, Teknik & Miljø, og en sagsansvarlig fra Pleje- og Sundhedsdrift, Social & Sundhed, samt den private rådgivende landskabsarkitekt, Helle Nebelong.

Designprocessen karakteriseres ved brugerinvolvering på flere niveauer. En arbejdsgruppe bestående af styregruppen samt repræsentanter for Søndersøhaves ledelse og Seniorrådet mødtes fire gange i designfasen i foråret 2007. På det første møde planlagdes brugerinvolveringen i projektet, se straks nedenfor. På de øvrige møder diskuteredes de løbende skitseudkast (Gentofte Kommune. Byggestyring, 2007) (Nebelong, 2007 a og b).

Der blev afholdt en inspirationsdag, hvor alle interessenter inklusiv pårørende blev indbudt. Tre beboere fra de andre afdelinger af Søndersøhave, én fra beboer/pårørenderådet, forstander, afdelingsleder og tre personaler fra afdeling A, én deltager fra det aktiverende team og byggestyreren fra Gentofte Ejendomme deltog. Forslag til indretning, beplantning og elementer i haven kom frem (Gentofte Kommune. Byggestyring, 2007)(Nebelong, 2007 a).

En intern arbejdsgruppe bestående af forstander og afdelingsleder for Afdeling A samt to-fire medarbejdere blev nedsat på Søndersøhave. Formålet med den interne arbejdsgruppe var at sikre medarbejdernes ejerskab til projektet og at give input til den private landskabsarkitekt og rådgiver i udvikling og designfasen, således at haven kom til at leve op til ønsker og behov på Søndersøhave.

Det var hensigten at projektledelsen skulle deltage i arbejdsgruppens møder (Gentofte Kommune. Byggestyring, 2007). Det fremgår imidlertid af interviews med landskabsarkitekten, ledelse og medarbejdere, at det i praksis var ledelsen fra Søndersøhave samt projektledelsen, men ikke medarbejderne fra Søndersøhave, som var aktive i designprocessen og indgik i anlægsfasen i de ugentlige byggemøder med udførende anlægsgartnere, håndværkere samt projektledelsen (Gentofte Kommune, 2007 c) (Nebelong, 2008).

Vedligeholdelsesspørgsmålet diskuteres også i designfasen. Deltagerne var stemt for, at en studerende eller en lokal pensionist skulle passe haven.

Forhold i design- og anlægsfasen som fremmer eller hæmmer brugen

Ledelsens involvering og samarbejde med landskabsarkitekten har medvirket til at skabe et design, som retter sig mod dementes behov. Dette fremmer brugen af haven.

Medarbejdernes involvering var på trods af de politiske intentioner begrænset til deltagelse i inspirationsmødet med tre repræsentanter. Derefter fulgte medarbejderne processen fra sidelinjen, og de havde mulighed for at komme med synspunkter til lederen på Søndersøhave. Den relativt lille involvering af medarbejderne er formentlig en faktor, som hæmmer brugen.

Teorien argumenterer for at involvere medarbejdere i designprocessen for at sikre optimalt design, der imødekommer brugernes behov, se ”Teori”. Brawley mener, at institutionens aktivitetsprogram skal være omdrejningspunktet for designet, for at sikre optimal brug af en have for demente ældre (Brawley, 2002 og 2009). Medarbejderne bliver derfor centrale medspillere i designprocessen, da det er dem, som står for institutionens aktiviteter.

Der argumenteres i teorien endvidere for, at hele personalegruppen er fuldt involveret og aktivt bidrager i udviklingsprocessen af et nyt udemiljø, for at de skal opnå engagement i udemiljøet og ejerskabsfølelse (Brawley, 2009). I dette lys må det formodes, at mere involvering af personalet i udviklingsprocessen kunne have fremmet engagement i og ejerskabsfølelsen for haven og dermed brugen.

c. Organisatorisk og interorganisatorisk adfærd i brugsfasen

Dette er perioden efter, at sansehaven er færdiganlagt i juni 2008, hvor institutionen tager haven i brug.

Organiseringen af havens brug omtales ikke i den politiske beslutning om etablering af haven. Dette overlades således indirekte til det eksisterende hierarkiske centraladministrative system, som står for varetagelsen af opgaver indenfor ældreboliger og -omsorg i Gentofte Kommune.

Institutionen Søndersøhave med dens ledelse, medarbejdere og beboere er centrale aktører i denne fase, men forskellige aktører fra centraladministrationen i Gentofte Kommune har også været involveret i sansehaven og dens brug.

Initiativer relateret til sansehavens brug

Der samarbejdes og koordineres mellem alle plejeboligerne i kommunen og Pleje- og Sundhedsdrift, Social & Sundhed, i Gentofte Kommune. Sansehaverne på plejehjemmene indgår i dette samarbejde.

Det Aktiverende Team

Det Aktiverende Team (DAT), som hører under Pleje- og Sundhedsdrift, har eksisteret siden 2005. Teamet fortæller, at de har til formål at sætte aktiviteter i gang med henblik på fysisk og kognitiv træning af beboere på alle plejehjem i kommunen. Hensigten er, at teamet skal være rollemodeller for personalet til at sætte aktiviteter i gang i hverdagen ved brug af forhåndenværende midler som spil, bolde, musik mm.

Teamet har med tiden og af egen drift integreret sansehaven som del af deres arbejdsområde. Teamet anskaffede i første omgang de nødvendige hjælpemidler, så det overhovedet var muligt at komme udenfor med beboerne. Det drejede sig om overtøj til beboere og transportstole. Dernæst har teamet skaffet haveredskaber, så havearbejde kan udføres. For at inspirere personalet til aktiviteter med udgangspunkt i haven har teamet udformet en bog med fotos og detaljerede beskrivelser af alle planter i haven. Ligeledes planlægger DAT at udforme idékort med forslag til årstidsrelevante aktiviteter i haven suppleret med sange og opskrifter.

Et internt undervisningsprogram

Undervisning af personale på Søndersøhave blev sat i værk af kommunens demenskonsulent, som også kommer fra Pleje- og Sundhedsdrift. Demenskonsulenten fortæller, at det var konsulentens fornemmelse, at der var et behov for at uddanne og inspirere personalet til at bruge haven mere. Konsulenten snakkede med lederen af afdeling A om, hvilke ønsker de havde til uddannelse. Der var ingen efteruddannelsesmidler afsat. Men det lykkedes at samle nogle interne undervisere bl.a. fra DAT og programsætte syv eftermiddage i 2010 med et teoretisk og aktivt program om havens potentialer for personale og beboere på Søndersøhave. Såning, bål, sang og pandekagebagning over bål er eksempler på afholdte aktiviteter (Gentofte Kommune, 2009)(Gentofte Lige Nu (2010). På interviewtidspunktet havde der været afholdt to kursusgange. Det var ikke alle fra personalegruppen, som havde deltaget heri.

Demenskonsulenten har desuden taget initiativ til at udvikle interviewskemaerne, som bruges til interview af nye beboere og pårørende om beboernes livshistorier, så disse også indeholder spørgsmål om beboerens interesser for natur og have. Det er endvidere hensigten, at nye beboere under interviewet opfordres til at medbringe egne havegenstande og, at de pårørende opfordres til at bruge haven under deres besøg.

Vedligeholdelse af haven

I forhold til sansehavens vedligeholdelse har forskellige aktører været i spil. Havens græsarealer vedligeholdes på interviewtidspunktet af kommunens gartnere fra Vej og Park, Gentofte Ejendomme. Der foregår intet samarbejde om vedligeholdelsen mellem institutionen og gartnerne.

Gartnerne kom fx og slog græs under et af observationsbesøgene, samtidig med at beboerne sad ude på græsplænen. Pludselig kørte en plæneklipper (traktor) ind i haven og begyndte at slå græs. Midt på plænen under det store træ sad en beboer hjælpeløs i sin kørestol og holdt sig for ørene, mens græsklipperen uanfægtet susede rundt om hende igen og igen.

Forvaltningsområderne Social & Sundhed og Vej & Park havde ansvaret for at finde en løsning for vedligeholdelsen af sansehaven i perioden 2009-2013 (Gentofte Kommune, 2007 c). Dette var imidlertid ikke sket på interviewtidspunktet, hvilket betød, at sansehaven (bortset fra græsslåning) ikke havde været vedligeholdt i ca. 1 år i maj 2010.

Empirien peger på flere forhold, som kan være årsag til, at der ikke var kommet en aftale på plads. Datamaterialet er imidlertid ufuldstændigt på dette punkt, og en egentlig årsag kan ikke udledes. I foråret 2010 anmoder Sønderøhave, jf. interview med ledelsen, centraladministrationen om en løsning på vedligeholdelsen. Der skulle efter sigende være en løsning på vej på interviewtidspunktet (forår-sommer 2010). Flere interviewpersoner forventer, at det bliver kommunens gartnere i Park & Vej, som får opgaven.

Det er tvivlsomt, hvem som har ansvaret for vedligeholdelsen af sansehaven og finansieringen heraf fra juni 2013. Forskellige embedsmænd har forskellige opfattelser. Nogle tror, at det bliver de enkelte institutioner, som ud af deres driftsbudget må bære denne udgift. En anden tror haven måske kommer til at indgå i et grønt vedligeholdelsesbudget under Gentofte Ejendomme.

Forhold i den organisatoriske og interorganisatoriske adfærd i ibrugtagningsfasen som fremmer eller hæmmer brugen

Det må formodes, at de forskellige initiativer fra Pleje- og Sundhedsdrift virker inspirerende på personalet og dermed øger brugen af sansehaven. Forskning viser, at praktisk inspiration virker motiverende på plejepersonalets engagement i udemiljøet (Olofsson & Lenninger, 2004).

Undervisningen og praktiske eksempler på aktiviteter i havemiljøet beskrives generelt af personalet som aha-oplevelser. En mener, det giver ”*stof til eftertanke*”. På trods heraf var der blandt personalet en kritisk attitude overfor undervisningen, hvilket kan hæmme den positive effekt på brugen, som disse initiativer kunne få. Se mere nedenfor under medarbejdere.

Fornyelsen af interviewskemaet, vil medvirke til at beboerens have- og naturrelation få en større plads i personalets bevidsthed. Dette kan give personalet inspiration til aktiviteter i haven med den enkelte beboer, hvilket vil fremme brugen af haven. For beboerne vil egne havenisser eller krukker fremme oplevelsen af hjemlighed i sansehavnen, hvilket formodes at øge beboernes motivationen for at bruge udemiljøet.

Den udeblevne afklaring af vedligeholdelsesopgaven i centraladministrationen har på kort sigt medført større aktivitet i haven, da medarbejderne har gjort noget havearbejde. På længere sigt vil manglende vedligeholdelse hæmme brugen af haven, se underafsnittet ”Vedligeholdelse” i ”Teori”. (Curtler & Kane, 2005)(Lovering et al., 2002)(Rappe & Kivelä, 2005 i Rappe & Topo, 2009).

Manglende vedligeholdelse og uafklaret vedligeholdelsessituation efter 2013 giver anledning til frustration blandt personalet, se beskrivelsen nedenfor i underafsnit ”Oplevede fysiske barrierer for brugen i omgivelserne” i afsnittet ”Medarbejderne på Sønderøhave”. Negative følelser hæmmer havens helbredende effekt og brugen heraf (Ulrich, 1999).

Manglende samarbejde mellem Sønderøhave og gartnerne fra Gentofte Ejendomme, som klippede græsset, førte til, at græsslåning blev til en negativ distraktion for beboerne. Dette hæmmer

tryghedsfølelsen og dermed havens helende effekt. Denne type oplevelser vil givetvis få en hæmmende effekt på brugen (Bengtsson, 2003) (Ulrich, 1999). Se mere i ”Teori”.

B. Ledelse på Søndersøhave

Ledelsen på Søndersøhave er meget positiv overfor haven og dens potentialer for beboerne. Haven ses som en ”*kæmpe gave*”. Efter kort tid meldte det store spørgsmål sig imidlertid: ”*hvordan skulle vi få brugt alle de tilbud?*”. Der skulle noget mere til for at få brugt haven på andre måder end bare til at sidde i, som institutionen var vant til fra den gamle have.

Tilbuddet fra Velfærdsministeriet om deltagelse i Dinova projektet kom på et kærdokument tidspunkt. Projektet bestod af en række temadage, hvor personalet arbejdede med at bruge hinandens forskelligheder til at skabe forandring i hverdagen. Personalet arbejdede her med at bruge haven og formulerede visionen om at bruge haven hver dag uanset årstid, hvis beboere havde lyst. I den anledning fik de købt det nødvendige udstyr som regnfrakker, paraplyer og gummistøvler. Ligeledes definerede personalet aktiviteter, som ville fremme brugen af haven og fordelte ansvaret for opgaverne imellem sig.

Personalet har desuden snakket om brugen af haven med hinanden i hverdagen og på enkelte personalemøder. Det blev på et tidspunkt klart, at det var nødvendigt at give personalet inspiration. En praktikant, der havde ideer til aktiviteter fx sole sig i græsset, gymnastik udenfor, var god inspiration. Men der var brug for noget uddannelse. Det lykkedes centraladministrationen at finde penge til det interne undervisningsprogram beskrevet ovenfor i underafsnit ”Initiativer til sansehavens brug” i afsnittet ”Organisatorisk og interorganisatorisk adfærd i brugsfasen”.

Ledelsens synspunkt er, at medarbejderne helst selv skal komme med ideerne til at bruge haven. Men det erkendes, at de første to år har der været meget snak, og ikke så meget handling.

Ledelsen ser to store udfordringer i forhold til brugen af sansehaven. Den ene vedrører personalets attituder. ”*Der er jo folk, som ikke bryder sig om at være ude, som ikke ønsker at gå ud i regnvejr eller lave havearbejde*”. Lederen ønsker at respektere medarbejdernes forskelligheder, men mener det vigtigt at forsøge at motivere. Den anden udfordring er de ”*indgroede gamle vaner, som ikke ændres på en dag, alting tager tid*”. Efter to år oplever ledelsen små tegn på, at der er ved at ske opbrud i disse vaner til fordel for øget og mere differentieret brug af haven.

Ledelsesrelaterede forhold som fremmer eller hæmmer brugen af sansehaven

Ledelsen på Søndersøhave har arbejdet på og medvirket til fremme af brugen af sansehaven ved:

- En positiv og engageret attitude i forhold til at bruge haven i hverdagen til fremme af beboernes livskvalitet,
- at opfordre medarbejdere og beboere til at bruge haven,
- gå foran som rollemodel og tage beboere med ud og gøre ting i haven med beboerne. Forskning viser, at lederens handlinger er vigtige værdisignaler og afgørende for en organisationskultur, hvori beboerne trives (Socialministeriet, 2002),
- at være åben og indgå i samarbejdet med Pleje- og Sundhedsdrift om inspirerende initiativer fra DAT og demenskonsulenten om undervisning af medarbejderne,
- at inddrage brugen af haven i et projekt om at skabe forandring og derigennem signalere betydningen af haven og behovet for at bruge haven mere,

Forskning viser, at en praktisk og teoretisk orienteret undervisningsindsats virker motiverende på plejepersonalets engagementet i udemiljøet (Olofsson & Lenninger, 2004). Undervisningen og aktiviteter med DAT har imidlertid ikke på undersøgelsestidspunktet ændret revolutionerende på hverdagen på Søndersøhave, men ”*små ting sker*” og ledelsen konstaterer, at forandringsprocessen vil tage tid. Det beskrives i implementeringsteorien, at succesfuld implementering ofte tager tid (Winter & Lehmann Nielsen, 2008).

På baggrund af de fundne resultater i nedenstående afsnit ”C. Medarbejdere på Søndersøhave”, som viser, at personalet har behov for kompetenceudvikling, mangler motivation i forhold til iværksættelse af nye aktiviteter og deltagelse i intern uddannelse, manglende kutyme i forhold at skabe forandringer, samt rutiner og uskrevne regler på Søndersøhave, kan det betvivles, om de iværksatte tiltag er nok til at satse på at tilstrækkelige forandringer vil blive gennemført på personalets initiativer. Som en interviewperson udtrykker sig: ”*det er en kulturændring, det med at træne at tænke nyt. Det er en ledelsesopgave. Det er både ledelsen og personalegruppen, som skal lære at tænke anderledes. Det er vigtigt med ledelsesopbakning bla. fordi personalet, kan være bange for at bryde de mange uskrevne regler.*”

Det fører til overvejelser om hvilke yderligere virkemidler, som kunne tages i brug for at fremskynde forandringsprocessen og føre til øget og mere differentieret brug af sansehaven.

I forhold til den administrative ledelse af markarbejderne, kommer DIIT ind på flere typer af ledelsesredskaber, som kan benyttes til styring af medarbejdernes adfærd, så de fremmer organisationens mål. Disse redskaber har til hensigt at påvirke medarbejdernes evner, motivation og de institutionelle forhold og kan være relevante i forhold til de udfordringer, som Søndersøhave står overfor (se nærmere herom nedenfor i afsnit ”C. Medarbejdere på Søndersøhave”). Redskaberne er:

- Rekruttering af medarbejdere som støtter op om opgaven/målet.
- ledelsesmæssig signalering af organisationens mål, opgaver, rammer, forventninger og kontrol heraf,
- incitamentsstrukturer, der skaber motivation,
- holdningsbearbejdning, efteruddannelse, organisering, netværksdannelse og
- kapacitetsopbygning i form af øget bemanning og højnet informationsniveau.

For at kunne bruge de nævnte ledelsesredskaber er det en forudsætning, at institutionen overordnet set har defineret visioner og mål med brugen af haven. I Dinova-projektet har ledelse og medarbejdere allerede taget det første skridt og defineret mål for daglig brug. Dette er en god start. Forskning viser nemlig, at når personalet inddrages i beskrivelse og konkretisering af værdigrundlag, føler de ejerskab overfor de besluttede værdier (Socialministeriet, 2002). Dog fremgår det af interview med personalet, at de ikke helt kan stå inde for de definerede mål for brugen af sansehaven hver dag året rundt. Det er derfor relevant at videreudvikle visioner og mål for sansehavens brug, så de bliver realistiske og at inddrage haven i institutionens værdigrundlag.

I forhold til arbejdet med at inddrage haven i institutionens værdigrundlag, kan forskning om trivsel i plejeboliger bidrage med inspiration til ledelsesmetoder. Forskningen viser, at lederen har en central rolle i forhold til at holde værdier til fremme af beboernes trivsel i hæld på institutioner for ældre. Eksempler herpå er fx, 1) at lederen regelmæssigt bør tage værdierne op til diskussion for at sikre, at de indgår i det daglige arbejde eller 2) at værdierne inddrages i forbindelse med afklaring

af handlinger eller problemer. Værdigrundlaget og udviklingsmuligheder for organisationen kan desuden med fordel drøftes med centraladministration og politikere (Socialministeriet, 2002).

Det fremmer også trivslen for beboerne, at ledelsen involverer og samarbejder med pårørende og frivillige, som ønsker at støtte beboerne. Forskningen viser endvidere, at værdibaseret ledelse gør, at der bliver mindre brug for rutiner og regler (Socialministeriet, 2002).

De mål og ansvarsfordelingen af opgaverne i haven, som blev defineret i Dinova-projektet, findes på undersøgelsestidspunktet kun i hovedet hos ledelse og medarbejdere og kan let blive glemt i hverdagens travlhed og rutiner. Det ville være fremmende for ledelsesinitiativer og for personalets motivation til at bruge haven, at visioner og mål for havens brug formuleres tydeligt på skrift som en del af Søndersøhaves værdigrundlag. Det kunne fx være i notatet om afdelings A's værdier og kultur, på Søndersøhaves hjemmeside eller i en virksomhedsplan.

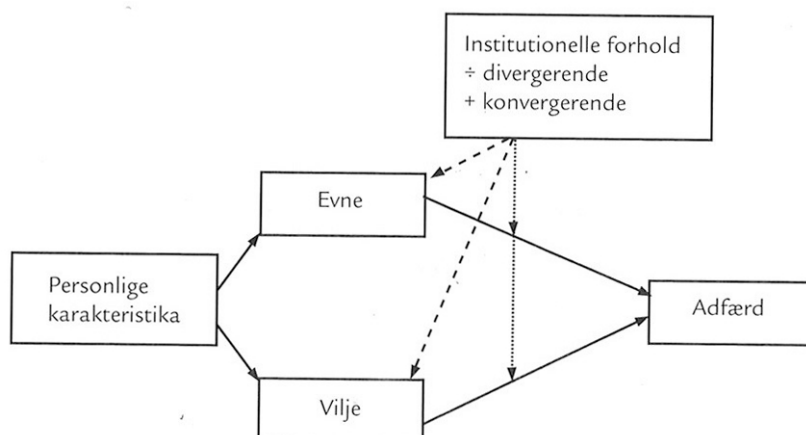
C. Medarbejdere på Søndersøhave

Medarbejderne og lederen har i et nært samarbejde med hinanden den daglige og tætte kontakt med beboerne. Arbejdssituationen kan nærme sig en familielignende situation. Som følge af beboernes fysiske og kognitive svækkelser, har medarbejderne på Søndersøhave en afgørende rolle på alle planer i beboernes livsførelse. Medarbejderne er også nøglefigurer i forhold til at bruge sansehaven, som dem der iscenesætter og gennemfører det meste udeliv og aktivitet i sansehaven på Søndersøhave. Denne erfaring stemmer overens med den miljøpsykologiske forskning, se fx (Bengtsson, 2003) (Cooper Marcus, 2009) (Cutler & Kane, 2005) (Gibson et al. 2009) (Grant & Wineman, 2009) (Kearney & Winterbottom, 2005) (Lovering, 1984) (Rodiek, 2005) (Rappe & Kivelä 2005 i Rappe & Topo, 2009) (Tyson, 1999).

Ifølge DIIT påvirker personalets vilje/interesser (motivation), deres evner, herunder faglige og intellektuelle samt erfaringsbaserede kompetencer, deres adfærd. De institutionelle forhold, herunder chefer, kollegaer, borgere, interne procedurer, arbejdstidsregler og ressourcer, påvirker den enkeltes interesser, evner og adfærd.

Dette illustreres i følgende model, som ligger til grund for at resultaterne om personalets rolle i forhold til brugen struktureres som forhold relateret til vilje/motivation, evner/kompetencer og institutionelle forhold. Derudover præsenteres personalets oplevelse af barrierer i sansehaven for brugen.

Model til forklaring af markarbejderadfærd

Kilde: Winter & Lehmann Nielsen (2008), s. 139.

Medarbejdernes vilje/motivation til at bruge af haven

Alle interviewede medarbejdere udtrykker interesse i at komme ud og nyder og opleve haven som led i deres arbejde. Haven opleves som et positivt indslag og et løft i hverdagen. Ligeledes udtrykker alle interesse at sidde ude og drikke kaffe på terrassen ”*det har vi altid gjort*”. Mange sætter pris på at plukke blomster og gå ture i vandrehaven. Én medarbejder bruger haven meget til rygepauser bla. sammen med beboerne. Én medarbejder udtrykker motivation for at bruge haven terapeutisk, idet medarbejderen har erfaret, at gåture i sansehaven på Sønderøhave har virket beroligende og stimulerende på beboernes hukommelse og sprog.

Personalet arbejder sammen om at organisere det daglige arbejde, så aktuelle ønsker om at bruge haven kan realiseres.

Haven bruges imidlertid sjældent til andre aktiviteter end ”almindelige aktiviteter”. Da er det oftest afstedkommet på initiativ fra en praktikant, DAT eller som led i undervisningsforløbet.

Tilbageholdenhed for nye aktiviteter

Der fornemmes tilbageholdenhed og manglende motivation i personalegruppen i forhold til at foretage nye aktiviteter i haven, som de ikke plejer at gøre. Dette synspunkt begrundes med følgende iagttagelser.

Der foregår ikke medarbejderinitierede aktiviteter i haven, som kræver nogen særlig forudgående planlægning og organisering. Medarbejderne snakker ikke sammen om de forskellige ideer eller projekter, de har lyst til at gøre i haven. Idéerne blive uoverskuelige i tanken, hvis de kræver planlægning. Fx havde en medarbejder lyst til at grille pølser en aften. Overvejelser om at det måske ville kræve en ekstra vikar, hvis de skulle tænde for ilden, gjorde ideen urealiserbar. Men også mere enkle ideer blandt medarbejderne, som ikke kræver forudgående planlægning, fx at soppe i bassinet eller spille spil udenfor, er svære at få realiseret i praksis.

Personalet finder det for arbejdskrævende at spise den varme frokost udenfor. Der er jo alle de forskellige fade, der skal ud, og bordene som skal arrangeres, så de alle kan være der med deres rullestole.

Nogle medarbejdere udtrykker tvivl om beboernes behov for aktiviteter i udemiljøet. De erkender beboernes behov for at komme ud i naturlige omgivelser for at nyde sol, blomster og luft, men de tvivler på om en ”fancy” sansehave er nødvendig. De mener, at beboerne er for dårlige til at kunne deltage i egentlige aktiviteter i haven, og at de mere har behov for tryghed, nærhed og omsorg. En medarbejder har imidlertid den modsatte oplevelse. Medarbejderen oplever at beboerne nyder udeophold sammen med plejeren, og at der i samspillet under gåture i haven netop opstår en særlig nærhed, som er svær at opnå indenfor i dagligstuen, hvor der er andre beboere tilstede. Disse unikke oplevelser af nærvær og samspil er også værdifulde for medarbejderen og giver arbejdsglæde.

Nogle medarbejdere tvivler på, om beboerne har behov for at komme ud hver dag. Fx mener de ikke, at beboerne har behov for at komme ud, når der regner eller er minusgrader. Disse medarbejdere sætter derfor spørgsmålstegn ved den målsætning om at komme ud hver dag, som de selv formulerede i Dinovaprojektet. I denne sammenhæng erkender flere medarbejdere, at de ikke selv har lyst til at gå ud i dårligt vejr, og at denne attitude måske smitter af på beboerne.

Manglende motivation til deltagelse i undervisning

Medarbejderne mangler motivation til at deltage i det interne undervisningsforløb arrangeret af demenskonsulenten. Medarbejderne møder således ikke fuldtallige op, og nogle har slet ikke deltaget. Kun én af de interviewede medarbejdere udtrykker, at undervisningen er berigende. Flere andre er kritiske overfor undervisningen, som de mener er kedelig, fordi den repeterer viden de allerede har, og ikke møder deres reelle behov for at lære noget nyt. Dette kan være en reel oplevelse. Men den manglende motivation kan bunde i andre årsager. Herunder, at deltagelsen var frivillig og dermed ikke opleves som en del af jobbet, at personalet ikke kender forventningerne til deres rolle i haven og derfor ikke oplever et behov for videreuddannelse. At medarbejderne føler sig oversete, og at undervisningen trækkes ned over hovedet på dem, fordi de ikke har haft indflydelse på undervisningens indhold på trods af, at det netop er medarbejderne, som undervisningen skal inspirere. Endelig fornemmes et hierarki og en deraf følgende distance mellem faggrupperne dvs. underviserne, som er sygeplejesker, ergo- og fysioterapeuter og plejepersonalet, som er social- og sundhedsassistenter, hvilket måske kan gøre det svært at tage imod undervisningen.

Når DAT besøger plejehjemmet, foregår det således, at DAT melder deres ankomst og har noget ”sjovt” med. Medarbejderne ved ikke på forhånd, hvad der skal ske. For medarbejderne på Søndersøhave er der mere tale om underholdning, når DAT er på besøg, end om et gensidigt professionelt samspil af læring og inspiration, hvilket var den egentlige intentionen med DATs besøg. Denne attitude kan formentlig finde sin forklaring i de samme årsager, som forklarer manglende motivation til deltagelse i undervisningsforløbet.

Manglende ansvars- og ejerskabsfølelse for vedligeholdelse

Observationer viser, at medarbejderne ikke holder haven ryddelig og pæn. Under adskillige besøg blev der observeret rod i form af væltede havemøbler, gamle juletræer, fulde askebægere, væltede haveredskaber, gamle kasser, og et misligholdt hjørne i den nordlige del af hvilehaven. Ligesom den knækkede tørresnor ikke bliver sat op på ny. Disse forhold kan formentlig begrundes i, at personalet ikke føler samme motivation og ansvar for udemiljøet som for indemiljøet. Og at haven således ikke indgår som en del af hjemmet i personalets bevidsthed, på samme måde som indemiljøet gør.

De nævnte fysiske udtryk fremstår imidlertid som negative distraktioner for havens brugere. De står i kontrast til haven i øvrigt, som er karakteriseret ved lækre materialer og fine detaljer i designet.

Ifølge den miljøpsykologiske teori er det vigtigt for tryghedsoplevelsen og anvendelsen af et udemiljø, at der ikke findes negative distraktioner i udemiljøet (Ulrich, 1999) (Bengtsson, 2003). Undersøgelsen afslørede flere negative distraktioner i haven, som kan være medvirkende forklaring til, at nogle beboere ikke har lyst til at komme ud. Dette gælder fx støjen fra vejen, rygeområde og askebægre lige ved entreen samt græsklipning rundt om en beboer i rullestol. I lyset af docilitets teorien, som siger, at jo mindre kompetent en person er, jo mere afhænger den psykologiske tilstand og adfærd af de ydre omgivelser (Lawton & Simon, 1968) (Lawton, 1986), må det formodes, at de negative distraktioner i udemiljøet kan virke ekstra forstyrrende og stressende på de demente beboere. Mange kan ikke kommunikere eller flytte sig selv. De er dermed helt uden kontrol over deres placering i omgivelserne. De fundne negative distraktioner må formodes at hæmme brugen af sansehaven på Søndersøhave.

Negative distraktioner. Askebægre, rygning foran døren, rod, et misligholdt hjørne i haven

Medarbejdernes evner/kompetencer i forhold til at bruge haven

Personalet på Søndersøhave er uddannede social- og sundhedsassistenter og har alle fået et 3-dages kursus i demens. De interviewede medarbejdere har arbejdet på plejehjem i mellem 6 og 30 år, og de har været ansat på Søndersøhave i mellem 5 og 26 år.

Lederen og én af de seks interviewede medarbejdere har som følge af deres private interesse indsigt i havebrug. Medarbejderen fortæller: *”Jeg er meget glad for planter. Jeg er vokset op med have og har en lille gårdhave”*. Denne medarbejder bruger bevidst gåture i haven til at berolige rastløse beboere.

Ingen af medarbejderne har tidligere anvendt haver til terapeutiske formål i deres arbejde. Den samlede viden og kompetencer indenfor haveaktiviteter og havebrug i personalegruppen er således lille. Personalet udtrykker, at de savner nogle redskaber for at kunne bruge haven.

De institutionelle rammer

Undersøgelsen viser, at flere institutionelle forhold har betydning for medarbejdernes brug af haven.

Sikkerheden

Interviewene viser, at beboernes sikkerhed er højt prioriteret på Søndersøhave som følge af beboernes skrøbelighed. Personalet har den holdning, at de skal være fordelt, så der er opsyn med alle beboere. Da der er flere fysiske forhold i sansehaven, som kan være potentielle farer for beboernes sikkerhed, se nedenfor i afsnittet ”Oplevede barrierer for brugen i de fysiske omgivelser”, og flere områder i haven ikke kan ses fra vinduerne, er det personalets holdning, at der skal være personale med ude i haven sammen med beboerne.

Beboernes behov for hjælp til at komme ud, begrænsede personalemæssige ressourcer og sikkerhedsaspektet betyder, at udelivet fx en gåtur i vandrehaven skal koordineres i personalegruppen og indpasses i de øvrige aktiviteter i institutionen. Dette sætter nogle begrænsninger på muligheden for udeliv og –aktiviteter. Personalet illustrerer dette med følgende eksempel. En dag forsøgte personalet at klippe de visne stauder ned. To medarbejdere hjalp hinanden. Én holdt opsyn med beboerne på terrassen, mens én anden arbejdede i haven. Da beboerne begyndte at *”løbe”*, måtte arbejdet stoppes. Personalet signalerer dog med den fælles vedtagne målsætning om, at beboerne skal kunne komme ud hver dag året rundt, at behovet for udeliv anerkendes, og at personalet vil prioritere sådanne ønsker fra beboerne. Ligeledes er der fuld respekt omkring beboere, som ikke ønsker at komme ud.

Beboernes tilstand gør, at der opereres med nogle grænser for hvor mange beboere, der kan være udenfor pr. medarbejder. Det nævnes i interviewene at fire beboere i haven pr. medarbejder er et passende antal.

Kulturen omkring udvikling og forandring af arbejdspladsen

Der er ikke kutyme for at initiere forandringer i arbejdsituationen. Dinova-projektet har haft til formål at lære at bruge hinandens forskelligheder og skabe forandringer. Det var fx en positiv aha-oplevelse for alle i personalet, da de flyttede sofaarrangementet hen foran vinduet og fik et godt resultat ud af det. I forhold til det fysiske udemiljø er der mange muligheder for forandringer. Det vil være oplagt at gøre noget ved personalets egne ønsker og kritikpunkter. Men der spores ikke

tanker eller initiativ i den retning. Medarbejderne har flere nye ønsker fx en sandkasse at sætte fødderne i og flere fuglekasser. Af kritikpunkter kan nævnes, at vandelementet, efter de flestes mening, larmer for meget, når de skal sidde på terrassen og tale sammen. Problemet kan løses ved at montere en regulator, hvilket koster ca. 5000 kr. Synspunktet i personalegruppen er imidlertid, at *"det burde være gjort fra starten, at det er for dyrt, for der er ingen penge"*. Dørrinnet udgør tilsvarende et dagligt irritationsmoment og er et problem for tilgængeligheden. Også dette problem kan der findes en teknisk løsning på.

Program for brug af haven findes ikke

Forskningen viser, at regelmæssig og vedvarende brug af haven forudsætter målrettet planlægning og programsætning af aktiviteter i haven. Ligeledes anbefaler forskningen, at haven indgår i plejeplaner for de enkelte beboere, se underafsnittet "Aktiviteter skal planlægges" i "Teori". På nuværende tidspunkt findes der ikke sådanne programmer og plejeplaner på Søndersøhave. Det formodes, at det ville fremme havens brug, hvis denne type arbejdsredskaber blev anvendt på Søndersøhave.

Rutiner og uskrevede regler

Folk i plejesektoren *"er opdraget til ro, renhed og orden"* og til at *"være praktiske"*. På Søndersøhave findes interne procedurer, rutiner og uskrevede regler for dagens gang, gøremål, og måder at gøre tingene på. Eksempler på sådanne uskrevede regler, som nævnes under interviewene, men som ikke nødvendigvis alle gælder på Søndersøhave er: 1) *"der skal være ryddet op til aftenvagten kommer"*, 2) *"alle skal være hjemme kl. 15, for der går dagvagten"*, 3) *"alt skal være ryddet op og gjort rent inden frokost"*, 4) *"der tages ikke seks beboere ned i haven ad gangen, for det kræver personale til at hjælpe ind igen"* og 5) *"at maden serveres kl. 12.30 og kaffen kl. 15.00"*. Det er også en rutine at se "tv-avisen" efter maden. Flere interviewpersoner peger på, at *"Sådanne rutiner kan forhindre mange aktiviteter og er svære at kombinere med at være kreativ"*. En interviewperson fortæller, at de uskrevede regler kan være så stærke, at personalet ligefrem kan *"være bange"* for at bryde dem.

Det er en udfordring *"at turde nedprioritere rutiner for at komme udenfor og få gode oplevelser."* *"Fx kunne det være dejligt for både aftenvagter og beboere at tænde bålfadet, når de spiser ude og forlænge aftenen derude frem for straks at gå ind og se tv-avisen, som de alligevel ikke forstår og har svært ved at bearbejde indtrykkene fra"*.

Oplevede barrierer for brugen i de fysiske omgivelser

Hvilehaven med vandelement som grænser op til Smakkegårdsvej med tung trafik

Støj

Hvilehaven og terrassen ligger ud til Smakkegårdsvej, som er en trafikeret gennemfartsvej i Gentofte. Vandelementet er etableret for, at vandlyden til en vis grad skal overdøve trafikstøjen. Personalet finder imidlertid, at vandelementet støjer, og at denne støj er så høj, at det hæmmer samtale og dermed socialisering på terrassen. Lyden opleves derimod fin, hvis man bare skal sidde og slappe af. I vandrehaven findes siddepladserne længere væk fra vejen, og trafikstøjen opleves ikke generende dér.

Vedligeholdelsen

Det var alene græsset som blev slået på undersøgelsestidspunktet. Den manglende vedligeholdelse gav anledning til en del frustration blandt personale og ledelse på Søndersøhave. *"Det er frustrerende, at haven ikke plejes, når der er brugt så mange penge til anlæggelse"*.

Frustrationen handlede primært om manglende pasning af staudebedene, som ikke blev luget og fremstod med tomme pletter efter udgåede planter. Personalets frustration går således dels på det æstetiske fx *"som det ser ud her og nu, skulle alt det gamle fra sidste år have været væk, så påskeliljer og forårsblomster kunne få plads"* dels på fremtiden *"vil det hele være groet til et morads om fem år?"*. Ligeledes vækker det frustration, at personalet *"må tage sagen i egen hånd"*, når institutionen lige fra starten har gjort opmærksom på, at de ikke har personaleressourcer til at passe haven. De beboere, som er fysisk friske nok til at passe haven, kan pga. demensen ikke have et reelt ansvar. Det havearbejde, som Søndersøhave kan gennemføre, er derfor mere en *"form for aktivering"* på beboernes præmisser end egentlig vedligeholdelse.

Visne stauder fra sidste år blandt nye påskeliljer og bare pletter i staudebedet

Stierne i haven og den lille sø

Personalet bemærker, at stierne i haven er problematiske i forhold til beboernes tryghed og sikkerhed. Fx ender den ene sti brat. Her standser beboernes på grund af deres manglende orienteringsevne desorienterede op og kan ikke komme videre. Stien skulle have knyttet an til en trappe, som ikke blev anlagt på grund af sparehensyn. Følges stien langs bygning A og B (rampen), gennem vandrehaven, kommer beboerne ned i haveanlægget, der knyttes til Afdeling B. Beboerne kan ikke finde vejen tilbage på egen hånd, hvis de følger denne sti. Endvidere kan personalet ikke holde opsyn med beboerne indefra, hvis de kommer udenfor vandrehaven.

Stien til højre ender brat

Søen omkring vandelementet nævnes også som en mulig fare for beboernes sikkerhed, hvis de lades uden opsyn.

Dørtrin ved døren ud til haven

Dørtrinnet ud til haven er et problem for den frie tilgængelighed for beboerne. Selvom der kun er tale om et lille trin på 3 cm., er det problematisk for beboerne. Lysforskellen mellem inde og ude gør, at de allerfleste beboere skal hjælpes, når de skal ud og ind. Ligeledes er det irriterende at få kaffebordet rullet ud over trinnet.

Dørtrinnet fra bygning A og ud til haven

Medarbejderrelaterede forhold som fremmer eller hæmmer brugen af sansehaven

Medarbejderne er motiverede for at nyde haven og for at bruge haven til mere almindelige aktiviteter som kaffedrikning, solbadning og gåture. Dette fremmer brugen af haven til denne type rekreative aktiviteter. Det fremmer medarbejdernes motivation til at bruge haven, når de oplever mere harmoniske beboere og mere positivt samvær ude end inde.

Derimod er der en forbeholden attitude over for ”nye aktiviteter” i haven, herunder det frivillige uddannelsestilbud, hvilket hæmmer at haven bruges til mere målrettede aktiviteter som fx fysisk træning, haveaktiviteter eller terapeutiske aktiviteter for beboerne. Følgende omstændigheder medvirker til at forklare denne omstændighed. Disse udgør hver især en hæmmende faktor for brugen af haven.

- Medarbejderne savner motivation for at involvere haven i plejen, udover det de har været vant til tidligere (inden sansehaven). En medarbejder fremstår dog som motiveret og åben for alternativ brug af haven. Motivationen hænger tæt sammen med nedenstående forhold.
- Medarbejderne kender ikke forventningerne til deres rolle i forbindelse med brugen af sansehaven i dagligdagen. Der lægges fra ledelsen op til, at den enkelte må finde på.
- Der findes ikke klart formulerede værdier og mål for sansehavens brug.
- Deltagelse i interne uddannelsesprogram er frivilligt.
- Der findes ikke programmer eller planer for aktiviteter i haven.
- Medarbejderne er uddannet social- og sundhedsassistenter. En uddannelse og et arbejde som traditionelt set har pleje, hygiejne og omsorg i fokus. Sansehavens brug handler i høj grad om aktiviteter som led i plejen. Traditionelt set er det ergoterapeuter, som arbejder med aktiviteter. At inddrage (have)aktiviteter i plejen involverer således nogle kompetencer, arbejdsmetoder og tankegange, som plejepersonalet ikke er uddannet eller vant til, og som derfor kræver omstilling og formentlig også efteruddannelse.

- Ligeledes savner nogle medarbejderne faglige forudsætninger om natur og havebrug. Kundskab om havebrug og om at brug af havemiljøet i terapeutiske aktiviteter er en vigtig forudsætning for kreativ planlægning og brug af udemiljøet (Lovering et al., 2002) og for attitudeskift. Kontinuerlig uddannelse er vigtig for at sikre integration af udemiljøet i plejen på længere sigt (Olofsson & Lenninger, 2004). Den medarbejder som på Søndersøhave viste særlig interesse i terapeutisk brug af sansehaven havde i tråd med litteraturen haveinteresse og –erfaring fra privatlivet.
- Medarbejderne mangler kundskab om udemiljøets positive betydning for beboernes og deres egen sundhed og velvære. Forskningen peger på, at kundskab om udemiljøets positive betydning for beboeres sundhed og velvære er vigtig for personalets engagement i at bruge haven, (Olofsson, & Lenninger, 2004)(Lovering et al., 2002) (Rappe & Topo, 2009)(Grant & Wineman, 2009).
- Der eksisterer et hierarki og en deraf følgende distance mellem faggrupperne, som færdes på Søndersøhave primært mellem sygeplejesker, ergo- og fysioterapeuter og plejepersonalet, som har en kortere uddannelse som social- og sundhedsassistenter. Dette kan formentlig forklare, at det er svært for personalet at tage imod undervisningen og inspirationen i det interne undervisningsforløb og fra DAT.
- Medarbejderne er bevidste om egen komfort og ønsker ikke at øge arbejdsbyrden i forbindelse med brugen af haven. Dette er velbeskrevet ”copingstrategi”, blandt offentligt ansatte, hvis arbejdssituation ofte er præget af mangler ressourcer, konsensus, forventninger til og viden om opgaveløsningen (Winter & Lehmann Nielsen, 2008).
- Medarbejderne involveres ikke i planlægning og samarbejde om initiativer til inspiration fx undervisningen og besøgene af DAT. Det kan være en anden forklaring på, at medarbejderne ikke lader sig inspirere og engagere. Selvom disse aktiviteter er velmenende, kan det af den grund føles som noget, der trækkes ned over hovedet.
- Medarbejderne oplever ikke haven som en del af hjemmet på samme måde som indemiljøet. De føler ikke samme ansvar og ejerskab i forhold til at holde haven ren og ryddelig, som de føler for indemiljøet. Dette giver anledning til en række negative distraktioner i haven, som på samme måde som manglende vedligeholdelse kan give anledning til mindsket tryghed og brug af haven.
- Rutiner, procedurer og uskrevede regler i institutionsmiljøet hæmmer nytænkning i forhold til aktiviteter og gennemførelsen heraf.
- Manglende kultur på Søndersøhave for at initiere projekter til forandring af arbejdsmiljøet.
- Der findes fysiske barrierer/farer i sansehaven, som gør, at de demente beboere ikke kan færdes trygt og frit ind og ud i haven uden opsyn fra personalet.
- Institutionens og medarbejdernes holdning til beboernes sikkerhed i kombination med barrierer i det fysiske miljø og beboernes kognitive og fysiske skavanker sætter nogle grænser for udeliv og –aktiviteter.

D. Beboerne på Søndersøhave

Beboerne er havens egentlige målgruppe. Der er tale om en gruppe af fysisk og kognitivt meget svage borgere, i alderen 80-101 år, som alle er hårdt ramt af demens.

Kun tre beboere går ud i haven på egen hånd. De er under opsyn.

De øvrige beboere tager ikke initiativ til udeliv på egen hånd. De skal køres ud og ind fra haven i transportstole. Alle beboere har brug for hjælp, når de skal ind ad døren og over dørtrinnet.

Det er forskelligt om beboerne har lyst til at komme ud. Nogle beboere elsker at komme ud. Nogle søger selv ud gennem havedøren, når den er åben. Én beboer vil altid gerne ud uanset vejret. *"Frisk luft", som hun siger*". Én anden beboer vil absolut ikke ud. Andre har ikke altid lyst. Beboernes modvilje skyldes ikke nødvendigvis ulyst men deres fysiske og kognitive begrænsninger. Det er en fælles opfattelse blandt personalet, at de fleste beboere faktisk nyder at komme ud, at de liver op og nyder fællesskabet, de fælles aktiviteter og får et mentalt løft. Men det modsatte opleves også. Der fortælles om en ny beboer, som bliver utryg ved at komme ud.

Beboerrelaterede forhold som fremmer eller hæmmer brugen af haven

Den modstræbende attitude hos nogle beboerne kan hæmme brugen af sansehaven, da det kræver ekstra ressourcer at få disse mennesker med ud. Der er flere måder at skabe motivation hos ældre med demens. En måde er at anvende en inviterende pædagogik. En interviewperson forklarer: *"Medarbejderne skal opsøge beboerne og finde frem til deres behov". "Det gælder om at bruge sin conduite, og finde ud af hvad det handler, om når en beboer ikke har lyst. Er det, fordi de ikke kan overskue, eller kan de ikke huske ordet?"* Det kan være afgørende for nogle demente beboere, at de *"inviteres"* *"eller motiveres til aktivitet på en særlig måde"*. Den facon haven servers på er afgørende. *"Hvis personalet serverer haven med rynket næse, så har beboerne ikke lyst til at tage imod tilbuddet. Så virker det ikke."* Efter den ergoterapeutiske teori er indføling og invitationer vigtige arbejdsredskaber for i det hele taget at finde og involvere ældre med demens i aktiviteter, som er meningsfulde for den enkelte (Johannesen, 2007).

En anden måde at motivere til udeliv på er at sørge for, at der sker noget i udemiljøet. Aktiviteter i udemiljøet virker motiverende på dementes lyst til at bruge udemiljøet (Bite & Lovering, 1984).

Mange af beboerne på Søndersøhave er så dårlige, at de efter personalets vurdering, ikke vil være i stand til at deltage i havebaserede aktiviteter. Andre beboere vil være i stand til at deltage, men vil ikke kunne holde koncentrationen ret længe. Studier beskrevet i litteraturen viser, at det i havemiljøet er muligt at differentiere aktiviteterne og tilpasse dem til demente ældre i lyset af deres kompetencer og at involvere demente gennem kontinuerlig vejledning (Olofsson et al. , 2004 i Olofsson & Lenninger, 2004). De fleste vil have glæde af at være ude og nyde haven, mens aktiv deltagelse i havemiljøet vil afhænge af den enkeltes funktionsevne. De fleste kan deltage aktivt i tidlige og moderate stadier af demenssygdommens udvikling (Brawley, 2009).

Tvivl om og manglende viden blandt personalet om nytteværdien af udeaktiviteter i forhold til de svækkede ældre er i teorien beskrevet som en barriere for personalets engagement (Gibson et al., 2009). Dette hæmmer formentlig også brugen af haven på Søndersøhave.

Nogle medarbejdere fortæller, at oplevelser med beboere, som liver op og glædes, nyder, mindes og falder til ro, når de kommer ud i haven, giver større arbejdsglæde. De erhvervede erfaringer må på længere sigt formodes at fremmer målrettet brug af haven fx til at dæmpe uro. Én medarbejder fortæller om *"solstrålehistorier"*, hvor særlige oplevelser af nærvær opstår mellem beboere og plejer under en-til-en gåture i haven og fører til åbninger ind til en ellers lukket persons indre. Erfaringer som denne beskrives af forfattere som Cox et al. (2004) og Gibson et al. (2009), der peger på værdien af og behovet for individuel pleje i havemiljøet både af hensyn til de demente ældre og af hensyn til personalet.

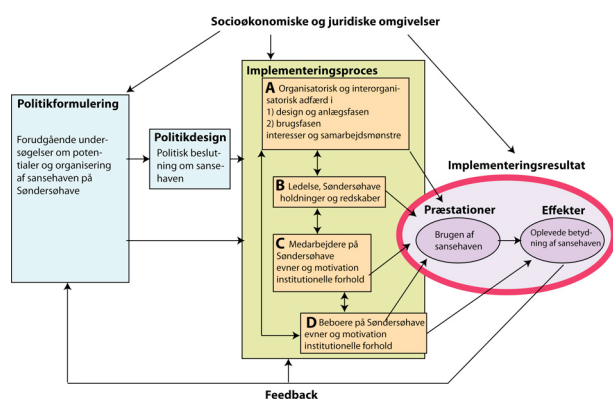
Beboernes tilstand og personalets begrænsede ressourcer betyder i henhold til to personer fra DAT, at to forhold har afgørende betydning for om haven vil blive brugt. For det første skal haven være tilgængelig. De to interviewpersoner oplever, at Søndersøhaves sansehave har en høj grad af tilgængelighed. Dørtrinnet bliver ikke nævnt i den sammenhæng. Men dette beskrives af personalet på Søndersøhave som en forhindring for beboernes frie færdsel ud og ind og for transport af fx rulleborde med kaffe ud og ind. Det formodes, at dørtrinnet hæmmer brugen af sansehaven.

For det andet skal aktiviteterne være lige til og enkle at gennemføre. Som eksempel nævnes skovturskurven, som altid står pakket og klar til en skovtur i haven. En vigtig forudsætning for, om en aktivitet opleves som lige til i hverdagen, er, at den er velplanlagt og organiseret. På Søndersøhave er der ikke tradition for at planlægge og organisere aktiviteter med og i haven. I tråd med teorien må det formodes, at planlægning og organisering af haveaktiviteter ville kunne fremme brugen af haven på nye måder (Berentsen et. al., 2007) (Brawley, 2002) (Brawley, 2009) (Lovering et. al., 2002) (Olofsson & Lenninger, 2004).

Det kunne endvidere fremme brugen, hvis barrierer for brugen i det fysiske miljø, fx de negative distraktioner, blev minimeret.

Rent praktisk mangler beboerne ofte det nødvendige overtøj og fodtøj i deres garderobe til at kunne komme ud i al slags vejr. Dette hæmmer brugen af udemiljøet.

Implementeringsresultat

Dette afsnit omhandler den del af figuren, som er omrammet med rødt.

Brugen af sansehaven på Søndersøhave

Empirien viser, at der foregår en række aktiviteter i relation til haven.

Rekreative aktiviteter i haven – passive og nydelsesbetonede

- En beboer har solet sig på et tæppe i haven.
- Beboere sidder og hviler på terrassen eller i vandrehaven.
- Beboere og personale nyder solen.
- Beboere fra Søndersøhaves Afdeling B sidder og hviler sig og nyder solen.

Haveaktiviteter - fysisk eller beskæftigelsesmæssig aktivitet som knytter sig til haven

- Medarbejdere og beboere går ture i vandrehaven.
- Én medarbejder tager gerne en gyngetur i helsegyngen, med en urolig beboer *"så bliver han helt afslappet og mild i ansigtet, og falder lidt hen"*.
- Én anden medarbejder tager gerne en gåtur med beboere, som er rastløse. Gåturen tager toppen af rastløsheden.
- Beboere fra Sønderøhaves Afdeling B går ture i haven.
- Medarbejdere plukker blomster, beboerne deltager og holder blomsterne, som tages med indenfor til pynt.
- Beboere får blomster at holde og bær at smage på, når de går ture i haven.
- Bær bringes med indenfor til smagsprøver.
- Undervisning i brug af haven, fx pandekagebagning, såning i plantekasser.
- Rygning, både beboere og personale ryger lige udenfor døren.
- Vander krukkerne på terrassen.
- Klipper purløg til maden.
- Samtaler om det der sanses og opleves i nuet, som fx da en allikeunge faldt ud af reden, og katten sad på lur.
- Samtaler om minder som vækkes af havens elementer fx *"solen minder om barndommens Italien"*, og *"lyden fra springvandet minder om Norge"*.
- Medarbejder klipper visne stauder væk, beboere kigger på.
- Der hilses på forbipasserende som kigger ind over muren ved terrassen.
- Enkelte beboere færdes frit i haven under opsyn.

Såning og sang omkring bål som aktivitet - i uddannelsesforløb

Rekreation i hvilehaven

Hverdagens aktiviteter bragt ud i haven

- I sommerhalvåret drikkes ofte eftermiddagskaffe ude i godt vejr. Det foregår oftest på terrassen.
- I sommerperioden spises aftensmaden nogen gange udendørs med mindre grupper
- Enkelte gange afholdt gymnastik i haven med ghettoblaster
- Én beboer har en gang sovet til middag i haven
- Besøg af pårørende foregår nogen gange i haven

Aktiviteter inde, som inspireres af haven

- Beboerne nyder året rundt udsigten til haven fra sofaarrangementet. De kigger ud på livet i haven, træer, fugle, blomster, andres aktiviteter i haven.
- Livet i haven giver anledning til samtaleemner. Beboerne kommenterer alt, hvad der foregår fugle, blade, blomster og menneskelig aktivitet
- I vintertiden er udsigten til haven beboernes primære kontakt med udemiljøet.
- Én beboer vil absolut ikke ud. Hun nyder i stedet haven indefra og inspireres til gode tanker.
- En sansebog føres af personalet. Heri kan oplevelser fra haven skrives ned.
- Blomster og buketter på bordet giver samtaleemner
- Døre og vinduer åbnes på vid gab ud mod haven, den friske luft forbedrer indeklimaet
- Besøg af pårørende foregår nogen gange i haven

Sofaarrangement foran vindue med udsigt til haven og rose fra haven på bordet

Udsigt til haven fra begge dagligstuer, motionscykel foran vindue og buketter fra haven på bordet

Udsigt til haven fra sofaarrangement og kondicykel i dagligstuen, åbne vinduer til haven og blomster på bordet vidner om at haven har betydning for livet indenfor.

Personalet anvender ikke musikinstrumenterne, og tørresnoren som tidligere var sat op mellem to træer har længe været knækket og glemt.

Knækket tørresnor

Instrument

Instrumenter

Hvor meget benyttes haven?

Personalet udtrykker samstemmende, at de kan lide at komme ud, og at haven bruges meget i sommerhalvåret. En siger *"Jeg elsker den have. Vi lever ude i den have fra det er varmt nok, til det bliver for koldt. Vi bruger den virkelig. Det gjorde vi også før. Forskellen fra før er, at vi bruger den store have mere end før"*. Haven bruges dog ikke rigtigt om vinteren eller i skidt vejr.

Hvor målrettet og prioriteret er brugen af haven på Søndersøhave?

Ledelsen er meget positiv i forhold til at bruge af haven og bevidst om, at haven vil have positiv effekt på beboernes velvære.

Haven bruges i hverdagen, når vejret er godt, og personalet har lyst til at gå ud. Brugen er impulsiv og ikke planlagt. Fysisk aktivitet som gåture og gymnastik samt reminiscensarbejde foregår impulsivt.

Personalet tilpasser udeaktiviteterne efter, hvad der ellers skal gøres på afdelingen, og koordinerer med hinanden.

DAT (præsenteres nedenfor i afsnittet ”organisatorisk/interorganisatorisk adfærd i design- og anlægsfasen”) arbejder blandt andet med at involvere haven i de aktiviteter, som de planlægger at udføre med beboerne, når de besøger Sønder Søhave. Det er dog relativt sjældent, at DAT kommer på besøg.

Demenskonsulenten i Gentofte Kommune har fokus på at fremme brugen af haven ved bla. at gennemføre kursusaktiviteter til inspiration af personalet syv eftermiddage i 2010.

Den oplevede betydning af haven for beboere og personale

Personalet oplever, at haven inspirerer beboerne til samtale med hinanden og med personalet. Haven gør generelt beboerne i godt humør og giver dem glæde og nydelse. Beboerne får noget positivt at tænke på. Det blev som led i undersøgelsen observeret, at en beboer faldt til ro udendørs efter at have hylet næsten konstant indendørs. Det fortælles, at en beboer, som er depressiv om vinteren, liver op, når sommerens udeliv begynder.

En medarbejder fortæller, at en gruppe beboere, som ville have været urolige indendørs, kan bliver mere rolige, når de kommer udenfor og drikker kaffe, hvor de stimuleres af omgivelserne til fx at nyde solen. Under gåture i haven åbner selv de mere tilbageholdende beboere sig mere op, og fortæller om sig selv. Gåture skaber nærvær. *”Beboerne nyder samspillet med personalet og fællesskabet i gruppen, og det at man gør noget sammen”.*

Men personalet har også stor glæde af haven i deres daglige arbejde. Sansehaven har stor æstetisk værdi: *”den er køn at se på”*. Alle fremhæver havens mange og farverige blomster, som nydes fra det tidlige forår med krokus og *”de fantastiske påskeliljer, det er simpelthen så flot”* til frosten tager de sidste farverige georginer. Ligesom fremhæves glæden ved at kunne plukke blomsterne og tage dem med ind og pynte.

Flere i personalegruppen oplever, at de fysiske rammer har fået et løft med haven. Det at kunne åbne døre og vinduer og kunne gå ud giver mere plads og frihed frem for oplevelsen af klaustrofobisk dagligstue, ligesom det forbedrer indeklimaet. Ligeledes giver haverummet mulighed for mere afveksling i hverdagen.

Alle vinduer åbne på en dejlig sommerdag

Flere oplever, at de kommer i bedre humør og får mere energi, når de kan være ude med kollegaer og beboerne i deres arbejde. Det er dejligt at møde på arbejde og finde *”veltilpasse kollegaer og beboere omkring kaffebordet i haven”*. En oplever af samme grund større arbejdsglæde om sommeren.

Arbejdet bliver mindre tungt og nemmere. Samtaleemnerne melder sig selv med oplevelser og sanseindtryk fra haven. Beboerne bliver mere veltilpasse og mindre urolige, når de er i haven. Gåture og ophold i haven giver anledning til mere nærvær med beboerne og oplevelsen af *”små solstrålehistorier”* giver en medarbejder mere arbejdsglæde. Ligeledes når det lykkes *”at få en beboer ud og opleve, at de bliver glade”*.

Resultaterne omkring de pårørendes brug og glæde af haven er lidt mere tvetydige. Ifølge personalet, har haven har ikke medført flere besøg fra pårørende. Nogle mener, at det er de pårørende, der tidligere brugte dagligstuen som ramme om deres besøg, som fortsat er dem, som bruger haven. Andre medarbejdere mener ikke, at de pårørende bruger haven.

Sansehaven er en succes

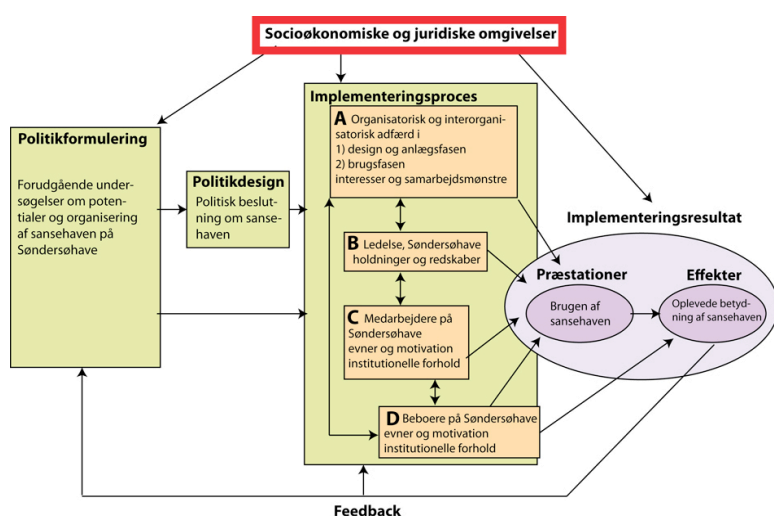
Resultaterne viser, at sansehaven har en positiv indvirkning på beboernes og personalets velbefindende og på det indbyrdes samspil mellem beboere og personale og personalet imellem. De negative distraktioner og designmæssige barrierer for brugen spiller således en mindre rolle i forhold til de mange positive oplevelser, som haven bidrager med. Såvel udsigten som ophold i haven har medvirket til at forbedre beboernes livskvalitet. Haven danner af og til rammen om samvær med pårørende. Haven opfylder dermed det mål, som blev sat i den politiske beslutning, som ligger til grund for sansehaven (Gentofte Kommune, 2007a) og sansehaven er i dette lys en succes. I forhold til politikdesignets mål har haven yderligere én meget vigtig positiv betydning. Den medvirker til at forbedre det fysiske og psykiske arbejdsmiljø for personalet. Øget velbefindende hos personalet vil påvirke den enkeltes evne til at cope i en hverdag, hvor besparelser og dermed stigende arbejdspresser er en realitet, se afsnittet *”Socioøkonomiske og juridiske omgivelser”* nedenfor. Samtidig vil personalets velbefindende have en afsmittende virkning på beboernes velbefindende og øge kvaliteten i plejen (Pachana, 2002).

Havens påvirkning på beboere og personale på Sønderøhave stemmer overens med den eksisterende miljøpsykologiske forskning, refereret i bilag 2. Haven kan således i et

miljøpsykologisk perspektiv siges at have en stressreducerende påvirkning på både beboere og personale. Haven virker instoratv og mentalt genopladende på nogle beboerne, som får stimuleret hukommelsen, minder, sprog og derigennem øget selvfølelse via oplevelser i haven. Det må desuden i lyset af den miljøpsykologiske teori beskrevet i bilag 2 formodes, at personalet kan opleve både instoration og mental genopladning gennem sansemæssig kontakt med havens naturelementer.

Når det alligevel hos nogle interviewpersoner opleves som om, der ”er lang vej igen” i forhold til at bruge haven, kan dette forklares med, at havens terapeutiske potentiale kunne anvendes langt mere. Havens brug foregår på undersøgelsestidspunktet impulsivt og udgør almindelige aktiviteter som blomsterplukning og at sidde og nyde og slappe af. Haven anvendes dog af en medarbejder bevidst med det terapeutiske formål at berolige rastløse beboere. Haven rummer imidlertid uanede potentialer for meningsfulde aktiviteter, som kan fremme trivslen hos ældre med demens og målrettes den enkeltes særlige behov. Haven kan fx indgå i målrettet fysisk træning, dagligdags gøremål, reminiscensterapi, timalering eller havedyrkningsterapi, som kan tilpasses til den enkeltes behov. Se yderligere herom i underafsnittet ”Aktiviteters terapeutiske betydning” i bilag 2. Ligeledes rummer haven potentiale for at flere brugere, kan få glæde af haven og for brug på flere årstider og i flere timer end i dag.

Socioøkonomiske og juridiske omgivelser

Dette afsnit omhandler den del af figuren som edr omrammet med rødt.

Sansehaveprojektet blev muligt i 2005 som følge af en økonomisk indsprøjtning fra kommunens salg af aktier i EL-selskabet NESA i 2004. I 2011 er den økonomiske situation vendt. NESA æraen er i 2011, ved at være slut. Den globale økonomiske krise har medført, at alle danske kommuner er blevet underlagt nulvækst og Gentofte kommune presses økonomisk som følge af færre skatteindtægter og stigende udgifter (Gentofte Kommune, 2010 c og d).

Det kommunale budget for 2011 afspejler de stramme økonomiske forhold. Der budgetteres ikke længere med sansehaver (Gentofte Kommune, 2010 e og g). Af bemærkningerne til budget 2011 fremgår, at sansehaveprojektet blev påbegyndt i 2007 og afsluttet i 2010. Udgifterne til investering i sansehaver var i perioden 2005-2009 i alt 2,5 mio. kr. og i 2010 i alt 175.000 kr. (Gentofte

Kommune, 2010 f). Der er således investeret i alt 2,675 mio. kr. i sansehaver. Oprindeligt blev der i budget 2005 afsat 16 mio. kr. til sansehaver, men pga. besparelser blev beløbet reduceret til 8,4 mio. kr. på budget 2007 (Gentofte Kommune, 2007 a). Der er ved projektets afslutning blevet etableret sansehaver på tre ud af de ni plejehjem, som oprindeligt skulle have haft sansehaver. Det drejer sig om Søndersøhave, Ordruplund og Salem (Gentofte Kommune, 2010 h).

Ældreområdet i kommunen bliver i 2011 generelt underlagt besparelser. Dels satses på, at de ældre skal forblive selvhjulpne længst muligt. Dels skal de enkelte plejeboliger reducere deres budgetter. Det vil betyde færre personaleressourcer. Dog skal personalet fortsat tilbydes målrettet uddannelse og kompetenceudvikling (Gentofte Kommune, 2010 g).

Der findes ikke lovkrav om, at der skal være udemiljøer tilknyttet plejeboliger til ældre. Der findes heller ikke regler om, at ældre skal tilbydes adgang til ophold og aktiviteter i det fri. Der findes derimod vejledende anbefalinger om, at der bør etableres haver i tilknytning til boliger for ældre med demens og nogle generelle anvisninger for indretning af sådanne haver (Bygge- og Boligstyrelsen et. al., 1997) (Høeg, 2001). Se mere herom i bilag 1 hvori de danske regler om indretning af ældreboliger og serviceydelser til beboere analyseres med fokus på haver og udeliv.

Socioøkonomisk og juridiske forhold som hæmmer eller fremmer brugen af sansehaven

I mangel på bindende regler med krav om udemiljøer som sansehaver i tilknytning til plejeboliger og ældres ret til at opholde sig udendørs som led i livet i plejeboligen bliver udviklingen af sundhedsfremmende udemiljøer et kommunalt anliggende baseret på kommunernes individuelle og frivillige initiativer. De lokalpolitiske og økonomiske forhold bliver derfor afgørende faktorer. I Gentofte Kommune blev der investeret visionært og fremsynet på sansehaver, da kommunen havde en god økonomi. Da det blev økonomiske krisetider var anlæggelse af sansehaver et område, som politikerne besluttede at spare væk. Det må nok forventes, at etablering af nye sansehaver ikke er et område, som umiddelbart vil blive drevet frem af offentlige aktører i kriseperioder. Det vil formentlig forudsætte ildsjæle og private fonde, donorer eller investorer.

Erfaringerne fra Gentofte stemmer overens med dansk forskning på området. Sansehaver bliver ofte sparet væk som følge af overordnede eller projektrelaterede budgetproblemer, eller de bliver væsentligt reduceret i omfang og indhold, også selvom sansehaven oprindeligt har udgjort en vigtig del af et idé- og plangrundlag. Ligeledes spares der på tilgængeligheden i de færdige udemiljøer (Knudstrup & Møller, 2008 b).

I forhold til sansehaven på Søndersøhave var det en periode med særlig god økonomi i kommunen, som muliggjorde at sansehaven blev anlagt. Derimod forventes aktuelle besparelser i Gentofte Kommune at ramme personalet indenfor ældreomsorgen. Vedligeholdelse kan ligeledes være et område, som rammes af besparelser. Disse forhold kan på længere sigt betyde, at brugen af sansehaven kan hæmmes. Omvendt vil en politisk og ledelsesmæssig prioritering af sansehaven, herunder kreative tilgange til vedligeholdelse fx organisering af pårørende eller frivillige kunne fremme på brugen. Etableres lovkrav om sansehaver, vil det fremtvinge en prioritering på dette område. Forskning i sansehavers effekt på sundhed og velvære samt de økonomiske fordele herved er i denne sammenhæng vigtig, da positive forskningsresultater kan fremskynde lovgivning.

Opsummering

Analysen viser, at sansehaven bruges meget i plejehjemmets hverdag og har en stor værdi og betydning for velværet og arbejdsglæden blandt beboere og personale. Resultaterne viser endvidere, at der er potentialer for at bruge haven endnu mere.

Analysen peger på en række forhold fra samtlige faser i implementeringen af sansehaven, som har virket henholdsvis fremmende eller hæmmende på brugen af sansehaven på Søndersøhave.

Oversigt over forhold som har virket fremmende og hæmmende på brugen af sansehaven på Søndersøhave

Fremmende faktorer

- Medarbejderne er motiverede for at nyde haven og udføre almindelige aktiviteter som kaffedrikning, blomsterplukning og gåture.
- Nogle medarbejdere oplever større arbejdsglæde i udemiljøet.
- Den kommunale administration af ældreområdet involverer sig i brugen af sansehaven og samarbejder med Søndersøhave. Konkret har det ført til at Det Aktiverende Team har fokus på brugen af sansehaven, og at et internt uddannelsesforløb er sat i værk for at inspirere medarbejderne.
- Nogle medarbejdere oplever, at de kan lære noget af de tilbudte kursusaktiviteter.
- Det fremmer motivationen hos medarbejderne for at gå ud, når de oplever, at beboerne glædes, nyder, falder til ro og genkalder minder i sansehaven.
- Haven har en relativ høj grad af tilgængelighed.
- Ledelsen er positiv i forhold til at benytte sansehaven til at fremme beboernes livskvalitet.
- Ledelsen tilskynder i det daglige personale og beboere til at bruge haven og går foran som rollemodel.
- Ledelsen inddrog haven i Dinova-projektet. Det var inspirerende for personalet at samarbejde og initiere positive forandringer på arbejdspladsen generelt og at definere visioner og mål for brug af haven.
- Ledelsen samarbejder med aktører fra den kommunale administration om brug af haven
- Ledelsen indgår i design- og anlægsfasen.
- Interviewskema om beboernes livshistorie indeholder spørgsmål til natur og havens rolle.
- Nye beboere opfordres fremover til at medbringe egne haveelementer til sansehaven.
- Politikdesignet indeholder et vedligeholdelsesbudget for de første fem år.
- Politikdesignet søger at sikre ejerskab ved at fastlægge brugerinvolvering i design- og anlægsfasen.
- Økonomisk gunstige forhold førte til investeringen i sansehaven.

Hæmmende faktorer

I implementeringsprocessen

Organisatorisk og interorganisatorisk adfærd

Den kommunale organisation og administration

- Manglende information om sansehaverne i Gentofte Kommunes skriftlige og elektroniske informationsmateriale, herunder hjemmesider.

- Haveophold eller –aktiviteter er ikke en serviceydelse, som kan tilbydes eller visiteres til beboerne i kommunens eksterne og interne beskrivelser af serviceydelser til ældre.
- I design- og anlægsfasen inddrages personalet kun minimalt i projektets udvikling på trods af, at dette er intentionen i politikdesignet.
- Uklar ansvarsfordeling og beslutningstagning om en vedligeholdelsesordning for Søndersøhave forsinker beslutning om placering af vedligeholdelsesopgaven med misligholdelse til følge. Dette giver anledning til frustration blandt personalet.
- Kommunens gartnerne samarbejder ikke med institutionen om vedligeholdelsen fx passende tidspunkter eller specifikke behov for vedligeholdelse, hvilket giver anledning til negative distraktioner for brugerne og bekymringer blandt personalet på institutionen.
- Samarbejde mellem det administrative niveau og Søndersøhave foregår med ledelsen af Søndersøhave. Personalet involveres ikke i samarbejdet, heller ikke når det drejer sig om planlægning af uddannelsestilbud til personalet. Det giver oplevelsen af, at tingene foregår over hovedet på dem og en vis modstand mod tilbuddene.

Medarbejderne mangler motivation til at bruge af haven til ”nye” terapeutisk orienterede aktiviteter

- Nogle medarbejdere er forbeholdne overfor indholdet i de tilbudte kursusaktiviteter.
- Nogle medarbejdere deltager kun i mindre omfang andre slet ikke i kursusaktiviteterne.
- Personalet sørger ikke for at haven er pæn og ryddelig, således som de sørger for at indemiljøet er pænt og ryddeligt.
- Personalet føler ikke ejerskab overfor haven og dens brug.
- Egen komfort vægtes højt.
- Medarbejderne kender ikke forventningerne til deres involvering i haven og til deltagelse i efteruddannelsestilbud.

Medarbejderne savner kundskab, herunder

- kundskab om havebrug,
- kundskab om udførelse af haveaktiviteter med demente beboere,
- kundskab om udemiljøets positive indvirkning på mennesker generelt, dem selv og deres arbejdsforhold og på de demente ældre.

Institutionelle forhold

- Der er ikke tradition for, at medarbejderne selv skaber forandringer på institutionen
- Der er ikke tradition for, at medarbejderne initierer aktiviteter, som kræver planlægning og organisering.
- Der er nogle hierarkier og distancer mellem faggrupperne involveret i brugen af sansehaven, som gør, at der er begrænset samarbejde mellem faggrupperne og en begrænset åbenhed hos personalet for at lade sig inspirere fagligt. Bla. mellem Det Aktiverende Team og plejepersonalet.
- Medarbejderne involveres ikke i planlægning af undervisning og tiltag, som har til hensigt at skulle inspirere dem.
- Begrænsede personaleressourcer.
- Plejekultur og -rutiner som fx spisetider, tv-udsendelser, rengøring og vagtskifte forhindrer nye initiativer.
- Holdningen til beboernes sikkerhed vægtes højt. I kombination med begrænsede ressourcer, beboernes skrøbelighed og barriere i de fysiske omgivelser medfører det en uskreven holdning til, at beboerne skal være under opsyn i haven.

- Ledelsen lægger op til, at personalet selv er idémagere og initiativtagere i forhold til at tage haven i brug. Måltrettede ledelsesredskaber benyttes ikke til fremme af motivation og attitude, eller til opgør med gamle vaner og rutiner.
- Der er ikke tradition for at institutionen samarbejder med gartnerne om vedligeholdelsen.
- Der savnes en vedligeholdelsesaftale for sansehavens andet år og haven vedligeholdes ikke tilfredsstillende i denne periode.
- Der findes ingen aktivitetsplaner, som involverer sansehaven.

Barrierer i de fysiske omgivelser

- Stisystemerne kan medfører, at beboere farer vild eller bliver desorienterede.
- Negative distraktioner i udemiljøet som støj fra vejen, rygning og askebægre ved entreen, støj fra springvand, græsklipning på upassende tidspunkter.
- Manglende oversigt over hele sansehaven indefra.
- Den lille sø kan udgøre en fare.
- Dørtrin ud til haven skaber problemer for tilgængeligheden.

Beboernes motivation og evner/kompetencer

- Beboerne har ikke altid lyst til at gå ud. Det kræver derfor en ekstra og pædagogisk indsats af medarbejderne at få dem ud.
- Beboerne har meget forskellige behov, når de er ude.
- Beboerne er generelt meget skrøbelige, og der er risiko for, at de falder.
- Beboerne mangler ofte nødvendigt overtøj og sko til udeliv.
- De fleste beboere er helt afhængige af, at personalet kan hjælpe dem ud og ind.

I politikformuleringsfasen og politikdesignet

- Politikdesignet tager ikke endeligt stilling til vedligeholdelsen efter fem år, hvilket skaber uvished og bekymring blandt personalet.
- Politikdesignet indeholder relativt få midler til vedligeholdelsen de første fem år.
- Politikdesignet berører ikke organiseringen af vedligeholdelsen herunder ansvarsfordelingen mellem eksterne gartnere versus personalets og beboernes rolle i vedligeholdelsen.
- Politikdesignet er ikke rettet mod brugen, kun mod design og anlæggelse. Der savnes signaler i form definerede forventninger til brugen herunder, mål, organisering eller former for brug eller til medarbejderens rolle heri. Der er heller taget stilling til behov for kapacitetsopbygning, og der er ikke et budget til sikring af efteruddannelse og indkøb af nødvendige hjælpemidler. Der er således et misforhold mellem mål og midler.
- Manglende dialog og vidensdeling mellem ansatte på plejehjemmet, embedsmænd og politikere i politikformuleringsfasen.

I de juridiske og socioøkonomiske omgivelser

- Der er ingen juridisk bindende krav om, at ældreboliger skal indrettes med sansehaver.
- Der er ingen juridisk bindende regler, som sikrer beboerne ret til udeliv som del af livet i plejeboligen.
- Den økonomiske krise og ugunstige økonomiske forhold begrænser mulighederne for offentlige investeringer i sansehaver og andre udemiljøer i tilknytning til plejeboliger.
- Den økonomiske krise og ugunstige økonomiske forhold kan få konsekvenser for fx vedligeholdelsen, efteruddannelsen, personaleressourcerne og dermed for brugen af allerede anlagte sansehaver.

Erfaringerne om de forhold, som fremmer og hæmmer brugen af sansehaven på Søndersøhave, som er skitseret ovenfor, udgør feedback til aktørerne, som er involveret i brugen af sansehaven og til de lokale politikere i Gentofte Kommune. Denne viden kan bruges som inspiration til det videre arbejde med sansehaven. Det vurderes at erfaringerne er interessante både for andre institutioner for ældre med demens, men også for andre institutioner, som ønsker at inddrage udearealer i deres omsorg eller service til fremme af sundhed og udvikling eller starte denne type projekter op. Det kan fx være andre plejehjem for ældre med demens, institutioner for handicappede, børnehaver, skoler mm.

De indsamlede erfaringer fra denne case udgør indirekte anvisninger til indsatsområder og metoder til fremme af brugen.

I det følgende afsnit omformes den indsamlede viden og erfaring til forslag, som præsenteres i et idé katalog til inspiration af aktørerne omkring sansehaven på Søndersøhave og andre, som ønsker at bruge og udvikle sundhedsfremmende udearealer.

Forslag og ideer

Dette afsnit svarer på opgavens spørgsmål 3 a) og 3 b).

3 a) Hvilke forslag kan på baggrund af erfaringerne fra implementeringen af sansehaven på Søndersøhave gives til at fremme brugen af sansehaven på Søndersøhave?

3 b) Hvilke forslag kan på baggrund af erfaringerne fra implementeringen af sansehaven på Søndersøhave generelt gives til fremme af succesfuld implementering af sundhedsfremmende udemiljøer i tilknytning til offentlige institutioner?

Forslag til fremme af brugen af sansehaven på Søndersøhave (Besvarelse af spørgsmål 3 a)

Dette er forslag, der har til hensigt at inspirere aktørerne på Søndersøhave og centraladministrationen til fremme af den igangværende proces med implementering af sansehaven.

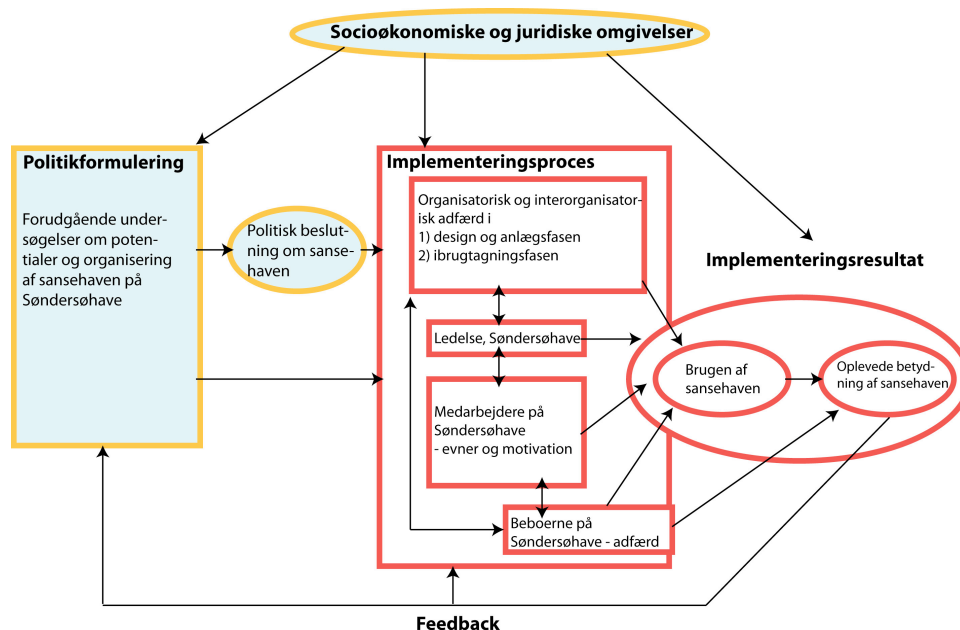
Særligt analyseresultaterne fra implementeringsprocessen er erfaringer, som er interessante for besvarelse af spørgsmål 3 a). Dette illustreres som de områder, der er markeret med rødt i nedenstående model.

Analyseresultaterne knyttet til de gult markerede felter i nedenstående model herunder, politikformuleringen, politikdesignet og de socioøkonomiske omgivelser er erfaringer, som i højere grad er interessante for aktører, som skal iværksætte nye projekter om sundhedsfremmende udemiljøer i tilknytning til institutioner og sikre optimal implementering. Forslag og ideer til dette niveau i processen fremstilles under besvarelsen af spørgsmål 3 b).

Denne opdeling begrundes med udgangspunkt i DIIT og modellen set i forhold til casen. I den konkrete case er den politiske beslutning taget, og rammerne for implementeringen er således udstykket og umiddelbart påvirkelige, og implementeringsprocessen er i fuld gang.

Erfaringer fra hele implementeringen - såvel røde som gule områder – giver imidlertid materiale og erfaringer, som er interessant feedback til politikere og andre beslutningstagere i Gentofte Kommune. Dette gælder både i forhold til fremtidige beslutninger knyttet til sansehaven på Søndersøhave og nye projekter om sansehaver og andre sundhedsfremmende udearealer på kommunens institutioner.

Model for implementering af sansehaven på Søndersøhave

Forslagene er struktureret som A. forslag målrettet institutionen Søndersøhave og B. forslag målrettet den organisatoriske og interorganisatoriske adfærd, dvs den kommunale organisation og administration, som Søndersøhave er en del af.

Forslagene målrettet Søndersøhave er struktureret som forslag der a) har til hensigt at påvirke evner/kompetencer hos ledelse og medarbejdere, b) skaber vilje/motivation blandt personale og beboere eller c) påvirker de institutionelle forhold på Søndersøhave, herunder ledelse og de fysiske omgivelser. Analysen har i tråd med DIIT vist, at disse forhold indvirker på medarbejdernes og beboernes adfærd i forhold til at bruge haven.

A. Forslag målrettet institutionen Søndersøhave

Forslag om fremme af ledelse og medarbejderes evner/kompetencer

Selvom der foregår besparelser i ældresektoren i Gentofte Kommune, er der en politisk målsætning om at sikre efteruddannelse af personalet i ældreplejen (Gentofte Kommune, 2010 g). Derfor foreslås efteruddannelse af alle medarbejdere og ledelse med henblik på at øge kundskaber og viden om brug af haven i terapeutiske sammenhænge overfor ældre med demens og om naturens sundhedsfremmende og terapeutiske potentialer.

Forslag

- Løbende og gensidig inspiration om brug af sansehaven og samarbejde om dette mellem ledelsen, personalet, Det Aktiverende team og Demenskonsulenten.
- Studieture til andre plejehjem, som benytter haver i plejen.
- Praktikophold på andre plejehjem, som benytter haver i plejen.
- Kortvarende uddannelsesforløb.

- Længerevarende uddannelsesforløb, som fx giver specialisering og undervisningskompetence til særligt motiverede medarbejdere i have dyrkningsterapi.
- Medarbejdere involveres i at definere behov og uddannelsesmuligheder for at øge incitamentet til kompetenceudvikling.
- Klar definering fra ledelsen af forventninger til medarbejdernes deltagelse i efteruddannelse.
- Netværk etableres med andre plejeboliger, som har sansehaver, til udveksling af ideer og erfaringer til kundskabsudvikling og inspiration, såvel ledelse og medarbejdere indgår heri.

Uddannelsesmuligheder eksisterer i dag. Et nordisk uddannelsesforløb, hvis formål er at inspirere og motivere personale indenfor ældreomsorgen og give kundskab og værktøj til anvendelse af natur og haver i plejen, er under udvikling (Nordplus voksen, 2010). Der redegøres i rapporten om de uddannelsestilbud, der findes i Norden. Der henvises for de detaljerede beskrivelser til rapporten, som er tilgængelig på <http://www.syi.fi/gronarum/dokument/utveckling/projektrapport.pdf>.

Enkelte kurser i programmet er specifikt målrettede mod ældre med demens. Desuden arrangerer den engelske non-profit organisation Thrive både kort- og længerevarende kursusforløb. Fx findes 1-2 dages kurser, dels et introduktionskursus til social og terapeutisk havebrugsterapi, dels et kursus om brug af social og terapeutisk havebrugsterapi i forhold til ældre (også med demens).

Kursusprogram kan ses på Thrives hjemmeside: <http://www.thrive.org.uk>.

Forslag til fremme medarbejdernes motivation

Udvikle mål, visioner og kommunikation om haven

- Visioner og mål for brugen af haven formuleres i et samarbejde mellem ledelse og medarbejdere. Medarbejdernes rolle i brugen defineres klart heri.
- Visioner og mål inddrages i institutionens værdigrundlag.
- Målene formidles til Pleje- og Sundhedsdrift og politikerne.
- Mål og visioner med haven signaleres internt i institutionsmiljøet fx i det skriftlige notat om kulturen for Afdeling A, og eksternt i breve til pårørende, på hjemmesiden, i informationsfolder om Sønder Søhave.
- Mål og visioner revideres løbende i takt med, at institutionen erhverver erfaring med brugen af sansehaven.

Aktivitetsprogram udvikles på grundlag af mål og visioner

- Aktivitetsprogrammer for aktiviteter i og med haven udvikles i et samarbejde mellem ledelse og medarbejdere.
- Aktivitetsprogram bliver gjort tilgængeligt fx på hjemmesiden, nyhedsbreve eller opslag, så pårørende kan involvere sig.
- Medarbejdere får uddelegeret ansvaret for planlægning og gennemførelse af de konkrete aktiviteter.

Flere ledelsesredskaber

- Fortsætte med at være rollemodel for personalet gennem aktive handlinger.
- Fortsætte positiv og engageret attitude i forhold til brugen af haven.
- Inddrage haven i forbindelse med afklaring af problemer og handling i forhold til beboerne.
- Tage værdierne om haven op til regelmæssig diskussion for at sikre, at de indgår i det daglige arbejde.

- Inddrage haven på personalemøder i drøftelserne af den enkelte beboers trivsel.
- Formulere klare forventninger til medarbejdernes involvering i brugen af haven.
- Formulere klare forventninger til medarbejdernes deltagelse i efteruddannelse.
- Planlægge for efteruddannelse af medarbejderne jf. ovenfor. Efteruddannelse er en motiverende faktor, se ”Teori”.
- Bruge en rekrutteringsstrategi, som vægter erfaring med haveaktiviteter.
- Delegere opgaver knyttet til aktiviteter og eksterne besøg til medarbejdere.
- Introducere projektorienterede arbejdsformer om udviklingen i sansehaven.
- Introducere og stimulere medarbejderne til internt og eksternt teamwork om inddragelse af haven i plejeplaner, i aktivitetsplaner og i de daglige aktiviteter med beboerne.

Eksterne parter bydes velkommen

- Søndersøhave bevarer sin åbenhed for studiebesøg, studerende, journalister mm.
- Invitere Afdeling B og andre plejehjem, som ikke har adgang til egne haver.
- Invitere lokale børnehaver.

Mere professionelt teamwork

Forskningen viser at professionelt teamwork mindsker tendensen til udbrændthed blandt plejepersonale, se ”Teori”. Tanken er, at sansehaven kan være genstand for teamwork ved fx:

- Professionelt samarbejde alle ansatte imellem og fysioterapeuter, sygeplejersker og andre faggrupper som er involveret i beboernes liv, omkring måder/strategier til motivering af beboere til udeliv og naturbaserede aktiviteter, specifikt ved a) samarbejde om beboernes livshistorier for at finde frem til aktiviteter i udemiljø/natur, der kunne være meningsfulde for den enkelte, eller b) samarbejde om virkningsfulde pædagogiske måder at invitere og motivere beboerne på,
- professionelt samarbejde mellem medarbejdere og andre faggrupper om udvikling af plejeplaner for de enkelte beboere med tanke på fx træning, aktiviteter, rekreation, sansestimulering, realitetsorientering, reminiscens,
- professionelt samarbejde mellem medarbejdere om løbende udvikling af aktiviteter, differentiering af aktiviteter i forhold til beboernes behov og kompetencer og aktivitetsplanlægning. Erfaringsudveksling om fx solstrålehistorier indgår i dette arbejde,
- professionelt samarbejde mellem medarbejderne og Det Aktiverende Team samt Demenskoordinatoren om inspiration og aktivitetsudvikling på områder, hvor medarbejderne oplever behov for inspiration og
- fastlagt regelmæssig erfaringsudveksling personalegruppen imellem om erfaringer fra brugen af haven, fx på personalemøder. Denne viden danner grundlag for udvikling af aktiviteter, aktivitetsprogram og udvikling af værdigrundlaget.

Introduktion af projektorienterede arbejdsformer

- Projektorienteret arbejdsform benyttes på Søndersøhave til
 - realisering af personalets ønsker til forandringer til fremme af nye aktiviteter i sansehaven.

- at løse de barriere for brugen identificeret i det fysiske miljø fx den uafsluttede sti, dørrinnet, der hæmmer tilgængeligheden og de negative distraktioner fx røg ved dør, støj fra vandelement, vedligeholdelsen, støj fra vej mm.
- udvikling af aktiviteter og aktivitetsprogram som nævnt ovenfor.

Projektorienteret arbejdsmetode indebærer målfastsættelse, handlingsplan, ressourcer, ansvarsfordeling og risikovurdering. En arbejdsmåde som personalet på Søndersøhave blev bekendt med på Dinova-projektet. I forbindelse med risikovurdering er det oplagt at undersøge, om rutiner og uskrevne regler samt hierarkiet mellem de ansatte kan være en fare for projektets realisering. Det er vigtigt at tage stilling til rutinernes formål og værdi for institutionen og om nødvendigt gøre op hermed.

Forslag til udvikling af institutionelle forhold

Nye ledelsesredskaber introduceres

- se ovenfor.

Nye samarbejdsformer om sansehavens integration

- Projektorienteret arbejdsformer om udvikling af udemiljøet, se ovenfor.
- Teamwork på tværs af faggrænser, se ovenfor.

Nye rutiner og aktiviteter

- Aktivitetsprogram for sansehaven udgør et fast arbejdsredskab.
- Udvikle aktiviteter, som er nemme og klar til impulsiv gennemførelse fx den altid pakkede skovturskurv.
- Plejeplaner for de enkelte beboere udvikles til at inkluderer haven. Have og naturaspektet i alle beboernes livshistorier afdækkes ved kontakt til beboernes pårørende.
- Institutionen indgår i samarbejde med gartnere, som vedligeholder haven, om de aktuelle behov for vedligeholdelse, herunder hensyntagen til beboernes behov i forbindelse med vedligeholdelsen.
- Institutionen involverer pårørende i haveprojekter fx tømring af fuglehuse, lugning, tilplantning af højbed, vedligeholdelse af elementerne af træ og festlige havearrangementer, fx Skt. Hans Aften med bål og sang.
- Institutionen inviterer/samarbejder med andre interesserede brugere. Det kan være omkring enkeltstående eller tilbagevendende, regelmæssige besøg fx fra nærliggende plejehjem i kommunen, som ikke har sansehaver.
- Institutionen etablerer og indgår i et eksternt netværk om sansehaver i plejeboliger, se ovenfor.
- Opgør med gamle rutiner og uskrevne regler, som forhindrer de nye rutiner.

B. Forslag målrettet den kommunale organisation

Forslag til interorganisatoriske og organisatoriske strukturer

Forslag relateret til design- og anlægsfasen

- Medarbejderne på den konkrete institution involveres fuldt ud i alle dele af design- og anlægsfasen, evt. med en eller to talsmænd.
- Brugen af udemiljøet er i fokus i designfasen herunder, aktivitetsprogrammer og institutionens forventninger til brug af udemiljøet.

Forslag relateret til ibrugtningsfasen

- Medarbejdere involveres i planlægning af aktiviteter, som støtter personalet brug af sansehaven.
- Søndersøhave og Pleje- og Sundhedsdrift fortsætter og udvikler det fine samspil, der allerede eksisterer omkring brugen af sansehaven. Støtte og inspirationen til medarbejderne fra Det Aktiverende Team og Demenskonsulentens er fortsat værdifuldt.
- Pleje- og Sundhedsdrift fungerer i størst mulig omfang som samarbejdspartner til Søndersøhave og støtter op omkring de indsatser, som institutionen Søndersøhave vægter i arbejdet med at videreudvikle brugen af sansehaven herunder valg af ledelsesredskaber.
- Gentofte Ejendomme og Pleje- og Sundhedsdrift samarbejder kreativt med Søndersøhave om at finde den bedst mulige model for havens vedligeholdelse efter 2013 såvel organisatorisk som finansieringsmæssigt. Forslaget om at deltidsansætte en studerende fra havebrugsområdet er interessant for både plejehjemmet og studenten og bør overvejes igen. Modellen fremstilles for det politiske niveau således, at en afklaring kan finde sted snarest mulig.
- Centraladministrationen udvikler informationsmaterialet om plejeboligerne, så sansehaverne indgår herunder, hjemmesider, brochurer mm.
- Centraladministrationen udvider kataloget af serviceydelser til også at indeholde serviceydelser, som kan visiteres til de ældre i kommunen, til at indeholde terapeutiske og meningsfulde aktiviteter i og med sansehaverne. Indholdet i de konkrete serviceydelser udvikles i samarbejde med personalet på kommunens plejehjem i en løbende proces.

Forslag og ideer er generaliserbare

De fremstillede forslag og ideer ovenfor er udviklet på baggrund af et casestudie og er af den grund specifikt målrettet til Søndersøhave.

Det vurderes, at andre aktører beskæftiget med plejeboliger for ældre med demens, som arbejder med at integrere sansehave i deres service og omsorg både i og udenfor Gentofte Kommune, kunne have glæde af idé kataloget. Ligeledes anses erfaringerne fra casen og idé kataloget for at være af generel interesse for og inspiration til andre offentlige eller private institutioner, som ønsker at gøre brug af udemiljøet i deres service og omsorg i det omfang, der er kan findes lighed mellem de

forskellige situationer eller kontekster. Ved større forskelle kan overskrifterne udgøre inspiration, og det specifikke indhold må udvikles i lyset af den konkrete kontekst. Nedenfor i besvarelsen af spørgsmål 3b genfindes forslagene derfor gentaget i generaliseret form.

Forslag til fremme af implementering af sundhedsfremmende udemiljøer generelt (Besvarelse af spørgsmål 3 b)

Resultater og analyse viste, at alle led i implementeringen havde betydning for brugen af sansehaven på Søndersøhave. Modellen for implementeringen ses bla. i indledningen til afsnittet ovenfor "Forslag til fremme af brugen af sansehaven på Søndersøhave (Besvarelse af spørgsmål 3 a)".

Det vurderes, at det er muligt at generalisere resultaterne fra den konkrete case, så disse kan være vejledende og inspirerende for andre aktører, som ønsker at etablere succesfulde sundhedsfremmende udemiljøer til brug i institutioners service og omsorg.

Erfaringerne om alle de forhold, som har fremmet og hæmmet implementeringen af sansehaven på Søndersøhave, ligger til grund for nedenstående fremstillingen af generelle forslag, der kan udgøre inspiration til succesfuld implementering af sundhedsfremmende udemiljøer i tilknytning til offentlige institutioner generelt.

Forslag til policyformulering og politikdesign

Forslag

- Projekter om etablering af udemiljøer bør indledningsvis screenes for, om de vil indebære forandringer i institutionens dagligdag, organisering og økonomi, og om det vil indebære nye opgaver for personalet. Sundhedsfremmende udemiljøer vil typisk medføre forandringer for institutionen. Dels tilføres medarbejderne nye arbejdsområder og nye typer af opgaver. Dels skal institutionen, som vist ovenfor, integrere udemiljøet i sin organisation. Dels skal udemiljøet vedligeholdes.
- Følgende overvejelser bør gøres i politikformuleringsfasen og beskrives i politikdesignet, hvis projektet indebærer forandringer og nye arbejdsopgaver til institutionen:
 - a) Målet med udearealet,
 - b) brugen af udemiljøet,
 - c) medarbejdernes rolle i brugen,
 - d) hvordan ejerskabsfølelse og incitamenter kan skabes hos personalet, så de motiveres til brug af udemiljøet, fx fuld medarbejderinvolvering i design- og etableringsfasen, se ovenfor,
 - e) behovet for kompetenceopbygning hos ledere og medarbejder,
 - f) behovet for kapacitetsopbygning i form af nye medarbejdere fx haveterapeuter,
 - g) finansieringsbehov, herunder finansiering af efteruddannelse, vedligeholdelse, hjælpemidler som fx kørestole eller regnfrakker og elementer til aktivitet (haveredskaber, fuglefoder, krukker, såjord etc.) og
 - h) vedligeholdelsesbehovet, organisering og finansiering på kort og lang sigt herunder medarbejdernes rolle i vedligeholdelsen.

- Embedsmænd fra de forskellige sektorer samarbejder i teams om policyformuleringen med henblik på at skabe et fyldigt beslutningsgrundlag.
- Dialog og vidensdeling mellem embedsmænd med hands-on-erfaring fra de relevante fagområder og politikerne som led i policyformuleringen.
- Medarbejdere fra institutionerne, som skal have nye udemiljøer, involveres i policyformuleringen og medvirker til belysning af ovenstående konkrete elementer for at sikre et realistisk politikdesign og sammenhæng mellem mål og midler.

Forslag til implementeringsproces

Forslag knyttet til implementeringsprocessen er beskrevet i afsnittet ovenfor. Der er de specifikt rettet til casen sansehaven ved Sønderøhave. Herunder formuleres de i mere generelle vendinger til forslag, der fremmer af implementeringen af udemiljøer.

Forslag til interorganisatorisk og organisatorisk adfærd

Overordnet set handler det om, at organisationen omkring institutionen og institutionen samarbejder om at integrere udemiljøet i institutionens dagligdag herunder,

- inddragelse af medarbejdere i design- og anlægsfasen,
- fokusere på den daglige brug, når der designes,
- institutionen får støtte fra de omgivende organisationer i processen med at tage udemiljøet i brug, herunder valg og brug af ledelsesredskaber og efteruddannelse,
- inddragelse af medarbejdere i planlægning og valg af kompetenceudvikling,
- institutionen involveres i at definere en vedligeholdelsesordning som passer til institutionens behov,
- udemiljøet og dets rolle i servicen på institutionen beskrives i informationsmaterialet om institutionen og
- aktiviteter i udemiljøet kan indgå som en serviceydelse, der kan visiteres til de enkelte brugere.

Forslag til fremme af medarbejdernes og brugernes motivation og kompetencer

Sikring af medarbejdernes motivation og evner/kompetencer til at løfte opgaven med at integrere udemiljøet i dagligdagen og indretning af institutionen, så den fremmer medarbejdernes mulighed for at løfte opgaven, er helt centralt for succesfuld implementering. Brugernes motivation og evner/kompetencer har endvidere også betydning for, om implementering bliver en succes. Også dette kan påvirkes. Dette er udfordringer, som skal håndteres på ledelsesniveau. Her følger en række forslag til inspiration.

Forslag til fremme af medarbejdernes motivation

- Skabe ejerskab ved at involvere medarbejdere i designfasen.
- Skabe ejerskab ved at involvere medarbejdere i en dynamisk proces med at definere mål og visioner for brugen af udemiljøet som led i institutionens service og omsorg.
- Klare signaler udadtil om visionerne med udemiljøet og medarbejdernes betydning for og rolle i realiseringen.
- Klarhed omkring medarbejdernes rolle i vedligeholdelsen.

- Teamwork på tværs af faggrupper om brugen af udemiljøet i dagligdagen i forhold til de enkelte brugere.
- Projektorienterede samarbejdsmetoder om udvikling af udemiljøet og programmer for og aktiviteter i udemiljøet.
- Aktivitetsprogrammet i og med udemiljøet er tilgængeligt på hjemmeside og i nyhedsbrev o.l.
- Medarbejderne får ansvaret for at gennemføre konkrete aktiviteter.
- Ledelse rekrutterer personale med kendskab til relevante haveaktiviteter, inddrager haven i løsning af problemer og handlingsplaner og agerer som rollemodel.
- Udemiljøet er åbent som demonstrationsprojekt for interesserede udefra.
- Udemiljøet udgør et levende miljø åbent for flere brugergrupper.
- Kompetenceudvikling, se nedenfor.

Forslag til fremme af ledelsens og medarbejdernes evner/kompetencer

Generelt gælder det om løbende at udvikle ledelsens og medarbejdernes kompetencer. Dette bør ske både som led i det daglige arbejde og gennem ekstern inspiration og uddannelse.

- Teamwork og samarbejde mellem forskellige medarbejdergrupper på institutionen hvor inspiration og erfaringer fra brugen af udemiljøet udveksles.
- Projektorienteret samarbejde med flere medarbejdere om løsning af forandringsrelaterede opgaver i tilknytning til udemiljøet, fx barrierer for brug i udemiljøet.
- Studieture til relevante institutioner.
- Praktikophold på andre relevante institutioner.
- Kortere og længerevarende uddannelsesforløb.
- Personalet involveres i planlægning og valg af efteruddannelse.
- Etablering og deltagelse i netværk med andre relevante aktører beskæftiget med anvendelse af udemiljøer som led i service og omsorg.

Forslag til institutionelle forhold

- Institutionen kan have rutiner og uskrevne regler, eventuelt hierarkier i personalegruppen, som kan modvirke nytænkning og brug af udemiljøet. Den projektorienterede arbejdsmetode kan være en måde at blive klar over disse rutiner på. Et opgør med disse rutiner skal overvejes.
- Mål og visioner for brug af udemiljø defineres med medarbejderinvolvering.
- Udemiljøet integreres i institutionens værdigrundlag, som udvikles løbende.
- Visioner og mål for, samt værdigrundlaget om udemiljøets rolle er synligt internt og eksternt, bla. på hjemmesiden.
- Aktivitetsprogram for udeaktiviteter og –liv.
- Udemiljøet indgår i pleje- eller handlingsplaner for de enkelte brugere.
- Institutionen involverer sig og samarbejder med gartnere om vedligeholdelse.
- Institutionen involverer pårørende i aktiviteter og vedligeholdelse.

Forslag til fremme af brugernes motivation

- Udemiljøet skal møde brugerens behov for tryghed, tilgængelighed, udfordring, social kontakt vs. ro og fred, læring, naturkontakt, sansestimulering, bevægelse, afstresning, mental restoration eller instoration. Negative distraktioner skal så vidt muligt undgås.
- Medarbejderne skal kende til de enkelte brugeres behov for naturkontakt og søge at imødekomme dette på en pædagogisk måde.

- Medarbejderne skal kende de enkelte brugeres behov for og kompetencer til naturbaserede aktiviteter, og tilpasse tilbuddene til den enkelte.

Forslag til socioøkonomiske og juridiske omgivelser

Etableringen af offentlige sansehaver eller udemiljøer i tilknytning til institutioner i øvrigt, er nemmere at få igennem i perioder med økonomisk vækst. Alternative finansieringsmuligheder, fx private donorer og fonde er relevante at involvere for at fremme denne udvikling i perioder med lavkonjunktur og offentlige besparelser.

Forslag

- Fastsættelser af juridisk bindende regler om udemiljøer tilknyttet plejeboliger, som fastslår ældres ret til udeophold og –aktiviteter, vil fremme livskvaliteten for ældre i plejeboliger og arbejdsmiljøet for de ansatte. Reglerne skal indeholde minimumskrav til indretning af sansehaver for ældre og udeliv og –aktivitet. Reglerne vil kunne fremskynde etablering af sansehaver og andre udemiljøer i perioder med lavkonjunkturer og offentlige besparelser.
- Forskning i sansehaver og deres sundhedsmæssige og samfundsøkonomiske effekt vil kunne bane vejen for at kommuner frivilligt anlægger sansehaver men også for etablering af et lovgrundlag. Fx forskning som dokumenterer den økonomiske fordel ved, at plejepersonalet bliver glattere for deres arbejde, mindre stressede og mindre syge. Gentofte kommune har gjort unikke erfaringer med etablering og brug af sansehaver. Kommunen kan stille disse erfaringer til rådighed for forskning og derved medvirke til spredning af ideer, viden og erfaring om sansehaver og brugen heraf til inspiration for andre aktører.

Metodediskussion

Herunder fremstilles de metodiske erfaringer, som fremstår som særligt relevante i forhold til fremtidige studier.

Fokusgruppeinterview med og uden gåtur

Der opstod lige inden det første fokusgruppe interview en uforventet situation, idet det viste sig, at personalet skulle passe beboerne under interviewet, som blev afholdt i dagligstuen. Interviewet blev dog gennemført som planlagt, og situationen blev betragtet som en del af læreprocessen. Interviewer stillede ikke krav om ændrede forhold inden det andet fokusgruppeinterview, som derfor også foregik med beboerne omkring. Det skyldes, at det lå i luften, at dette var vilkårene for et studie på Sønderøhave. Formentlig begrundet i ressourceforhold og i at kulturen på Sønderøhave prioriterer, at personale og beboere er sammen det meste af tiden. Situationen tilførte studiet en større baggrundsforståelse for beboerne og personalets arbejdssituation. Men det har samtidig forringet udbyttet af interviewet, da personalet befandt sig i en dobbelt rolle under interviewet. Beboernes tilstedeværelse var distraherende for personalets koncentration og påvirkede muligheden for deres involvering i interviewet. Samtidig var beboernes tilstedeværelse forstyrrende for at føre dialog i interviewet.

Det andet interview var desuden tidsmæssigt lidt uhensigtsmæssigt placeret. Det var tydeligt, at nogle medarbejdere havde fokus på at slutte interviewet, da de derefter skulle forberede aftensmåltidet. Disse forhold gør, at udkommet af interviewene er blevet mindre, end det ville have været, hvis interviewet var foregået uden beboere. Ideelt set kunne der have været rådet bod på dette ved at følge op med semistrukturerede interviews med enkelte medarbejdere for mere uddybende data.

Gåturen under det ene fokusgruppeinterview var givende. Samtalen flød mere frit og impulsivt under inspiration af omgivelserne. Flere blev mere talende under de mere frie rammer. Det var derfor ærgerligt, at vejret ikke tillod gåtur under det andet fokusgruppeinterview.

Selvom der således er forhold, som ideelt set kunne have været gjort bedre, vurderes datamaterialet fra fokusgruppeinterviewene at give et godt indblik i medarbejdernes opfattelse af sansehaven og deres relation hertil.

Indsamling af skriftligt materiale

Spørgsmålet er om der er indsamlet den nødvendige mængde datamateriale, og om den anvendte indsamlingsmetode var tilstrækkelig.

Strategien var at indsamle skriftligt materiale som led i mine interviews med henblik på at supplere den viden, som interviewene genererede.

Med den valgte metode bliver det reelt set interviewpersonerne, som bestemte hvilket materiale, der blev udleveret. Det var primært hos byggestyreren i Gentofte Ejendomme, Miljø & Teknik, at der blev indsamlet skriftligt materiale fra sagsmappen om sansehavens etablering og vedligeholdelse. Social & Sundhed har imidlertid også været involveret i etableringen, vedligeholdelsen og brugen af haven og har ansvaret for drift af plejeboligerne og service overfor beboerne. Havde opgaven

baseret sig på skriftligt datamateriale alene, ville det have været relevant at anmode om aktindsigt hos begge de to centraladministrative områder i kommunen. I den givne case vurderes den valgte metode for indsamling af skriftlig dokumentation at være tilstrækkelig, idet opgavens emne belyses ved triangulering af metoder.

Analysemetode

I forbindelse med analysen af det empiriske materiale viste det sig, at datamaterialet ikke var fuldstændigt. Det står fx uklart hvilken myndighed i centralforvaltningen, som var ansvarlig for etableringen af vedligeholdelsesaftalen for Søndersøhave i de første 5 år af havens liv, og om der eventuelt var problemer med ansvarsplaceringen. I det hele taget blev det under analysen klart, at resultaterne ikke kunne forklare, hvordan ansvaret for sansehaven placeres organisatorisk i Gentofte Kommunes centraladministration og, hvordan det interorganisatoriske samspil om haven mellem myndigheder og mellem myndigheder og Søndersøhave foregår. Det er endvidere uklart, hvordan de pårørende brugte eller havde glæde af haven. Medarbejdernes stil eller facon i forhold til udeliv og aktiviteter med beboerne er også et forhold, som efter både implementeringsteorien og den ergoterapeutiske litteratur om aktivitet og demens, påpeges som vigtige. Dette var ikke blevet afdækket i undersøgelsen. Selvom dataindsamlingen på disse punkter ville kunne have tilført analysen flere facetter, vurderes det, at datamaterialet, på trods af disse ufuldstændigheder, var tilstrækkeligt til, at de stillede spørgsmål kunne besvares tilfredsstillende.

Problemet tilskrives, at der på tidspunktet for den empiriske undersøgelse ikke var dannet en grundig forståelse for emnet og et teoretisk overblik. En mere grundig teoretisk og praktisk indføring i emnet forud for iværksættelsen af den empiriske dataindsamling havde været fordelagtig.

Diskussion

I dette afsnit diskuteres resultaterne i lyset af den anvendte teori og analysemetode.

Organisatoriske og institutionelle forhold af betydning for brugen

Resultaterne bekræfter eksisterende teori om institutionelle forholds betydning for brugen

Resultaterne viser i lighed med den miljøpsykologiske forskning refereret i ”Teori”, at en række forhold, som relaterer sig til institutionen, har betydning for havens brug. Alle disse forhold peger på, at brugen af sansehaven i høj grad handler om at sansehaven på alle mulige måder og niveauer er integreret i institutionens organisation.

I tråd med teorien er følgende forhold i den konkrete case fundet relevante for brugen:

- Medarbejderne er centrale aktører,
- medarbejdernes motivation og kompetencer,
- efteruddannelsesmulighed,
- medarbejdernes involvering i design- og anlægsfasen,
- rutiner og procedurer i arbejdets tilrettelæggelse og uskrevne regler,
- institutionens måde at bruge haven på fx planlagt/impulsivt program med aktiviteter og plejeplaner for de enkelte beboere,
- institutionens mål, mission, værdier, politik omkring havens brug, herunder beboernes sikkerhed,
- personaleressourcer i institutionen,
- beboernes/brugernes kompetencer og
- vedligeholdelsen.

Ny viden om institutionelle forhold af betydning

Resultaterne fra analysen viser endvidere, at flere andre institutionelle forhold end nævnt i den refererede teori influerer på brugen, det drejer sig om:

- Ledelsens attituder og engagement,
- ledelsesstrategi og -redskaber i forhold til integration af haven i organisationen herunder, måder at motivere/inspirere medarbejdere, udvikle medarbejderes kompetencer og måder at udvikle institutionen på. Ledelsen kan fx fremme brugen ved at definere klare signaler om mål og forventninger til medarbejdernes funktioner, uddelegere opgaver og ansvar, ansætte haveterapeut ”grønne” medarbejdere på sigt, bryde hæmmende rutiner og kulturer fx ved at introducere projektorienterede samarbejdsmetoder til at udvikle de fysiske rammer og aktiviteter,
- kutymen for at skabe forandringer, iværksætte nye tiltag og løse problemer på institutionen,
- kutymen for samarbejdsformer mellem faggrupper i institutionen,
- medarbejdernes indflydelse på planlægning af uddannelsestiltag og
- institutionens samarbejde med og støtte fra andre organisationer i forbindelse med forandringsprocessen.

Ny viden om betydningen af interorganisatorisk og organisatoriske forhold, politikformuleringen, politikdesignet og de socioøkonomiske og juridiske omgivelser for brugen

Resultaterne fra analysen af den konkrete case viser i tråd med DIIT, at de organisatoriske rammer, i denne case det kommunale, administrative hierarkiske og politiske system, som Sønderøhave indgår i, samt samarbejds- og beslutningsprocesser mellem disse aktører i forbindelse med sansehavens tilblivelse, har betydning for brugen af sansehaven. Det drejer sig om forhold relateret til politikformuleringen, politikdesignet, organisering og administrationen af ældreområdet og de socioøkonomiske og juridiske omgivelser.

Følgende forhold har undersøgelsen fundet betydningsfulde for brugen:

- Politikdesignet for etablering af sundhedsfremmende udearealer bør forholde sig til brugen af udearealet både med hensyn til mål, instrumenter, organisering og midler, for at fremme succesfuld implementering af udearealet,
- politikdesignet bør tage klar stilling til vedligeholdelsesformen og finansieringen,
- politikformuleringen og politikdesignet bør sigte mod at skabe ejerskabsfølelse og incitamenter for medarbejdernes involvering i udemiljøet,
- at der sker involvering af medarbejderne fra de konkrete institutioner i politikformuleringsprocessen,
- at der sker involvering af medarbejderne i design- og anlægsfasen,
- samarbejde og støtte fra de kommunale administrative samarbejdspartnere til institutionen i implementeringsprocessen om fx ledelsesstrategi, efteruddannelse og vedligeholdelse,
- informationsmateriale og internt værdi- og administrationsgrundlag for institutionen bør omfatte brugen af udemiljøet som led i servicen,
- juridisk bindende regler om etablering af udemiljøer og menneskers ret til udeliv som led i institutionalisering bør fastsættes og
- økonomiske konjunkturer påvirker finansieringsmulighederne.

Subjektiv fortolkning af DIIT

Anvendelsen af den integrerede implementeringsteori i analysen er sket på grundlag af forfatterens subjektive fortolkning og tilpasning af modellen til den konkrete undersøgelse. Dette udgør en fare for resultaternes reliabilitet, og er et spørgsmål om pålidelig fortolkning af resultaterne i lyset af undersøgelsen. Reliabiliteten i denne opgave er søgt opnået ved at forklare, dokumentere og argumentere for, hvordan modellen for DIIT først omformes til den konkrete analysemodel og dernæst benytte modellen til systematisk at analysere den indsamlede empiri. Ligeledes er empiri og resultater analyseret i lyset af eksisterende forskning og teori.

DIITs værdi som analyseredskab

Den integrerede implementeringsteori har kunnet bidrage til at belyse spørgsmålet om brugen af udearealer på følgende måde:

I undersøgelsen har DIIT medvirket til at pege på institutionelle og organisatoriske forhold i beslutnings- og implementeringsprocessen, som er vigtige for brugen af sansehaven på Sønderøhave. Disse forhold er analyseret i forhold til om de henholdsvis fremmer eller hæmmer

brugen af sansehaven, og på den baggrund har det været muligt at give forslag og ideer til aktørerne omkring Søndersøhave, herunder institutionen, central administrationen og den politiske ledelse til fremme af brugen. Dette materiale udgør værdifuld feedback til beslutningstagerne i den fremtidige proces om sansehaven på Søndersøhave.

Der er med denne metodiske tilgangsvinkel fremkommet resultater, som kan supplere den viden, der allerede forelå i litteraturen om institutionelle og organisatoriske faktoreres betydning for brugen og integration af udearealer i plejeboliger for mennesker med demens.

Det vurderes, at disse resultater er generaliserbare og kan være vejledende for andre aktører, som har ønsker om at gøre øget brug af eksisterende udearealer ved plejeboliger for ældre med demens eller udearealer knyttet til andre offentlige institutioner. Endelig kan resultaterne inspirere aktører, som ønsker at udvikle og etablere succesfulde sundhedsfremmende udearealer i tilknytning til offentlige institutioner. Den vejledende værdi af resultaterne for andre projekter om sundhedsfremmende udemiljøer vil dog afhænge af en konkret vurdering af ligheder og forskelle i de forskellige situationer eller kontekster. Det antages, at de overordnede forhold vil være relevante for de fleste projekter, men det specifikke indhold må udvikles i lyset af situationen.

DIIT har udover at pege på mange flere organisatoriske og institutionelle faktorer af betydning for brug og integration af et udemiljø på en institution end fremstillet i teorien samtidig redegjort for disse faktoreres indbyrdes relationer og dermed givet en større helhedsforståelse.

Samlet set vurderes det, at DIIT suppleret med miljøpsykologisk forskning med fordel vil kunne benyttes til analyser og evalueringer af brugen og integrationen af andre projekter om sundhedsfremmende udemiljøer på institutioner med henblik på feedback til aktører og beslutningstagere, som ønsker at fremme brugen.

DIIT vil endvidere kunne bruges som planlægningsredskab som led i projekters opstart med henblik på at sikre udemiljøets integration i en institutionen og dermed være med til at sikre optimal brug af og succes med sundhedsfremmende udearealer.

Fremtidig forskning

Resultater i denne opgave viser behovet for, at der forskes og dokumenteres endnu mere omkring behovet for og genvinsten ved at etablere sansehaver og sundhedsfremmende udemiljøer i tilknytning til plejehjem og andre institutioner. Mere forskning vil dels kunne fremme lovgivning på området dels fremme institutioners og myndigheders frivillige initiativer og investeringer i sansehaver og sundhedsfremmende udemiljøer mm.

Anvendelsen af DIIT har vist sig at være interessant og relevant i forhold til spørgsmålet om de institutionelle og organisatoriske faktorer af betydning for brugen. Der er behov for mere specifik viden om disse faktorer i tilknytning til fx andre typer af institutioner. Ligeledes vil det være interessant at videreudvikle erfaringerne fra denne opgave til en konkret og brugervenlig metode, til analyse og planlægning af projekter om sundhedsfremmende udemiljøer på grundlag af DIIT.

Et andet forskningsrelevant tværfagligt emne, som resultaterne i denne undersøgelse har peget på, er den faglige og mentale barrierer for at medarbejderne bruger haven som terapeutisk ressource i hverdagen, som bunder i, at de daglige medarbejderne dvs. social- og sundhedsassistenter har tradition for at arbejde med omsorg i form af hygiejne og medicin, mens aktiviteter og træning

traditionelt set kommer med ergoterapeuter og fysioterapeuter. Hvordan kan denne barrierer brydes?

Endelig vil det være af stor betydning for udviklingen indenfor sundhedsfremmende udemiljøer, at der forskes i de økonomiske fordele, der er fx i form af besparelser på sundhedsudgifterne ved at etablere og bruge sansehaver i plejen af ældre.

Referencer

American Horticultural Therapy Association, 2010, tilgængelig:

<http://www.abta.org/siteFiles/SitePages/C2C40F8E313A7002AFAB8D46BEB97636.pdf>).

Andersson, T. & Olsson, E. (1993) *Mellem Mennesker og rum. En psykoanalytisk studie om samspelet mellem mennesket og hendes boendemiljø*. Stockholm: Byggeforskningsrådet. R53:1993.

Barba, B.E., Tesh, A.S. & Courts, N. F. (2002) Promoting Thriving in Nursing Homes. The Eden Alternative. *Journal of Gerontological Nursing* vol. 28, n. 3, 7-13

Barbosa da Silva, A. (1996). Analys av texter. In: Svensson, PG. & Starrin, B *Kvalitativa studier i teori och praktik*. 169-206. Lund : Studentlitteratur.

Bengtsson, A. (2003). Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade. Kundskabssammanställning. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut. Rapport 2003:60. www.fhi.se.

Bengtsson, A. & Carlsson, G. (2005) Outdoor Environments at Three Nursing Homes: Focus Group Interviews with Staff. In: Rodiek, S. & Schwarz (E.d.). *The Role of the Outdoors in Residential Environments for Aging*. 49-69. New York: The Haworth Press, Inc.

Bengtsson, IL. (2009) Lugn och ro öppnar fönster för läkning. In: Grahn, P. & Ottosson, Å. (Ed.) *Trädgårdsterapi*. 105-114. Sverige: Bokförlaget Bonnier Existens.

Berentsen, V. D. & Grefsrød, EE & Eek A. (2007) *Sansehager for personer med demens. Utforming og bruk*. Tønsberg: Forlaget Aldring og Helse.

Bite, I. & Lovering, M. J. (1984) Design Opens Doors for the Elderly. *Landscape Architecture*, 78-81.

Brawley, E. C. (2002) Therapeutic Gardens for Individuals with Alzheimer's Disease. *Therapeutic Gardens* vol. 3, no. 1, 7-11.

Brawley, E.C. (2009) Designing Successful Gardens and Outdoor Spaces for Individuals with Alzheimer's Disease. In: Rodiek, S. & Schwarz, B. (Ed.) *Outdoor Environments for People with Dementia*. 265-284. USA: The Haworth Press, Inc.

Briller, S. & Calkins, M. P. (2000). Defining Place-Based Models of Care: Conceptualizing Care Settings as Home, Resort, or Hospital. *Alzheimer's Care Quarterly* vol. 1, no. 1, 17-23.

Bryman, A. (2008) *Social Research Methods*. 3. Ed. New York : Oxford University Press

Calkins, M. P. (1991) Design for Dementia. In: Preiser, W.F.E. et al. (Ed.) *Design Intervention. Toward a More Humane Architecture*. 239-253. New York: Van Nostrand Reinhold.

Calkins M. P. (2003) Powell Lawton's Contributions to Long-Term Care Settings. *Journal of Housing For the Elderly*. Vol. 17, no. 1, 67-84.

Carstens, D. Y. (1985) Site Planning and Design for the Elderly. United States of America: Van Nostrand Reinhold Company Inc.

Cele, S. (2005) On Foot in the City of Children. *Nordisk Arkitekturforskning*. 1. 85-98.

Cele, S. (2006) *Communicating Place*. Diss. Stockholm University.

Cohen-Mansfield, J & Werner, P. (1998) The Effects of an Enhanced Environment on Nursing Home Residents Who Pace. *The Gerontologist* vol. 38, no. 2, 199-208.

Cohen-Mansfield, J. & Werner, P. (1999) Outdoor Wandering Parks for Persons with Dementia: A Survey of Characteristics and Use. *Alzheimer's Disease and Associated Disorders* vol. 13, no. 2, 109-117.

Cohen-Mansfield, J. (2009) Outdoor Environments for People with Dementia. In: Rodiek, S. & Schwarz, B. (Ed.) *Outdoor Environments for People with Dementia*. 35-53. USA: The Haworth Press, Inc.

Cooper Marcus, C. (2009) Garden of the Family Life Center, Grand Rapids, Michigan. In: Rodiek, S. & Schwarz, B. (Ed.) *Outdoor Environments for People with Dementia*. 285-304. USA: The Haworth Press, Inc.

Cranz, G. & Young, C. (2005) The Role of Design in Inhibiting or Promoting Use of Common Open Space: The Case of Redwood Gardens, Berkely, CA. In: Rodiek, S. & Schwarz (E.d.). *The Role of the Outdoors in Residential Environments for Aging*. 71-93. New York: The Haworth Press, Inc.

Crawla, L. (1992) Childhood Place Attachments. In: Altman, I., Low, S. Ed. *Human Behavior and Environment: advances in theory and research. Volume 12. Place Attachment*. 63-84. New York. Plenum Press.

Cutler, L.J. & Kane, R.A. (2005) As Great as All Outdoors. A Study of Outdoor Space as a Neglected Ressource for Nursing Home Residents. In: Rodiek, S. & Schwarz (Ed.). *The Role of the Outdoors in Residential Environments for Aging*. 29-48. New York: The Haworth Press, Inc.

Danmarks Statistikbank 2011 (online) Available from: <http://www.statistikbanken.dk/resp01> (17.01.2011)

de Laval, S. (1998) Gåtur – Metod för Utvärdering. *Nordisk Arkitekturforskning*. 4.

Dela Stang, B. (2009) *Anvisning om Byggningsreglement 2008*. 2. Ed. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut. SBI-anvisning 216.

Dinova (2009) Små forandringer – store forskelle. (Online) Available from: http://dinova.dk/091126_e2_forandringer_forskelle.php (2011-03-23)

Dovey, K. (1985) Home and Homelessness. In: Altman, I., Wandersman, A. Ed. *Human Behavior and Environment: advances in theory and research. Volume 8. Home Environments*. 33-63. New York. Plenum Press.

Sansehaven. Dinova (2009). Birgitte fra Søndersøhave fortæller om, hvordan de ved at få hinandens forskelligheder i spil, er blevet bedre til at bruge deres sansehave. (online) Available from: <http://dinova.dk/filmklips.php>

Gentofte Kommune (uden dato). *Særlige arbejdsbeskrivelser (SAB) for driftsentreprisen. Sansehaven i Søndersøhave*.

Gentofte Kommune (uden dato). Ydelsesbeskrivelse. 1.2.3. *At udføre aktiviteter sammen med andre mennesker*.

Gentofte Kommune (uden dato). *Særlige arbejdsbeskrivelser (SAB) for driftsentreprisen. Sansehaven i Søndersøhave*.

Gentofte Kommune (uden dato). Ydelsesbeskrivelse. 1.2.3. *At udføre aktiviteter sammen med andre mennesker*.

Gentofte Kommune (2007 a) *Møde i kommunalbestyrelsen den 26.2.2007. Anlægsbevilling på 170.000 kr. til rådgivning og tekniske forundersøgelser vedr. etablering af sansehaver i Gentofte Kommunes plejehjem. 26.2.2007. Sagsnr. 003734-2007*.

Gentofte Kommune (2007 b). *Møde i Socialudvalget den 8.2.2007. Etablering af sansehaver i plejeboliger med fast hjemmehjælp*.

Gentofte Kommune (2007 c) *Møde i Socialudvalget den 8. november 2007. 1 Åbent Sansehave på Søndersøhave – resultat af licitation. Sag nr. 003856-2007*.

Gentofte Kommune (2007 d) *Afleveringsprotokol (2007)*

Gentofte Kommune (2007 e) *Udskrift af Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol fra mødet d. 17.12.2007*

Gentofte Kommune (2008) *Kvalitetsstandarder for pleje- og sundhedsområdet*

Gentofte Kommune (2009). *Sansehaveundervisning Brug sansehaven/naturen til at fremme beboernes trivsel og funktionsevne. 19.10.2009*.

Gentofte Kommune (2010 a). Organisationsdiagram. (Online) Available from: <http://www.gentofte.dk/Home/Omkommune/Administration/Organisation/Organisationsdiagram.aspx?lg=print>. (2010-07-16)

Gentofte Kommune (2010 b). *Boliger for ældre og handicappede*.

Gentofte Kommune (2010 c) *Borgmesterens forelæggelsestale ved 1. behandlingen af Gentofte Kommunes budget for 2011 (2012-2014) – mandag den 13. september*

2010. (Online) Available from:

http://www.gentofte.dk/Om_kommunen/Planlaegning_og_oekonomi/Budget_og_regnskab/Budget_og_regnskab2011.aspx (2011-02-22).

Gentofte Kommune (2010 d). *Gentofte-plan 2011*. (Online) Available from:

http://www.gentofte.dk/Om_kommunen/Planlaegning_og_oekonomi/Budget_og_regnskab/Budget_og_regnskab2011.aspx (2011-02-22)

Gentofte Kommune (2010 e). *Gentofte-Plan 2011 Økonomioversigter*. (Online) Available from:

http://www.gentofte.dk/Om_kommunen/Planlaegning_og_oekonomi/Budget_og_regnskab/Budget_og_regnskab2011.aspx (2011-02-22)

Gentofte Kommune (2010 f) *Forslag til Gentofte Plan – Del 3*. (Online) Available from:

http://www.gentofte.dk/Om_kommunen/Planlaegning_og_oekonomi/Budget_og_regnskab/Budget_og_regnskab2011.aspx (2011-02-22).

Gentofte Kommune (2010 g) *Borgmesterens skriftlige forelæggelsestale ved 2. behandlingen af Gentofte Kommunes budget for 2011 (2012-2014) – tirsdag den 12. oktober 2010*. Available

from: http://www.gentofte.dk/Om_kommunen/Planlaegning_og_oekonomi/Budget_og_regnskab/Budget_og_regnskab2011.aspx (2011-02-22).

Gentofte Kommune (2010 h). *Nyheder. Gentoftes sansehave hitter i udlandet*. (Online) Available

from: http://www.gentofte.dk/Om_kommunen/Nyheder/Januar_2010/Sansehave.aspx?lg=print (2010-13-4)

Gentofte Kommune (2011a). *Gentofte Ejendomme*. (Online) Available from:

http://www.gentofte.dk/Global/Organisationsbeskrivelse/Teknik_og_Miljoe/Gentofte_Ejendomme.aspx (2011-02-03).

Gentofte Kommune (2011 b). *Pleje- & Sundhedsdrift*. (Online) Available from:

http://www.gentofte.dk/Global/Organisationsbeskrivelse/Pleje_og_Sundhedsdrift.aspx (2011-02-03).

Gentofte Kommune. Byggestyring (2007). *Opsamling på møde nr. 1. I arbejdsgruppe vedr. Sansehave til Søndersøhave. Fredag den 9. marts 2007 kl. 11.30-13 på Søndersøhave*

Gentofte kommune. Pleje og Sundhed. (2003 a) *Servicebeskrivelse for plejeboliger med fast personale*.

Gentofte Kommune. Pleje og Sundhed (2003 b) *Servicebeskrivelse for plejeboliger med hjemmehjælp – en beskyttet boligform*

Gentofte Kommune. Socialforvaltningen (2005). Omsorgsafdelingen. *Opsamling på møde nr. 3 i arbejdsgruppen vedr. Sansehave til plejeboliger med fast personale (plejehjem) tirsdag den 12. April 2005 kl. 9-12 på Salem og Adlaide*.

Gentofte Kommune. Socialforvaltningen (2005 a). Omsorgsafdelingen. *Opsamling på møde nr. 2 i arbejdsgruppen vedr. Sansehave til plejeboliger med fast personale (plejehjem) torsdag den 17. Marts 2005 kl 9-12 på Søndersøhave og Rygårdscetret*.

Gentofte Kommune. Socialforvaltningen (2005 b). Omsorgsafdelingen. *Opsamling på møde nr. 1 i arbejdsgruppen vedr. Sansehaver til plejeboliger med fast personale (plejehjem) onsdag den 19. Januar 2005 kl. 13-15 på Egebjerg.*

Gentofte Kommune. Socialudvalget (2007). Sagsnr. 003856-2007. *Etablering af sansehaver på Søndersøhave*

Gentofte Kommune, Teknik og Miljø, Byggestyrelse (2007). *Notat vedr. Etablering af sansehaver i tilknytning til plejeboliger med fast personale (plejehjem) i Gentofte Kommune, 22.1.2007.*

Gentofte Lige Nu (2010). *Nye ideer giver en bedre hverdag.* Feb. 2010. Årgang 9. (Online)
Available on:

<http://www.gentofte.dk/Global/Soegeresultater.aspx?q=pandekager%20s%c3%b8nders%c3%b8have>

Grahn, P. (2007) Barnet och Naturen. In: Dahlgren, L.O. et al. (Ed.) *Utomhuspedagogik som kunskapskälla*. 55-104. Lund: Studentlitteratur

Grahn, P. (2009) Därför mår vi bra i natur och trädgård. In: Grahn, P. & Ottosson, Å. (Ed.) *Trädgårdsterapi*. 49-68. Sverige: Bokförlaget Bonnier Existens.

Grahn, P. & Bengtsson, A. (2005) Lagstifta om utevistelse för alla! Låt våra gamla komma utomhus när de önskar! I G. Blücher & G. Graninger (Eds.), *Den omvända ålderspyramiden*. Stiftelsen Vadstena Forum: Vadstena. Available on: <http://www.ep.liu.se/ea/is/2005/003/is003-contents.pdf>
[sid 111-154](#)

Grahn, P. & Bengtsson, A. (2004) Trädgårdsrum. Rum i bostadens utemiljö. In: Wijk, H. (Ed.) *Goda miljöer och aktiviteter för äldre*. 137-174. Lund: Studentlitteratur.

Grahn P. & Stigsdotter, U. K. (2010) The relation between perceived sensory dimensions of urban green space and stress restoration. *Landscape and Urban Planning* 94, 264-275.

Grant, C. F. & Wineman, J. D. (2009) The Garden-Use Model – An Environmental Tool for Increasing the Use of Outdoor Space By Residents with Dementia in Long-Term Care Facilities. In: Rodiek, S. & Schwarz, B. (Ed.) *Outdoor Environments for People with Dementia*. 89-116. USA: The Haworth Press, Inc.

Grefsrød, Ellen-Elisabeth (2002) *Eldres liv og hagens visdom*. Norge: Nasjonalt kompetansecenter for aldersdemens.

Hass, K., Simson, S. P. & Stevenson, N. C. (1998) Older Persons and Horticultural Therapy Practice. In: Simson, S. P. & Straus, M. C. (Ed.) *Horticulture as Therapy – principles and practice*. 231-255. United States of America: CRC Press. Taylor & Francis Group.

Henriksen, N., Møller, K. & Knudstrup MA (2007) *Trivsel og Boligform. Litteraturgennemgang*. Odense C: Servicestyrelsen. www.Servicestyrelsen.dk.

- Heath, Y. & Gifford, R. (2001) Post-Occupancy Evaluation of Therapeutic Gardens in a Multi-Level Care Facility for the Aged. *Activities, Adapting & Aging*, Vol 25, nr. 2, 21-43.
- Høeg, D. (2001) *Ældreboliger for demente. Vejledning*. København: Kommuneinformation.
- Høeg, D. (2008) Boliger for ældre mennesker med demens. In: Møller, M & Knudstrup, M (Ed.). *Trivsel i plejeboligen. En antologi om trivselsfaktorer i plejeboliger*. 185-197. Odense : Syddansk Universitetsforlag.
- Iwarsson, S. & Ståhl, A. (2003) Accessibility, usability and universal design – positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation* vol. 25, no. 2, 57-66.
- Johannesen, A. (2007) Aktiv udfoldelse, sundhed og velvære. In: Swane, C. E., Blaakilde, A. L. & Amstrup, K. (Ed.) *Gerontologi. Livet som Gammel*. 2. ed. 248-258. København: Munksgaard Danmark
- Johannesen, A. (2008) Aktivitet og deltagelse. In: Møller, M & Knudstrup, M (Ed.). *Trivsel i plejeboligen. En antologi om trivselsfaktorer i plejeboliger*. 61-74. Odense : Syddansk Universitetsforlag.
- Johnsen, G. (2006) *Grøn Omsorg*. Vanløse: Omsorgsorganisationernes Samråd, OS-Forlag.
- Kaplan, R. (1973) Some Psychological Benefits of Gardening. *Environment and Behavior* 2:2, 145-161
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature. A Psychological Perspective*. United States of America : Cambridge University Press.
- Kaplan, R. & Kaplan, S. & Ryan, R., L. (1998) *With People in Mind. Design and Management of Everyday Nature*. Washington DC : Island Press.
- Kaplan, S. (1990). The Restorative Environment: Nature and Human Experience. In: Relf, D. (Ed.) *The Role of Horticulture in Human Well-Being and Social Development. A National Symposium*. 134-142. Portland, Oregon: Timber Press
- Kearney, A.R. & Winterbottom (2005) Nearby Nature and Long-Term Care Facility Residents: Benefits and Design Recommendations. In: Rodiek, S. & Schwarz (Ed.). *The Role of the Outdoors in Residential Environments for Aging*. 7-28. New York: The Haworth Press, Inc.
- Ketscher, Kirsten (2008) *Socialret*. 3. Udg. København: Forlaget Thomson A/S
- Kitzinger, J. (1994) The methodology of Focus Groups: the importance of interaction between research participants. *Sociology of Health & Illness*. Vol. 16, no. 1, 103-121.
- Kitzinger, J. (1995) Education and Debate. Qualitative Research: Introducing focus groups. *BMJ*. 311:299-302. (online) Available from: <http://www.bjm.com/cgi/content/full/311/7000/299> (2009-11-09)

- Knudstrup, M. & Møller, K. (2008) Boligen som ramme for trivsel. In: Møller, M & Knudstrup, M (Ed.). *Trivsel i plejeboligen. En antologi om trivselsfaktorer i plejeboliger*. 171-184. Odense : Syddansk Universitetsforlag.
- Kruger, R. A. & Casey, M. A. (2000) *Focus Groups*. 3. ed. United States of America : Sage Publications, Inc.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Interview*. København : Hans Reizels Forlag
- Küller, R. (2005) Forskning om åldrande och boende. In: Johansson, M. & Küller, M. (Ed.) *Svensk Miljöpsykologi*. 103-124. Lund: Studentlitteratur.
- Lawton, M. P. (1975) Planning and Managing Housing for the Elderly. New York: John Wiley & Sons
- Lawton, M. P. (1986) *Environment and Aging*. New York: The Center for the Study of Aging, New York.
- Lawton, M. P. (2001) The physical environment of the person with Alzheimer's disease. *Aging & Mental Health* 5, 56-64
- Lawton, M.P. & Simon, B. (1968) The Ecology of Social Relationships in Housing for the Elderly. *Gerontologist* 8, 108-115.
- Leer Jørgensen, M. (1996) *Miljøbeskyttelseslovens implementering via samarbejde mellem kommuner og virksomheder*. Diss. København: Københavns Universitet
- Lieberg, M. (2005) Trädgård och park som rehabilitering – ett forskningsprojekt. In: Schmidtbauer, P., Grahn, P. & Lieberg, M (Ed.) *Tänkvärda Trädgårdar*. 83-100. Stockholm: Formas.
- Lindstrøm, B. (2007) Boligen i ældrelivet. In: Swane, C. E., Blaakilde, A. L. & Amstrup, K. (Ed.) *Gerontologi. Livet som Gammel*. 2. ed. 103-118. København: Munksgaard Danmark.
- Lynderup P. (2002 a) *Den røde tråd i den grønne have – syv portrætter af syv sansehaver for mennesker med demens*. Aalborg :Formidlingscenter Nord
- Lynderup P. (2002 b) *Aktiv medvirken giver livskvalitet – portrætter af otte leve-bomiljøer for mennesker med demens*. Aalborg: Formidlingscenter Nord
- Lovering, M.J. (1990) Alzheimer's disease and outdoor space: Issues in environmental design. *The American Journal of Alzheimer's Care and Related Disorders & Research*. 5, 33-40.
- Lovering, M.J., Cott, C.A., Wells, D.L., Schleifer Taylor, J. & Wells, L.M. (2002) A Study of a Secure Garden in the Care of People with Alzheimer's Disease. *Canadian Journal on Aging*, vol. 21 no. 3, 417-427.

Møller, K. (2007) Livet i Plejeboligen. In: Swane, C. E., Blaakilde, A. L. & Amstrup, K. (Ed.) *Gerontologi. Livet som Gammel*. 2. ed. 119-131. København: Munksgaard Danmark

Møller, K. & Knudstrup, M (2008 a) Trivsel & Plejeboligens Udformning. Servicestyrelsen Home Page (online) (2011-08-02). Available from:
<http://www.servicestyrelsen.dk/udgivelser/aeldre/bolig-og-boformer/trivsel-plejeboligens-udformning>

Møller, K. & Knudstrup, M (2008 b) Indledning: Trivsel i plejeboligen In: Møller, M & Knudstrup, M (Ed.). *Trivsel i plejeboligen. En antologi om trivselsfaktorer i plejeboliger*. 9-16. Odense : Syddansk Universitetsforlag.

Moore, K., D. (2009) Restorative Dementia Gardens: Exploring How Design May Ameliorate Attention Fatigue. In: Rodiek, S. & Schwarz, B. (Ed.) *Outdoor Environments for People with Dementia*. 73-88. USA: The Haworth Press, Inc.

Nationalt Videnscenter for Demens (2010). *Om Demens*. Home Page. Available from:
http://www.videnscenterfordemens.dk/fakta_om_demens [2010-10-24]

Nebelong, H. (2003) Sansehaver – naturens terapirum. *Vækst* 4, 20-22

Nebelong, H. (2005) Introduktion til sansehavebegrebet. Oplæg for Arbejdsgruppe i Gentofte Kommune vedr. Sansehaver 4. Marts 2005.

Nebelong, Helle (2006): *Forundersøgelse af muligheder for etablering af sansehaver ved Gentofte Kommunes Plejehjem. Søndersøhave, Salem, Egebjerg, Nymosehave, Adelaide, Holmegårdsparken, Rygårdscentret, Ordruplund, Kridthuset*.

Nebelong, Helle (2007 a) *Referat af inspirationseftermiddag på Søndersøhave 29. Marts 2007*.

Nebelong, Helle (2007 b) *Referat af sansehavemøde på Søndersøhave 20. April 2007*

Nebelong, Helle (2008) *Søndersøhave sansehave, Gentofte Kommune, Referat af byggemøde nr. 5*.

Nordström, M. (1987) *On the psychology of place*. Gävla. Sverige. The National Swedish Institute for Building Research. Research report. SB:11. ISBN 91-540-9285-X.

Nordplus Voksen (2010) *Gröna rum – funktionfrämjande miljöer i Norden för äldre och för personer med funktionsnedsättning*. Rapport om Nordplus Vuxen utvecklingsprojekt. Rapport nr. 2, Yrkesakademin i Österbotten, 2010. Available from:
<http://www.syi.fi/gronarum/dokument/utveckling/projektrapport.pdf> (2011-05-13).

Norling, I. & Larsson, EL (2004 a) Naturbaserede aktiviteters betydelse. Exemplet djur i vården. In: Wijk, H. (Ed.) *Goda miljöer och aktiviteter för äldre*. 175-201. Lund: Studentlitteratur.

Norling, I. & Larsson EL (2004 b) *Ett gott och friskare liv som äldre*. Göteborgs botaniska trädgård.

Ochsner Ridder, H., M. (2008) Liv er oplevelser og sansninger In: Møller, M & Knudstrup, M (Ed.). *Trivsel i plejeboligen. En antologi om trivselsfaktorer i plejeboliger*. 93-108. Odense : Syddansk Universitetsforlag.

Olofsson, L. & Lenninger, A. (2004) Utemiljön som vårdmiljö: en implementeringsstudie vid ett demensboende. *Kompetenscentrum inom äldreomsorg och äldreomsorg*, 25. Stockholm, KC. (http://www.kompetenscentrum.org/nedladdning_filer/Rapport_25/Rapport25PDF.pdf)

Ottosson, J. (2007) Theories and Earlier Studies in *The importance of Nature in Coping*. *Doctoral Thesis*. No. 2007:115, Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Ottosson, J. & Grahn, P. (2005 a) A Comparison of Leisure Time Spent in a Garden with Leisure Time Spent Indoors: On Measures of Restoration in Residents in Geriatric Care. *Landscape Research*. Vol. 30, no. 1, 21-53.

Ottosson, J. & Grahn, P. (2005 b) Measures of Restoration in Geriatric Care Residences: The influence of Nature on Elderly People's Power of Concentration, Blood Pressure and Pulse Rate. In: Rodiek, S. & Schwarz (Ed.) *The Role of the Outdoors in Residential Environments for Aging*. 227-256. New York: The Haworth Press, Inc.

Ottosson, J. & Grahn, P (2007) The role of Natural Settings in Crisis Rehabilitation in *The importance of Nature in Coping*. *Doctoral Thesis*. No. 2007:115, Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Persson, D., Erlandsson, LK., Eklund, M. & Iwarsson, S. (2001) Value dimensions, meaning, and complexity in human occupation: a tentative structure for analyze. *Scandinavian Journal for occupational therapy*, 8, 7-18

Pachanan, N.A. (2002) Designing therapeutic environments for residential care facilities, In: Hill, R.D, Thorn, B.L., Bowling, J. & Morrison, A. (Ed.) *Geriatric Residential Care*. 209-223. United States of America: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.

Pachana, N.A., McWha, J.L. & Arathoon, M. (2003) Passive Therapeutic Gardens. A Study on an Inpatient Geriatric Ward. *Journal of Gerontological Nursing*, no. 5, 4-10

Patel, R. & Davidson, B. (2003) *Forskningsmetodikens grunder*. Lund : Studentlitteratur.

Patton, M. Q. (2002) *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3. Ed. United States of America : Sage Publications, Inc.

Puggaard, L. (2008) Træning i plejeboliger – er det muligt? In: Møller, M & Knudstrup, M (Ed.). *Trivsel i plejeboligen. En antologi om trivselsfaktorer i plejeboliger*. 85-92. Odense : Syddansk Universitetsforlag.

Rappo, E. & Topo, P. (2009) Contact with Outdoor Greenery Can Support Competence Among People with Dementia. In: Rodiek, S. & Schwarz, B. (Ed.) *Outdoor Environments for People with Dementia*. 229-248. USA: The Haworth Press, Inc.

- Relf, P. D. (1998) People-Plant Relationship. In: Simson, S. P. & Straus, M. C. (Ed.) *Horticulture as Therapy – principles and practice*. 21-42. United States of America: CRC Press. Taylor & Francis Group.
- Rodiek, S. (2002) Influence of an Outdoor Garden on Mood and Stress in Older Persons. *Journal of Therapeutic Horticulture*. 13: 13-21.
- Rodiek, S. (2005) Resident Perceptions of Physical Environment Features that influences Outdoor Usage at Assisted Living Facilities. In: Rodiek, S. & Schwarz (E.d.). *The Role of the Outdoors in Residential Environments for Aging*. 95-107. New York: The Haworth Press, Inc.
- Ruckdeschel, K. & Haitsma, K. V. (2001) The impact of Live-in Animals and Plants on Nursing Home Residents: A Pilot Longitudinal Investigation. *Alzheimer's Care Quarterly* vol. 2, no. 4, 17-27.
- Servicestyrelsen. (2008). *Håndbog om demens – Til pleje og omsorgspersonale på ældreområdet, undervisere og frivillige*. Odense C: Servicestyrelsen
- Servicestyrelsen. (2007). *Håndbog om Demens. Til myndighedsniveau: ledere, politikere og forvaltningsmedarbejdere*. Odense C: Servicestyrelsen
- Sigbrand, L. & Jensen, P. H. (2008) *Tilgængelige boliger*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut. SBI-anvisning 222.
- Sloane, P. D., preisser, J. S., Phillips, C., Commander, C. & Burkner, E. (1998) Environmental Correlates of Resident Agitation in Alzheimer's Disease Special Care. *Journal of the American Geriatrics Society*. Vol. 46, no. 7, 862-869
- Socialministeriet, Institut for Pension- og ældrepolitik (2002). *Trivsel i plejeboligen*. Odense: Social ministeriet, institut for Pension- og ældrepolitik. (2002/10).
- Stigsdotter, U., A. & Grahn, P. (2002) What Makes a Garden a Healing Garden. *American Horticultural Therapy Association* 13, 60-69.
- Sundhedsstyrelsen (2008) *Udredning og behandling af demens – en medicinsk teknologivurdering*. København: Sundhedsstyrelsen, Monitorering & Medicinsk Teknologivurdering. Medicinsk Teknologivurdering 2008: 10 (2).
- Sundhedsstyrelsen (2010) *Tilsynsrapport Plejeboligerne Sønderøhave*. J. nr.: 4-17-66/5
P nr.: 1003263049. (Online) Available on
<http://www.gentofte.dk/upload/pdf/social%20og%20sundhed/pleje%20og%20sundhed/tilsyn%202010/embedslægenstilsyn%202010/sønderøhave.%20embedslægens%20tilsyn%2028.6.2010.pdf>
(2011-03-13)
- Svensson, PG (1996) Förståelse, trovärdighet eller validitet? In: Svensson, PG. & Starrin, B. *Kvalitativa studier i teori och praktik*. 209-227. Lund : Studentlitteratur.

Søndersøhave (Uden dato). *Kultur på Afdeling A*.

Swane, C.E. (2004) *Skovdagcenteret Eghjorten i Hillerød – naturens betydning for mennesker med demens i relation til eksisterende forskning*. Hillerød Kommune.

Swane, C.E. (2005) Grøn omsorg styrker mentale ressourcer. *Sygeplejersken* 14. 22-26.

Thrive. Using gardening to change lives. A guide to who we are, what we do, how we do it. Home Page. (online) (2011-01-31) Available from: <http://www.thrive.org.uk/about-thrive.aspx>

Thrive (2007) *Dementia and gardening for people with dementia*. Thrive Briefing Sheet no: 8.

Ulrich, R.S. (1999) Effects of Gardens on Health Outcomes: Theory and Research. In: Cooper Marcus, C. & Barnes, M. (Ed.) *Healing Gardens. Therapeutic Benefits and Design Recommendations*. 27-86. New York: John Wiley & Sons.

Welen-Andersson, L. (2009) Kreativitet och konsten att tolka naturens symboler. In: Grahn, P. & Ottosson, Å. (Ed.) *Trädgårdsterapi*. 71-85. Sverige: Bokförlaget Bonnier Existens.

Welen-Andersson, L. & Bengtsson, IL. (2009) Vägen vidare går genom trädgården. In: Grahn, P. & Ottosson, Å. (Ed.) *Trädgårdsterapi*. 13-27. Sverige: Bokförlaget Bonnier Existens.

Winter, S. C. & Lehmann Nielsen, V. (2010) Implementering af politik. 2. ed. Århus: Academica

Zeisel, J. (2007) Healing gardens for people with Alzheimer's In: Ward Thompson, C. & Travlou, P. (Ed.) *Open Spaces People Spaces* 137-150. Great Britain: The Cromwell Press

Zeisel, J. & Tyson, M.M. (1999) Alzheimer's Treatment Gardens In: Cooper Marcus, C. & Barnes, M. (Ed.) *Healing Gardens. Therapeutic Benefits and Design Recommendations*. 437-504. New York: John Wiley & Sons.

Juridisk bindende materiale

Bekendtgørelse af lov om almene boliger m.v. (Almenboligloven) nr. 103 af 11.2.2011.

Bekendtgørelse af lov om social service (Serviceloven) nr. 81 af 4.2.2011 (online) Available from: <https://www.retsinformation.dk/> (2011-03-10)

Bekendtgørelse nr. 299 af 25.3.2010 om kvalitetsstandarder og frit valg af leverandør af personlig og praktisk hjælp m.v.

Bekendtgørelse af byggeloven (Byggeloven) nr. 1185 af 14.10.2010

Bygningsreglementet 2010

Vejledende materiale om indretning af boliger og udemiljø

Bygge- og Boligstyrelsen, Socialministeriet, Arbejdstilsynet, Kommunernes Landsforening, Københavens Kommune & Frederiksberg Kommune (1997) *Indretning af ældreboliger for fysisk plejekrævende m.fl. En vejledning*. København: Forlaget Kommuneinformation.

Dansk Standard (1995) *Udearealer for alle. Anvisning for planlægning og indretning med henblik på handicappedes færden*. DS-Håndbog 105. Dansk Standard: Hellerup.

Dansk Standard (1999) *Rekreative arealer for alle. Med vejledning om indretning for handicappede*. DS-Håndbog 105.2 Dansk Standard: Charlottenlund

Dansk Standard (2001) *Tilgængelighed for alle*, DS 3028:2001

Dela Stang, B. (2009) *Anvisning om Bygningsreglement 2008*. 2. Ed. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut. SBI-anvisning 216.

Dorte Høeg (2001) *Ældreboliger for demente. Vejledning*. København: Kommuneinformation

Servicestyrelsen. (2007). *Håndbog om Demens. Til myndighedsniveau: ledere, politikere og forvaltningsmedarbejdere*. Odense C: Servicestyrelsen

Sigbrand, L. & Jensen, P. H. (2008) *Tilgængelige boliger*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut. SBI-anvisning 222.

Erhvervs- og Byggestyrelsen (2010) Modelprogram for plejeboliger. (online) Available from <http://www.ebst.dk>.

Bilag 1

Lovgivningsmæssige, vejledende og administrative rammer for ældreboligers indretning i forhold til haver og haveaktiviteter for ældre i ældreboliger – En undersøgelse med fokus på Gentofte Kommune

Nationale regelsæt

Siden 1998 har der været en klar opdeling mellem bolig og service i den danske lovgivning og administration af bolig- og serviceydelser til ældre og andre med handicaps og særlige behov. Boliger til ældre anvises af kommunerne primært i henhold til almenboligloven (ABL) og serviceloven (SL), mens tildeling af personlig hjælp anvises efter serviceloven (Socialministeriet, 2010). Undersøgelsen af lovgivningen, som ses nedenfor, viser, at der ikke findes regler og krav om at der skal være udemiljøer tilknyttet ældreboliger, eller at ældre skal have adgang til udeophold. Derimod findes vejledende anbefalinger om haver til ældre med demens og til indretning af sådanne haver.

Boligydelser

Kommunerne har ansvaret for at tilbyde plejeboliger til ældre, som har behov herfor. Det er også kommunen, som vurderer og afgør, om den enkelte har et sådant behov. Dette kaldes visitation (ABL §§ 54, 54a og 57 og SL §§ 192-192a).

Ældreboligens indretning

Ældreboliger skal opfylde bestemte indretningskrav. Således skal de være indrettet til personer med handicaps, herunder kørestolsbrugere og have selvstændigt toilet. Desuden skal der kunne tilkaldes hurtig bistand døgnet rundt. Adgangsforholdene skal være egnede for gangbesværede, ABL § 110.

Der findes regler om tilgængelighed, som tager hensyn til handicaps generelt. I byggeloven og bygningsreglementet 2010 findes således regler om, at nybyggeri skal være tilgængeligt, herunder krav til adgangs- og tilkørselsforhold. Disse regler er bindende. Der er tale om minimumskrav, som ikke sikrer fuld tilgængelighed på højt niveau (Dela Strang, B., 2009, Sigbrand, L et al., 2008). Reglerne er suppleret med anvisninger og tjeklister, sidstnævnte findes på byggeforskningsinstituttets hjemmeside, <http://www.sbi.dk/tilgaengelighed/tjeklister>.

Skal byggeri, anlæg og adgangsforhold være tilgængelige for alle, dvs. alle uanset handicap, findes supplerende vejledende materiale, som ikke er bindende i en Dansk Standard og en anvisning om tilgængelige bygninger fra Statens Byggeforskningsinstitut (Dansk Standard, 2001 og Sigbrand, L. Et al., 2008).

Endelig findes vejledende, ikke-bindende, kvalitetskrav på endnu højere niveau med henblik på at sikre fuld tilgængelighed i boligmiljøer, som retter sig mod personer med stort plejeb behov fx ældre med demens (Bygge- og Boligstyrelsen et al., 1997, Ribes Amts Hjælpemiddelcentral, 2001).

Materialet har endvidere indarbejdet arbejdsmiljølovens krav til indretning af plejeboliger, så de ansattes arbejdsforhold tilgodeses.

Haver i tilknytning til ældreboliger og deres indretning

Der findes ingen regler om, at ældreboliger skal have tilknyttet grønne udemiljøer. Men der findes vejledende materiale fra officielle kilder, som anbefaler haver tilknyttet ældreboliger for mennesker med demens. Ligeledes findes der, spredt og meget kortfattet, vejledende materiale om indretning af udearealer for ældre med demens og mennesker med handicaps i øvrigt.

Vejledningen fra 1997 nævnt ovenfor vedrører primært indretningen af plejeboliger, men anbefaler i et afsnit om boliger for mennesker med demens følgende udemiljøer: 1) ”*Velegnede og afvekslende udearealer*” som er velafgrænsede, har gode mikroklima forhold og plads til fysisk aktivitet, ”*bør planlægges bevidst fra projektets start*” og 2) ”*Udsigt til udeareal*” som kan give oplevelser og realitetsorientering (Bygge- og Boligstyrelsen et. al., 1997). En vejledning fra 2001 vedrører specifikt boligindretning for mennesker med demens og supplerer vejledningen fra 1997 med hensyn til udemiljø. Således anbefales indretninger der karakteriseres ved synlighed, cirkulære vandrestier, plantevækst til stimulering af erindring og hukommelse (Høeg, 2001).

I Servicestyrelsens officielle redegørelser om plejeboliger for ældre med demens peges endvidere på, at et udeareal er noget af det vigtigste i en plejebolig for mennesker med demens, som følge af havens terapeutiske rolle (Servicestyrelsen, 2007). Generelt anbefales udemiljøer i tilknytning til plejeboliger ud fra et trivelsesmæssigt synspunkt (Møller & Knudstrup, 2008 a)

I Erhvervs- og Byggestyrelsens modelprogram for plejeboliger (2010) indgår grønne uderum også som en del af den ideelle ældrebolig. Der nævnes specifikt klimabeskyttede siddepladser fx mellem have og bygning og vegetationsdækkede facader og balkon som ramme om ophold, aktivitet og sansestimulerende udsigt.

Tilgængeligt udemiljø

For at sikre øget ligestilling og ligebehandling af handicappede borgere med andre borgere er der i 1995 udformet en anvisning til udformning af tilgængelige udearealer i offentlige byrum, boligarealer, parkeringspladser, trafik mm., som kan inddrages i planlægning og projektering af udemiljøer. I materialet findes bla. forslag til beplantning, elementer og indretning af havemiljøer og friluftsanlæg og naturområder med fokus på tilgængelighed (Dansk Standard, 1995). I tillæg findes en eksempelsamling på rekreative områder og anlæg, som er indrettet også for handicappede til inspiration (Dansk Standard, 1999).

Serviceydelser herunder aktiviteter

Nationale krav

Kommunerne skal yde personlig hjælp, omsorg og pleje og støtte til mennesker med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne. Desuden skal kommunerne yde hjælp til praktiske opgaver i hjemmet samt træning fx optræning, genoptræning, vedligeholdelse af fysiske eller psykiske færdigheder, hvis der er behov herfor. For mennesker med demens skal dennes ønske for fremtiden med hensyn til bolig, pleje og omsorg så vidt muligt respekteres, SL §§ 83-87. Kommunerne visiterer de sociale servicetilbud til de enkelte borgere, SL § 88.

Lovgivningen stiller ikke konkrete krav til serviceydelsernes indhold. Der findes således ikke krav om, at ældre fx skal tilbydes ½ times dagligt ophold i grønne udemiljøer. Det hører til kommunernes selvbestemmelse at fastsætte det nærmere indhold i serviceydelserne. Kommunerne skal årligt udarbejde en kvalitetsstandard for personlig og praktisk hjælp samt genoptræning og vedligeholdelsestræning efter SL §§ 83 og 86, så borgerne kan se, hvad de kan forvente af kommunen.

Gentofte kommunens servicetilbud

Ved et nærmere kig i Gentofte Kommunes kvalitetsstandard ses, at der er fastsat generelle kvalitetsmål for kommunens service efter SL §§ 83 og 86. Ikke nærmere definitioner af enkeltydelser (Gentofte Kommune, 2008).

Mere præcise beskrivelser af serviceniveauet i kommunens plejeboliger findes i kommunens servicebeskrivelser, som er eksternt tilgængelige. Heri nævnes personlig hjælp og pleje, tøjvask, måltider, rengøring og aktivitetstilbud. I relation til aktiviteter nævnes højtider, mærkedage, gudstjenester og andre religiøse handlinger, dagligdags gøremål, samvær med andre, eventuelt foredrag og skovture. Det forudsættes, at der veksles mellem aktiviteterne i lyset af beboernes behov, årstiden og personalets ressourcer. Af træning vil der være mulighed for fysioterapi og ergoterapi efter lægeordination. Enkelte plejehjem har bevægelses- eller gymnastikhold. Aktiviteterne foregår primært i dagstimer på hverdage (Gentofte Kommune, 2003 a og b). Af udeliv er skovture det eneste, som er præciseret i servicebeskrivelsen. Der nævnes ikke noget om haveaktiviteter, gåtur eller ophold i egen have eller terapi/træning i haven.

I kommunens interne ydelsesbeskrivelse om at udføre aktiviteter sammen med andre sættes interne kvalitetsstandarder for servicen på plejehjem. Heri har udelivet stadig meget lidt, men dog lidt mere fokus som aktivitetstilbud end i de eksterne servicebeskrivelser. Der nævnes således gå- og køreture i nærmiljøet, udflugter og skovture, Tivoli, museer og fremstilling af håndværk eller årstidsdekorationer (Gentofte Kommune, ydelsesbeskrivelse (uden dato)).

Bilag 2 Baggrund

Demens i samfundsøkonomisk perspektiv og den miljøpsykologiske værdi af haver i tilknytning til plejeboliger

Pleje af demente ældre er en voksende opgave for samfundet

Demens kan ramme voksne i alle aldre, men sygdomshyppigheden stiger med alderen. Ca. 6 % af den danske befolkning over 65 år udvikler demens, og ca. 25-30% af ældre over 80 år forventes at få demens. I 2008 var der ca. 80.000 mennesker med demens i Danmark og lidelsen kostede det danske samfund ca. 8-15 mia. kr. i 2007 (Høeg, 2008) (Servicestyrelsen, 2007) (Servicestyrelsen, 2008)(Sundhedsstyrelsen, 2008).

Der forventes en stigning i antallet af demente mennesker både i Danmark og på verdensplan som følge af stigende levealder, og fordi store generationer nærmer sig pensionsalderen. I 2050 vil der være op mod 200.000 danskere med demens, 18,6 mio. europæere og 115 mio. på verdensplan (Sundhedsstyrelsen, 2008) (Nationalt Videnscenter for Demens, 2010).

Ved demens forstås en samling af symptomer på svækkelse af hjernens funktion som følge af forskellige sygdomme eller beskadigelse af hjernen, herunder svækkelse af de kognitive funktioner; hukommelse, opmærksomhed, koncentration, sprog, sanse- og indlæringssevne, rumlig evne og orienteringsevne ledsaget af forstyrrelser i personlighed, adfærd, motorik og emotioner. Demens kan inddeles i typer, hvor Alzheimers sygdom er den hyppigste og vaskulær demens den næst hyppigste. De primære demenssygdomme er neurodegenerative og er irreversible og fremadskridende (Servicestyrelsen, 2007) (Servicestyrelsen, 2008) (Sundhedsstyrelsen, 2008). Forløbene er forskellige og varer fra alt mellem 2 til 20 år. Der findes ingen helbredende behandling, men der medicineres for at dæmpe psykiatriske, adfærdsmæssige og depressive symptomer (Servicestyrelsen, 2007) (Servicestyrelsen, 2008).

Der skelnes ofte mellem tre grader af demens. Ved let demens bliver evnen til at udføre daglige aktiviteter indskrænket og det bliver svært fx at passe et arbejde. Symptomer er: Glemsomhed, træthed, nedsat initiativ og impulsivitet, reducere tale- og læsefærdighed (Servicestyrelsen, 2007), (Servicestyrelsen, 2008).

Ved moderat demens svigter evnen til at udføre selv simple daglige aktiviteter, og der er behov for hjælp fra andre. Symptomerne er nu: Personlighedsændringer, humørsvingninger, apati, svigt i hukommelsen og forståelse af egen situation, rastløshed og uro, agitation, aggression, reduktion i evne til at udføre simple færdigheder, svigtende dømmekraft, svigt i rumlig opfattelse, svækket tidsorientering, reduceret evne til at forstå det sansede og reduceret orienteringsevne evt. psykiatriske problemer (Bertelsen et al., 2007) (Høeg, 2008) (Servicestyrelsen,

2007)(Servicestyrelsen, 2008).

Svær demens er stadiet, hvor den demente person bliver stærkt afhængig af andres hjælp. Personen bliver passiv, sengesøgende, kan typisk ikke gå og er inkontinent. Vedvarende pleje og overvågning er nødvendig (Servicestyrelsen, 2007)(Servicestyrelsen, 2008).

”Længst muligt i eget hjem og hjælpe til selvhjælp” er en ideologi i dansk ældreomsorg (Johannesen, s. 256). Det betyder i praksis, at det kun er de meget fysisk eller kognitivt syge eller skrøbelige ældre, som flytter i praksis i plejebolig. Kun ca. 20 % af de ældre i alderen 80-100 år bor i plejebolig (Møller, 2007) (Lindstrøm, 2008).

På trods heraf medfører det stigende antal ældre med demens og sygdommens omsorgskrævende karakter, at plejen af demente ældre i plejeboliger er en voksende, omkostningskrævende opgave for samfundet.

Af hensyn til de ældre med demens, som er ramt af en fremadskridende kronisk sygdom, handler det om at skabe livskvalitet i årene i plejeboligen. Af hensyn til plejepersonalet som varetager et krævende og stressende arbejde med plejen af disse ældre, og som løbende udsættes for større arbejdspress på grund af nedskæringer i den offentlige sektor, er det vigtigt at skabe og udvikle plejemiljøer, som aflaster og støtter personalet, og som kan medvirke til at arbejdsglæden bibeholdes.

De fysiske omgivelser i plejeboligen og deres betydning for livskvaliteten

De fysiske omgivelser i plejeboligen

For dem som er ramt af kroniske svækkelser og sygdom som demens, bliver livskvaliteten af største vigtighed. I takt med aldringen og sygdommens svækkelser mindskes bevægelsesfriheden, hvorfor det vil være i boligen, at personens behov i stigende grad skal tilfredsstilles (Henriksen et al. 2007). Forskning gennem de seneste 30-40 år viser, at den fysiske indretning af ældreboligen, herunder haver og natur i tilknytning til boligen, har en væsentlig terapeutisk betydning og fremmer trivslen hos demente ældre beboere i plejeboliger (Cohen-Mansfield & Werner, 1998) (Henriksen et.al, 2007).

Powell Lawton, psykolog og gerontolog, har med teorien om relationen mellem menneskets aldring og de fysiske omgivelser været central for forståelsen af dette område. Lawton beskriver med sin *”environment docility hypothesis”* den omvendte sammenhæng mellem menneskets fysiske og kognitive kompetencer og de fysiske omgivelser: Jo mere kompetent en person er, jo mindre påvirkes dennes psykologiske tilstand og adfærd af de fysiske genstande og forhold omkring sig. Og omvendt. Jo mindre kompetent en person er, jo mere afhænger den psykologiske tilstand og adfærd af de ydre omgivelser (Lawton & Simon, 1968) (Lawton, 1986).

Kognitivt svække personer, som demensramte, får en lavere stresstærskel end normalt og bliver ekstra følsomme overfor bestemte stimuli fra omgivelserne fx støj og uro, blænding, lysflimmer, reflekser, underlag og højdeforskelle (Berentsen et al., 2007) (Høeg, 2001 og 2008) (Lawton, 1986) (Pachana, 2002) (Zeisel & Tyson, 1999). Samtidig indebærer svækkelserne som følge af alder og

sygdom, at disse mennesker får et større behov for sansemæssig stimuli fra omgivelserne end normalt for at kunne fungere fx større behov for lys for at kunne se og (Zeisel & Tyson, 1999). Endelig er alle mennesker med demens forskellige og har forskellige individuelle behov (Møller & Knudstrup, 2008 b)(Høeg, 2008).

Menneske med demens er ofte parallelt med sygdommen påvirket af stress som følge af det oplevede tab af kontrol og kaos i tilværelsen. Stress kan også være en følge af kedsomhed og manglende stimuli, som opleves med tabet af eget initiativ og apati. Er institutionsmiljøet samtidig kronisk understimulerende fx uden aktiviteter eller sansestimuli, kan stressniveauet øges af denne grund (Rappe & Topo, 2009) (Ulrich 1999). Ligeledes kan demente i et overstimulerende institutionsmiljø fx med mange lyde og uro fra andre beboere opleve stress, hvilket kan føre til agiteret adfærd (Berentsen et al., 2007)(Høeg, 2001). En hyppig manifestation af stress blandt langtidspatienter og kronisk syge er depression, hvilket hyppigt opleves blandt demensramte (Ulrich, 1999)(Rappe & Topo, 2009)(Swane, 2004).

Indrettes institutionsmiljøet, så det møder behovene for støtte og stimuli hos mennesker med demens, kan det påvirke adfærden positivt og kan forsinke de funktionelle og kognitive forringelser (Valla & Harrington, 1998, i Rappe & Topo, 2009).

Lawton udviklede fem anerkendte designprincipper for boliger til demente ældre, der både sigter mod at understøtte demente beboeres svækkelser og derigennem bevarelse af færdigheder og tilbyde tilpas stimuli. Demensboliger bør være små boenheder med høj grad af sikkerhed, de skal sikre autonomi og privathed i daglige gøremål, hjemlighed, social integration og interaktion og orienterbarhed (Calkins, 2003). Disse designprincipper udgør kernen i nutidens anbefalinger til boligindretninger for ældre med demens se fx Henriksen et al. (2007) Høeg (2008) Møller & Knudstrup (2008 a). Der henvises for yderligere fordybelse til følgende litteratur Briller & Calkins, (2000) Calkins, (1991 og 2003), Calkins, (2003), Henriksen et al., (2007), Høeg (2001 og 2008), Küller (2005), Lawton (2001), Lynderup (2002 a og 2002 b), Møller & Knudstrup (2008 a) Pachana (2002).

Udemiljøet i plejeboligen

Som supplement til et støttende indemiljø fremhæver forskning gennem de seneste 20-30 år, at haver i tilknytning til plejeboligen har stor betydning for trivsel. Internationale studier viser, at ældre plejehjemsbeboere såvel som pårørende og personale i høj grad værdsætter udemiljøet i tilknytning til plejeboligen (Cohen-Mansfield, 2009) (Gibson et al., 2009) (Heath & Gifford, 2001) (Kearney & Winterbottom, 2005) (Stoneham & Jones, 1997, i Henriksen et al. 2007). Svenske studier viser, at ældre i plejebolig er meget interesserede i gåture og andre enkle friluftaktiviteter alene eller i sociale sammenhænge, selv når de er rullestolsbrugere eller har behov for ledsagere (Grahns & Bengtsson, 2004). Tilsvarende viser Gibson et al. (2009) og Swane (2004), at også demente ældre, som bor både hjemme eller i plejebolig, i høj grad værdsætter naturkontakten gennem udsigt, ophold og forskellige aktiviteter. Jo færre kompetencer den enkelte har, og jo mere afhængig man er af andres hjælp, jo vigtigere bliver det for sikring af naturkontakten, at der er en have i plejeboligens nærmiljø (Grahns & Bengtsson, 2004).

Nyere dansk forskning konkluderer på grundlag af en større litteraturgennemgang, at naturlige miljøer og haver er ét af de vigtigste områder i demensboligen til fremme af livskvaliteten (Henriksen et al., 2007). Det er dog vigtigt at bemærke, at karakteren af udemiljøet har afgørende betydning for om de positive effekter kan opnås. Ikke alle udemiljøer er lige befordrende, nogle vil

endda have negativ effekt.

Haver som er tilgængelige og indrettet med et støttende design specifikt rettet mod dementes behov, bibringer demensboligen et særligt terapeutisk miljø, som ikke kan opnås selv i et veldesignet indemiljø (Olofsson & Lenninger, 2004). I en have får besøgeren gennem de naturlige elementer som sol, regn, vind og planter og dyreliv en rig sansemæssig og mental stimulans. Planter alene stimulerer mange sanser med deres former, farver, lyde ect. (Rappe & Topo, 2009). Haver kan også medvirke til at gøre plejeboligens miljø mere hjemligt, da mange beboere har haft haver tidligere (Henriksen et al., 2007). Et støttende havemiljø tilbyder endvidere sikre og stimulerende rammer for fysisk udfoldelse som fx gåture og havearbejde, tilfredsstiller nogle dementes behov for bl.a. at røre sig og vandre, hvilket kan være svært at tilfredsstille i et institutionsmiljø (Calkins, 1991) (Zeisel & Tyson, 1999). Endelig findes i haven mulighed for bare at være og nyde omgivelserne eller for at deltage i mange familiære aktiviteter, som fremmer social interaktion og samvær (Cohen-Mansfield, 2009) (Pachana et al., 2003) (Zeisel & Tyson, 1999).

Designguidelines for terapeutiske haver for ældre med demens

En række forskere har med forskellige faglige og metodiske udgangspunkter i den miljøpsykologiske litteratur givet deres anbefalinger til et støttende design i haver til ældre med demens. Kun hovedtræk i sådanne anbefalinger skal for overblikket skyld nævnes her.

Overordnet set bør et udemiljø til demente ældre jf. Zeisel og Tyson (1999) og Zeisel (2007) være enkelt, umiddelbar forståeligt og overskueligt, så haven kan benyttes uden brug af de indre kognitive kort, som svigter ved demens. Haven skal i sig selv være et kognitivt kort med tydelige vandrestier, mødes- og pausepladser, distrikter, landmærker og grænser. Haven skal tilbyde oplagte muligheder for aktiviteter eller rekreation, som ikke afhænger af selvorganisering og initiativ. Haven skal indeholde tydelige signaler om tid, sted og årstid, til kompensation for det svigtende biologiske ur. Endelig skal haven skabe positive følelser som nydelse, tryghed, kompetence og kontrol hos den demente bruger. Dette er muligt, da Amygdala, hjernens center for emotioner, følelser og humør, er påvirkelig af og modtagelige for stemninger og følelsesmæssige signaler fra omgivelserne selv langt ind i sygdomsforløbet (Zeisel, 2007).

Fysisk og psykisk tilgængelighed, er afgørende forudsætninger for havens brug og helende eller terapeutiske effekt. Fysisk tilgængelighed øger den funktionshindredes bevægelsesfrihed, uafhængighed og mulighed for socialisering. Nærhed til udemiljøet, gode adgangsforhold, tilgængeligt design og sikkerhed er væsentlige elementer, som har betydning for demente ældre (Bengtsson, 2003) (Cooper Marcus, 2009) (Curtler & Kane, 2005) (Henriksen et al., 2007). Sikkerhed handler om, at brugeren ikke kommer til skade. Haven skal være afgrænset til omgivelserne med hegn, der forhindrer beboerne at forlade institutionen, designet skal forebygge faldulykker, haven skal være vedligeholdt, og der må ikke være giftige planter mm. (Bengtsson, 2003) (Bengtsson & Carlsson, 2005) (Brawley, 2009) (Grahn & Bengtsson, 2004) (Henriksen et al., 2007).

Psykisk tilgængelighed indebærer, at haven opleves tryk og fri for farer. Mennesker i behandling er typisk psykisk sårbare, og de har derfor et større behov end normalt for, at omgivelserne er trygge og sikre at færdes i (Ulrich, 1999). Ældre med demens må derfor anses for at have et ekstra stort behov for trygge og sikre rammer. Forskning viser, at såvel designet som personalets deltagelse i udelivet har betydning for oplevelsen af tryghed hos ældre med demens (Bengtsson, 2003). Trygheden mindskes ved negative distraktioner som fx affald, cigaretrøg ved entredøre, støj,

manglende vedligeholdelse og tvetydige kunstværker, som kan vække negative følelser som utryghed og manglende kontrol. Er miljøet ikke trygt, vil det medføre mindre brug (Bengtsson, 2003)(Ulrich, 1999). Psykisk tilgængelighed er en forudsætning for, at man kan slappe af og tillade positive følelser og sanseindtryk at tage plads. Dermed kan et helende eller terapeutisk samspil mellem menneske og natur opstå (Bengtsson, 2003) (Grahm, 2009), (Ulrich, 1999), (Welen-Andersson & Bengtsson, 2009).

Derudover skal nævnes anbefalinger som, at haven skal

- være visuelt afskærmet fra omgivelser, som kan give anledning til uro,
- være familiær, dvs. med et hjemligt udtryk fx gennem traditionelle vækster og elementer, som kan genkendes og giver mening og være god,
- være orienterbar med få og synlige og enkle cirkulære gangsystemer, tydelige destinationer og udgang/indgang,
- tilbyde ro og en varieret og sansestimulerende bevoksning året rundt,
- indeholde mange og varierede muligheder for at sætte sig alene eller med andre,
- indeholde mulighed for passiv nydelse (rekreation) og aktivitet,
- have god klimaafskærmning mod sol, regn og vind og
- kunne opleves indefra.

Der henvises til følgende litteratur for yderligere fordybelse: Bengtsson (2003), Bengtsson & Carlsson (2005), Berentsen et al., (2007), Brawley, (2002), Brawley (2009), Cohen-Mansfield & Werner (1999), Cooper Marcus (2009), Curtler & Kane (2005), Grahm & Bengtsson (2004), Grahm & Bengtsson (2005), Henriksen et al., (2007), Høeg (2001), Høeg (2008), Moore (2009), Kearney & Winterbottom (2005), Lovering, (1990), Lovering et al. (2002), Nebelong (2003 og 2005), Ottosson & Grahm (2005 a og 2005 b), Pachanan et. al (2003), Rodiek (2005), Zeisel & Tyson (1999) og Zeisel (2007).

Naturen og havers betydning for sundhed og velvære hos ældre med demens

Forskning, som specifikt knytter sig til natur og havers betydning for ældre med demens, viser, at a) simuleret natur fx billeder, naturlyde og kunstige planter og, b) udsigt til grønne arealer, c) rekreative dvs. mere passive ophold i naturlige omgivelser såvel som d) naturbaserede aktiviteter dvs. aktiv involvering med det naturlige miljø har positiv betydning for det fysiske og psykiske velvære hos ældre med demens og har en dæmpende effekt på negativ adfærd.

Simuleret natur

Cohen-Mansfield & Werner (1998) fandt, at multi-sansemæssig stimulans gennem naturlig elementer i indemiljøet som naturbilleder, kunstige planter og naturlyde i interiøret havde en positiv effekt på humøret, medførte en tendens til mindsket uro, mindre vandring, færre forsøg på at forlade plejeboligen, mindre grænseoverskridende adfærd overfor andre beboere og mindre aggression hos vandrende beboere med demens. Lignende miljøinterventioner virkede også afdæmpende på agiteret og aggressiv adfærd under badning af ældre med svær demens (Ulrich, 1999).

Udsigt til natur

Ulrich og andre forskere har i en række studier vist, at udsigt til grønne udemiljøer virker stressreducerende, smertenedsættende og dermed sundhedsfremmende på sygehuspatienter (Ulrich, 1999).

I forhold til ældre med demens i plejebolig har udsigt til naturlige omgivelser eller en have stor betydning, idet haven bringer stimuli til dem, som ikke kan komme ud (Bengtsson, 2003) (Kearney & Winterbottom, 2005) (Gibson et al., 2009) og medvirker til at opfylde ældres behov for at kunne følge med i årstidernes skift, landskabets forandringer, liv og aktiviteter udenfor institutionen, som adskillige studier har identificeret (Bengtsson & Carlsson, 2005) (Bite & Lovering, 1984) (Lovering, 1990) (Cohen-Mansfield & Werner, 1999) (Grahm & Bengtsson, 2004) (Gibson et al., 2009). Udsigt virker endvidere motiverende på brugen af haven (Brawley, 2009) (Grant & Wineman, 2009) (Rodiek & Fried, 2004, i Henriksen et al., 2007) (Pachana et al., 2003).

Rekreative ophold i natur og haver

Ældre beboere på plejehjem oplever mere glæde, en bedre fysisk tilstand og mere energi og engagement, når de kommer ud i en have (Kearney, A. R. & Winterbottom, 2005) (Cox et al., 2004). I et andet studie vurderede personalet tilsvarende, at beboerne var mere glade og raske som følge af haven (Bengtsson & Carlsson, 2005). Ligeledes værdsættes det blandt plejhjemsbeboere at komme udenfor institutionen og opleve andre omgivelser (Bengtsson & Carlsson, 2005). Udeophold gjorde dagen til noget særligt (Cox et al., 2004). De demente beboernes tilfredshed og velvære øgedes under opholdet i haven. Personalets deltagelse i en-til-en relation med beboerne øgede den positive effekt fra en tilstand af tilfredshed til velbehag (Cox et al., 2004).

Den sansemæssige kontakt med vind og vejr, årstider samt planter og blomster opleves som værdifuld af svage ældre med eller uden demens (Bengtsson & Carlsson, 2005). I lighed hermed oplevede hjemmeboende ældre med demens, som blev taget med på dagture i skoven, at naturoplevelser og gåture giver dem et ”pift” i hverdagen, en oplevelse af liv, frihed og friskhed (Swane, 2005). Planter og plantebaserede aktiviteter fremmede velværet, positive følelser, sociale relationer, følelsen af succes og selvværdet hos demente beboere på et finsk plejehjem (Rappe & Topo, 2009).

Udendørs ophold medvirkede til bedre humør og mindre grænseoverskridende adfærd og færre flugtforsøg hos vandrende beboere med demens (Cohen-Mansfield, 2009).

I udemiljøet er der adgang til sollys. Dette virker positivt på den cirkadiske rytme, søvnrytmen og optagelsen af d-vitamin, hvilket igen modvirker knogleskørhed. (Pachana, 2002) (Pachana et al., 2003) (Brawley, 2002) (Brawley, 2009). Disse problemer ses ofte hos demente ældre og plejhjemsbeboere, som ikke har adgang til dagslys (Brawley, 2002) (Calkins et al., 2009). Observationer viser, at kontakten med de naturlige elementer i en have som sol, vind og vejr reducerer søvn og opvågningsforstyrrelser hos demente ældre (Zeisel, 2007).

Studier viser, at fælles oplevelser i haven, naturen eller haveaktiviteter inspirerer til samtaler med demente ældre og skaber interaktion de demente beboere i mellem. (Bengtsson & Carlsson, 2005) (Berentsen et al., 2007) (Henriksen et al., 2007) (Olofsson & Lenninger, 2004) (Swane, 2004). Endvidere oplevedes en større rummelighed beboerne imellem i udemiljøet end indenfor (Bengtsson & Carlsson, 2005).

Sanseoplevelser fra naturlige omgivelser eller naturbaserede aktiviteter stimulerer endvidere reminiscens dvs. erindringsprocesser, hvilket også giver anledning til samtaler og socialt samvær de deltagende demensramte imellem (Bengtsson & Carlsson, 2005) (Berentsen et al., 2007) (Henriksen et al., 2007) (Olofsson & Lenninger, 2004) (Rappe & Topo, 2009) (Swane, 2004). Hermed styrkes selvfølelsen og identiteten (Swane, 2004 og 2005) (Berentsen et al., 2007)(Henriksen et al., 2007).

Både udeliv og aktiviteter udenfor skaber følelsen af øget kompetence blandt ældre med demens (Rappe & Topo, 2009).

Ottosson & Grahn (2005 a) har påvist, at koncentrationsevnen blev væsentligt forbedret hos en gruppe svage ældre efter en times hvile i haven. Hos de allersvageste af disse ældre virkede hvile i haven, i modsætning til hvile indendørs, endvidere restorativt på puls og blodtryk, som stiger med øget stressniveau (Ottosson & Grahn, 2005 b). Rodiek (2002) viser, at ældre som var engageret i opgaveløsning udendørs havde et lavere kortisol niveau end ældre beskæftiget med samme opgaver indendørs, hvilket indikerer en reduktion i stressniveauet i udemiljøet.

Havemiljøet virker beroligende på urolige og rastløse demente beboere (Bengtsson & Carlsson, 2005) (Lovering et al., 2002) (Rappe & Topo, 2009). Adgang til naturlige miljøer reducerer aggressiv adfærd (Kuo & Sullivan, 2001 og Cohen-Mansfield, 2001 i Rappe & Topo, 2009), agiteret adfærd (Mather et al., 1997 i Calkins et al., 2009) og forstyrrende adfærd (Mooney, 1992 i Calkins et al., 2009). I et studie viste det sig, at forstyrrende adfærd og søvnforstyrrelser mindskedes hos de demente beboere, som brugte haven mest (Cohen-Mansfield, 2009). Endvidere har fri adgang versus aflåste døre til en have givet anledning til mindre agiteret adfærd blandt demente beboere på et plejehjem (Brawley, 2002).

Aktiviteter i natur og haver

Haver tilbyder mulighed for fysisk træning, motion og meningsfulde aktiviteter. Nedenfor beskrives først forskning om betydningen af motion for ældres helbred. Dernæst beskrives betydningen af haveaktiviteter for den fysiske og psykiske sundhed hos ældre med demens.

Betydning af motion og træning for ældre

Forskning viser, at motion er særdeles vigtigt for forebyggelse, vedligeholdelse og helbredelse af den aldrende krop (Puggaard, 2008).

Fysisk aktivitet øger kredsløbet og dermed hjerneaktivitet og –funktion, forebygger åreforkalkning og blodpropper (Swane, 2004). Daglig fysisk aktivitet som gåture, svømning eller havearbejde nedsætter risikoen for at udvikle demens blandt ældre (Swane, 2004 og 2005) (Sempik et al., 2003, i Thrive, 2007).

Swane (2004) refererer til studier, som viser, at fysisk træning af mennesker med demens forbedrer gangfunktionen, den kognitive funktionsevne, kontrollen over blærefunktionen, den psykiske funktionsevne og mindsket rastløshed (Swane, 2004). Regelmæssig træning af en vis intensitet af ældre plejehjemsbeboere giver øget muskelstyrke og mobilitet og dermed øget funktionsevne til gennemførelse af dagligdags aktiviteter (Puggaard, 2008).

Motion hæmmer generelt symptomer ved depression og øger livskvaliteten hos den deprimerede (Swane, 2004). Studier viser, at både mild motion og regelmæssig og mere krævende motion reducerer depression blandt ældre (Ulrich, 1999) også blandt plejehjemsbeboere (Brawley, 2002). Fysisk aktivitet er derfor vigtig for ældre med demens, som ofte rammes af depression (Swane, 2004).

Havearbejde og naturbaserede aktiviteter

Svenske folkesundhedsundersøgelser har vist, at naturbaserede aktiviteter som friluftsliv og havearbejde øger velværet og sundheden hos ældre. En aktiv livsstil mindsker risikoen for hjertekarsygdomme, hjertestop og flere kræftformer. Regelmæssig fysisk aktivitet viser positive effekter på fx centralnervesystemet, gig, højt blodtryk, knogleskørhed, stressrelaterede sygdomme, hjerte-karsygdomme, muskelstyrke, balance og koordination, hurtighed, øget hukommelse (Norling & Larsson, 2004 b) (Bengtsson, 2003) (Pachana, 2002) (Pachana et al., 2003).

Havearbejde har vist sig at styrke knoglerne og bedre søvnen hos demente (Pachana, 2002).

I demensboliger med udendørs vandrestier fandt man en øget mobilitet blandt de demente beboere sammenlignet med demente beboere i boliger uden vandrestier (Henriksen et al., 2007). Sikre vandrestier, som tilbyder interessante oplevelser undervejs, er fundet effektive i forhold til at reducere vandringsadfærden (Zeisel & Tyson, 1999). Andre studier viser i lighed hermed, at regelmæssig udendørs vandring i naturlige omgivelser 30 minutter dagligt resulterede i mindre vandring og mindre søvnforstyrrelser (Cohen-Mansfield, 2009).

Udendørs gåture skaber nærvær mellem plejer eller pårørende og den demensramte på en naturlig måde gennem berøring og samtaler, der stimuleres i naturen (Brawley, 2002) (Swane, 2004 & 2005) (Bengtsson & Carlsson, 2005). Gåture i grønne omgivelser vækker minder og øger initiativet til samtale hos de demente ældre (Rappe & Topo, 2009). Såvel ophold og gåture i skoven med demente hjemmeboende nedsætter rastløshed og uro efterfølgende (Swane, 2004).

Havedyrkningsterapi for demente har fokus på sensorisk stimulation gennem tilpasset arbejde med planter i afgrænsede haverum. Forskning beskriver, at terapien fremmer reminiscens, stimulere positive følelser fx stolthed, entusiasme, ejerskab og ansvar til fordel for negative følelser, øger verbalisering og styrker social interaktion deltagerne imellem. Havedyrkningsterapi kan også føre til mere fredsfyldt søvn (Pachana et al., 2003). Endelig er haveaktiviteterne en mild form for træning af bevægelser og motorik (Hass et al., 1998).

Aktiv deltagelse i plante-baserede aktiviteter forbedrer autonomien hos ældre plejehjemsbeboere og giver en anden måde at udtrykke sig på end sproget (Pachana, 2002) (Rappe & Topo, 2009). Ophold i og involvering i haveaktiviteter giver anledning til et større engagement og interesse i aktivitet og skaber positive følelser (Berentsen et al., 2007) (Cox et al., 2004) (Gigliotti et al. 2004 i Rappe & Topo, 2009). Andre forfattere nævner forbedret tids- og stedorientering, øget selvtillid, selvværd, selvfølelse, identitet, kompetence, håb og glæde hos demente efter haveaktivitet, følelser som støtter coping med tabet af færdigheder (Berentsen et al., 2007) (Gibson et al., 2009) (Rappe & Topo, 2009) (Hass et al., 1998). Haveaktiviteter kan endelig medvirke til at etablere fællesskabsfølelse på institutionen (Pachana, 2002) (Gibson et al., 2009).

Havers betydning for sundhed og velvære hos personalet i plejeboliger

Studier viser, at havemiljøer i tilknytning til plejeboliger for ældre højt værdsættes højt af personalet (Bengtsson & Carlsson, 2005) (Cohen-Mansfield, 2009) (Cox et al., 2004) (Heath & Gifford, 2001). I et studie anså personalet endvidere planter som et vigtigt element i plejemiljøet på trods af, at det gav ekstra arbejde (Rappe & Topo, 2009).

Teorien viser, at plejepersonale generelt har stressende arbejdsforhold pga. skiftende arbejdstider, manglende kontrol, stressfulde oplevelser som patienters død, højt arbejdspress (Ulrich, 1999). Det er videre krævende at arbejde med pleje af demente er pga. deres urolige, agiterede og aggressive adfærd (Rappe & Topo, 2009). Forskningen viser, da også at personalet netop bruger de eksisterende haver som en buffer i hverdagen, et sted til at stresse af i.

På et plejehjem brugte personalet havemiljøet til en stille pause, som gav ny energi og hjalp dem til coping i jobsituationen (Lovering et al., 2002). Personalet oplevede i et andet studie tilsvarende, at haven var et sted for tænkning, afstresning, beroligelse, afslapning, som gav anledning til velbehag og fornyet energi og coping (Cox et al., 2004). Anden forskning viser, at haven giver personalet et åndehul fra dagligdagens stress "*It's our little bit of a heaven*" (Cooper Marcus, s. 302, 2009), og at udemiljøet er et sted for genopladning (Olofsson & Lenninger, 2004).

Haven forskønner arbejdspladsen og øger arbejdsglæden. I et studie gav haven omkring boligen personalet en følelse af stolthed, og de var glade for at kunne præsentere et smukt miljø omkring boligen for de pårørende (Bengtsson & Carlsson, 2005). Ligeledes oplevede personalet i et andet studie, at planter medvirkede til at skabe et behageligt og hjemligt miljø (Rappe & Topo, 2009). Personalet oplevede arbejdsglæde ved at mærke beboernes øgede velbehag når de en-til-en besøgte havemiljøet (Cox et al., 2004). Personalet værdsætter positive oplevelser og hyggelige og rare stunder med beboerne, som havemiljøet giver anledning til (Olofsson & Lenninger, 2004).

De teoretiske forklaringer bag naturens helende kraft

Mange teoretikere har bidraget til forståelsen af hvorfor naturlige miljøer og haver har en helende eller terapeutisk effekt på mennesker. Herunder gives en kort indføring i det miljøpsykologiske teorigrundlag med fokus på ældre med demens.

Restoration af opmærksomhed og koncentrationsevne (kognitiv restoration)

Forskerparret Kaplan & Kaplan (1989) har fundet, at ophold i naturen gør det muligt at genoplade den mentale kapacitet og evnen til refleksion efter mental udmattelse. Dette kalder de restoration.

I trygge naturmiljøer, som fascinerer opmærksomheden med mønstre, former og farver, og som har et omfang og en sammenhæng, der tillader oplevelser af mental eller fysisk opslugthed i "en anden verden", og som samtidig tilfredsstiller den enkeltes behov for stimulans, fanges menneskers spontane opmærksomhed i passive eller aktive lystfyldte oplevelser (Kaplan & Kaplan, 1989)(Kaplan, 1990). Denne form for opmærksomhed kræver ikke energi og kaldes "soft fascination" (Kaplan et al., 1998). Den er mulig at opnå i omgivelser, som ikke kræver handling

eller beslutning (Grahn, 2009). Soft fascination indebærer, at man slapper af, og at de positive affekter som nysgerrighed, fascination og interesse stimuleres. I denne tilstand opnås kapaciteten til refleksion og nyorientering (Ottooson, 2007) (Grahn, 2009). Affekter bearbejdes via den enkeltes hukommelse til emotioner som gennem kognitiv bearbejdning bliver til følelser (Tomkins, 1995 i Ottooson, 2007).

Når den spontane opmærksomhed stimuleres, vil den viljesbestemte opmærksomhed (Directed Attention System, DAT) hvile og dermed genoplades (Kaplan, 1973). DAT er de energikrævende mentale processer i hjernens thalamus, hippocampus og frontallapper, som har en begrænset kapacitet. DAT bruges til kognitiv bearbejdning og sortering i det komplekse informationsflow, som vi møder i det moderne samfund, til korttidshukommelse, gennemførelse af udøvende funktioner samt coping. Overudnyttede DAT bliver vi mentalt eller psykisk udmattede, en tilstand hvor evnen til at koncentrere sig og tænke logisk mindskes og, hvor vi reagerer følelsesmæssigt fx med irritation, aggression, mindsket tolerance og hjælpsomhed. Der er ofte en nær sammenhæng mellem oplevelsen af stress og overudnyttelse af DAT (Grahn & Ottooson, 2007). Genopladning af DAT er derfor vigtig for, at mennesker kan bibeholde evnen til at tænke og handle hensigtsmæssigt og logisk. I naturlige omgivelser uden negative distraktioner som støj, bearbejdes sanseindtrykkene nemt og uanstrengt, og der stilles ingen krav. Derfor tilbyder naturen i henhold til Kaplan & Kaplan (1989) de optimale rammer for mental genopladning (Grahn & Ottooson, 2007) (Ottooson, 2007).

Hvilken betydning har denne teori for mennesker med demens, når det netop er evne til viljesbestemt opmærksomhed, der ødelægges gennem sygdomsforløbet? Kan naturen medvirke til mental genopladning og stimulans af soft fascination hos disse mennesker?

Der findes så vidt vides ingen forskningsbaserede svar på ovennævnte spørgsmål. Med afsæt i teorien må det formodes, at ældre med demens langt ind i demensforløbet vil kunne opleve "soft fascination" i naturlige miljøer og dermed positive affekter og følelser under ophold i naturen. Dette begrundes dels med at affekter knyttes til de ældre hjernedele, det limbiske system (Ottooson, 2007) og at hjernens center for emotioner, følelser og humør (amygdala) ødelægges sent i demensforløbet (Zeisel, 2007). Forskning om naturens virkning på demente ældre, som blev refereret ovenfor, taler for dette synspunkt, idet nydelse, velbehag, glæde og opløftet stemning blev observeret hos demente ældre i udemiljøet selv langt ind i demensforløbet.

I forhold til mental genopladning, refleksion og nyorientering forudsætter dette tilstedeværelse af kognitive funktioner. Zeisel & Tyson (1999) mener, at hos ældre med demens i de tidligere stadier, vil velvære stadig kunne baseres på de kognitive funktioner som refleksion og genkendelse, mens individer i de senere stadier, med en ringe kognitiv kapacitet, fortsat vil kunne sanse ro, fred, skønhed på et pre-kognitivt affektivt niveau.

Nyere hjerneforskning refereret i Ottooson & Grahn (2007) viser, at stimulerende omgivelser kan påvirke rehabilitering af hjerneskader. Zeisel (2007) refererer til forskning, som viser, at enhver celle i hippocampus påvirkes af de omgivelser, vi befinder os i. Måske kan dette tale for, at der indtil et vist stadie i demensforløbet kan være mulighed for en vis form for genopladning af den mentale kapacitet. Forskningen om haver og naturens påvirkning på ældre med demens, som er refereret ovenfor, kan tolkes til fordel for dette synspunkt. Naturen og naturbaserede aktiviteter stimulerede således genkaldelse af minder, sprog og verbalisering, øget engagement i og lyst til aktivitet, øget social interaktion, selvfølelse, selvtillid og følelse af kompetence. Ligeledes

observeredes en større tolerance beboerne imellem i udemiljøet end inde, hvilket kan være tegn på større mental kapacitet.

Restoration fra stress

Ulrich (1999) har gennem sin forskning påvist, at udsigt til og ophold i trygge naturmiljøer, som er åbne med spredt savannelignende bevoksning og med indslag af dyreliv og vand, virker stressnedsættende indenfor få minutter. Fysiologisk set sænkes blodtrykket og muskelspændinger løsnes. Hormonelt set sænkes niveauet af stresshormoner i blodet. Når stressniveauet sænkes følger positive følelser, bedre humør, mere energi og forbedret koncentration. Et lavt stressniveau er vigtig for kroppens immunforsvar og evne til at helbrede sig selv.

Lignende stressreducerende effekt kan ikke opnås ved oplevelse af menneskeskabte miljøer som byer, trafik, tvetydig kunst, betonbyggeri eller bystøj. Disse udgør tværtimod stressfaktorer. Højt stressniveau med negative følelser som angst, vrede, tristhed, depression. Stress udtrykkes adfærdsmæssigt gennem fx irritation, vredesudbrud, søvnløshed, hjælpeløshed mm.

Den ubevidste sammenhæng mellem natur og stressmekanisme er evolutionært udviklet og tilpasset livet på savannen, hvor urmenneskets overlevelse var afhængig af vores stresssystem. Mennesket kan derfor nemt tilpasse vores stressniveau til kamp/flugt eller hvile i naturen, mens urbane miljøer ikke på samme måde kan tolkes gennem vores reflekser og stimulere til hvile. Bymiljøer forstås ved brug af de kognitive funktioner (Ulrich, 1999), (Ottosson, 2007), (Ottosson & Grahn, 2005 b) (Grahn, P. & Stigsdotter U.K., 2010).

Mennesker med demens vil uanset beskadigelser i de mere moderne dele af hjernen, som knyttes til de kognitive processer, kunne opleve restoration fra stress i naturmiljøer (Ottosson & Grahn, 2007) (Rappe & Topo, 2009) (Zeisel & Tyson, 1999). Reaktionen på sansestimuli fra de naturlige omgivelser foregår ubevidst via hurtige reflekser og affektive reaktioner i de ældre dele af hjernen, som giver anledning til hurtige reaktioner i nervesystemet, som igen stimulerer det autonome nervesystem og hormonelle og fysiologiske reaktioner. Alt dette foregår i et splitsekund og uden kognitiv bearbejdning (Ottosson & Grahn, 2007) (Ottosson, 2007) (Rappe & Topo, 2009) (Zeisel & Tyson, 1999). Positive affekter fortrænger de negative og fører dermed til en forbedret affektiv tilstand (Rappe & Topo, 2009). Affekter påvirker endvidere adfærden pr. refleks og uafhængigt af logisk tænkning (Ottosson & Grahn, 2005b) (Ottosson & Grahn, 2007). Dette kan medvirke til at forklare de positive adfærdsmæssige forandringer hos demente ældre ved udeophold, som litteraturen refereret ovenfor viser. Det må endvidere formodes, at positive affekter vil føre til positive emotioner og følelser i det omfang, de kognitive funktioner kan følge med.

Ulrich (1999) mener, at den restorative effekt af udsigten til natur vil være størst hos personer med et højt stressniveau eksempelvis mennesker ramt af sygdom, som er nødt til at opholde sig på hospitaler eller i andre former for sundhedsfaciliteter. Endvidere vil helbredseffekten øges ved direkte ophold i naturen og med længden af naturkontakten. Ottosson & Grahn (2005 b) har påvist denne tese i forhold til en gruppe ældre på et plejehjem, og hævder på den baggrund, at det er særligt vigtigt for ældre med en skrøbelig psykisk og fysiologiske balance at tilbringe tid udendørs, da udemiljøet vil virke harmoniserende på deres tilstand.

Forskningen om naturens positive betydning for demensramte refereret ovenfor bekræfter teorien om, at naturen virker stressreducerende på demente ældre. Dette ses ved forhold som at velvære og

humør øges i haven, aggressiv, agiteret, urolig, rastløs, vandrende adfærd og depressioner reduceres og søvnen bedres hos demente ældre som følge af udemiljøer og -aktiviteter.

I lyset heraf er ophold i natur og haver særdeles vigtige for at støtte mennesker med demens. Da disse mennesker er stressede og særligt psykisk og fysiologisk skrøbelige, har de ekstra meget brug for naturen til stressrestoration og som en buffer til coping i hverdagen.

Instoration – naturen som medspiller i selvudvikling

Instoration

Grahn og Bengtsson (2005) beskriver i teorien om ”betydelsesspelrummet”, hvordan samspillet med naturen foregår gennem sanseindtryk og indvirker på mennesket på mange planer grundet menneskers multiple intelligenser. Naturen stimulerer fx til genoplevelse af minder, erfaringer og følelser, refleksion og i nogle tilfælde spirituelle oplevelser af samhørighed med naturen og noget større. Herved skaber naturen mening for den enkelte, hvilket styrker selvfølelsen og identiteten. Refleksion kan give grobund for revurderinger og personlig udvikling. Et menneske i krise kan derfor gennem kontakten med naturen komme styrket ud af en krise. Den selvudviklende effekt af samspillet med naturen gennem aktivitet eller rekreation kalder forskerne på Alnarp for instoration (Kaplan & Kaplan, 1989) (Stigsdotter & Grahn, 2002) (Grahn & Bengtsson, 2005).

Forskningen fra Alnarp viser, at mennesker vil opsøge naturområder med bestemte kvaliteter, som giver betydning, mening og støtte i den konkrete situation, de befinder sig i. Forskerne har identificeret otte arketypiske kvaliteter i naturmiljøer i dette perspektiv. De otte karakterer er: fredfyldt, vildt, artsrig, åbent, rumligt, trygt, kulturhistorisk og folkeligt (Grahn, 2009) (Grahn & Bengtsson, 2004) (Stigsdotter & Grahn, 2002). Folk med lav psykologisk styrke vil søge ensomheden i trygge, rolige og kravløse vilde naturmiljøer, hvor ens hudløshed kan rummes. I trygge naturomgivelser modtages sanseindtryk, som vækker positive affekter, glæde, trøst og skaber fornyet håb. Dermed vækkes lyst og livskraft, som er forudsætningen for en selvudviklende terapeutisk proces (Bengtsson, 2003) (Grahn, 2009) (Welen-Andersson & Bengtsson, 2009). Et sådant samspil beskriver Ottosson (1997) i sin introspektive beretning om, hvordan han søgte ud i den vilde natur som led i sin rehabilitering og om, hvordan naturens elementer og stabilitet virkede som en eksistentiel støttende kraft i arbejdet med mental opbyggelse efter en hjerneskade.

Alnarps forskere mener endvidere, at jo større psykologisk kraft et menneske har, jo større er behovet for at udvikle sig i socialt samspil med andre mennesker og jo mindre er behovet for samspil med de rene og mindre krævende naturmiljøer (Grahn & Bengtsson, 2005) (Grahn, 2009).

Naturens instorative effekt på ældre (i plejebolig)

De fleste ældre oplever på et tidspunkt forandrede livsvilkår, som ikke er selvvalgte fx begrænsninger i kompetencer, tab af nærtstående, flytning til plejebolig, hvilket for mange giver anledning til større eller mindre livskriser, ofte fulgt af depression. Naturen kan på dette stadie i livet være til trøst, støtte bevarelse af identitet og lette omstillingen til nye livsbetingelser. Familiære udemiljøer, fx ens egen havestol, traditionelle vækster og kulturindslag fra lokalområdet, kan medvirke til at skabe kontinuitet fra det tidligere liv til livet i plejeboligen ved at vække genkendelse og minder (Grahn & Bengtsson, 2005) (Johnsen, 2006).

Instoration forudsætter refleksion og dermed kognitive evner. I forhold til ældre med demens må det formodes, at naturens instorative effekt aftager i takt med de kognitive evner.

Forskningen, refereret ovenfor, viser, at oplevelser og aktiviteter i natur og haver kan vække minder og stimulere til samtale og interaktion demente ældre imellem og mellem de dementer og plejepersonalet, skabe lyst til aktivitet, øge selvfølelse, selvværd, selvtillid, følelsen af kompetence og medvirke til større accept af hinanden mm. Dette peger på, at naturen i hvert fald i de tidligere faser af demensforløbet støtter individet i et instorativt samspil, som medvirker til øget velbefindende. Nyorientering må for demente i plejebolig dreje sig om at cope med sygdom og institutionalisering og opnåelse af større personlig harmoni og øget livskvalitet i hverdagen.

Aktiviteters terapeutiske betydning

Indenfor den ergoterapeutiske teori er aktivitet et eksistentielt menneskeligt behov. Gennem aktiviteter sker udviklingen i livet, og der skabes livskvalitet (Grahn & Ottosson, 2009). Det har betydning for menneskers sundhed og trivsel, at hverdagens aktiviteter opleves som meningsfulde, håndterbare og begribelige jf. Antonovsky (Persson et. al. 2001). Aktiviteters mening eller betydning for den enkelte kan være af konkret, symbolsk og/eller selvbelønnende værdi (Persson et. al. 2001). I ergoterapi og ”horticultural therapy” (havedyrkningsterapi) er aktiviteten et centralt redskab i arbejdet med at skabe en bedre sundhed.

Meningsfulde aktiviteter er også vigtige for trivslen hos ældre og mennesker med demens (Møller & Knudstrup, 2008 a)(Johannesen, 2007). Deltagelse i en aktivitet indebærer ikke nødvendigvis aktiv medvirken, men kan også være det at være tilstede i et socialt rum, hvor meningsfulde aktiviteter finder sted. Det sociale samvær i aktiviteter er et centralt aspekt for ældre i plejebolig (Socialministeriet, 2002). For at finde frem til hvad der er en meningsfuld aktivitet for den enkelte ældre med demens, er personalets kendskab til den enkeltes livshistorie og tæt kontakt mellem personen og hjælperen vigtig. Endvidere kræver det stor indfølelse at invitere og motivere til deltagelse i sociale tilbud. Endelig skal aktiviteten gradueres efter den enkeltes formåen (Johannesen, 2007).

For hovedparten af ældre har det at komme ud i naturen for at nyde eller opleve naturen og årstiderne alene eller sammen med andre, gå ture og lave havearbejde været en del af deres tidligere liv (Grahn & Bengtsson, 2004). At kunne følge med i årstiderne i haven og fortsætte med de kendte aktiviteter i plejeboligen giver kontinuitet og er af denne grund meningsfulde. Naturbaserede aktiviteter har stor betydning for ældres fysiske og psykiske sundhed (Norling & Larsson, 2004) og det giver mentale, fysiske og sociale ressourcer hos demente, når de kommer udenfor, bevæger sig og har kontakt med natur, dyr og andre mennesker (Swane, 2004 og 2005) (Johnsen, 2006). For demente skaber små, velkendte og meningsfulde aktiviteter identitet, tilhørsforhold og udløb for energi (Berentsen et. al., 2007). For en stund kan man finde tilbage til sit gamle jeg (Bengtsson, 2003).

Berentsen et. al. (2007) foreslår i tråd hermed, at enkle og genkendelige dagligdags aktiviteter, fx spisning eller terapeutiske aktiviteter, foretages udendørs, når vejret tillader det.

Havedyrkningsterapi

Havearbejde er en aktivitet, der fremhæves som særdeles meningsfulde og nydelsesfulde (Stigsdotter & Grahn, 2002), og som yndes af ældre (Hass et al., 1998). Oplevelse af ”soft fascination”, hvor arbejdsprocessen nydes og opleves lystfyldt, og ”flow”, hvor man opsluges mentalt i aktiviteten, glemmer tid og sted, og bruger sine kompetencer i fulde drag, kan erfares i

sammenhæng med havearbejde (Thrive, 2011) (Kaplan, 1973) (Stigsdotter & Grahn, 2002). Haveaktiviteter udført af lyst og i positiv stemning pirrer til en grundlæggende drivkraft i mennesket til at benytte og udvikle sine kompetencer i samspil med omgivelserne, kompetenceglæden (Grahn, 2007). Andre terapeutiske elementer i haveaktiviteter er samspillet mellem individet og naturens rige symbolsprog, behagelige sanseindtryk som dufte, hænderne i den varme jord og berøring, gode minder mm., som frisætter det beroligende hormon oxytocin i kroppen (Welén-Andersson, 2009) (Welén-Andersson & Bengtsson, 2009). Behovene for at yde omsorg og positiv social kontakt og fællesskabsfølelse kan tilfredsstilles gennem havearbejde (Relf, 1998). Mennesker i krise har et ”tvangsmæssigt stort” behov for at skabe og relatere. Dette handler om at bearbejde indtryk og gøre dem begribelige, håndterbare og meningsfulde (Grahn & Bengtsson, 2005). Natur og have er ideelle rammer om denne kreative udfoldelse bla. som følge af elementernes kravløshed og symbolværdi.

For de mere friske mennesker med demens kan haveaktiviteter udføres fx gennem procedure hukommelsen og sansemæssige erindringer. Derfor kan adgang til fx rive, kost, spade, græsklipper, spand, trillebør og brændestak lede til mange aktiviteter (Johannesen, 2008) Evnen til selv at finde på, planlægge og gennemføre aktiviteter forsvinder imidlertid igennem demensforløbet. Svenske studier viser, at demensramte kan gennemføre haveaktiviteter tilpasset deres formåen, når de vejledes gennem aktivitetens delkomponenter. Og at det i havemiljøet er muligt at finde aktiviteter, som kan tilpasses forskellige grader af demens. I haven kan behovet for at gå og bevæge tilgodeses bedre end indendørs (Olofsson & Lenninger, 2004). I England og USA er ”horticultural therapy” en anvendt terapiform overfor ældre med og uden demens med henblik på at skabe livskvalitet og bevare færdigheder længst mulig (Haas et al., 1998) (Thrive, 2010). Gennem aktiviteter med planter stimuleres kroppen fysisk, sansemæssigt og mentalt. Målene med aktiviteterne defineres individuelt for den enkelte, og kan fx være at skærpe reminiscens, realitetsorientering, positive følelser, mindre destruktiv adfærd eller social aktivitet (Hass et al., 1998).

Sansestimulerende terapi

Her skal nævnes to ud af flere sansestimulerende terapiformer, som i litteraturen anbefales til mennesker med demens: Reminiscens og timalering. Reminiscens er genkaldelse af minder gennem sansestimuli eller ting og formidling heraf i samvær med andre (Swane, 2004) (Berentsen et al., 2007). Ikke sproglig stimulering af de mentale processer er særlig vigtig ved demens, hvor det talte sprog volder vanskelighed. Når erindring vækkes til live gennem sansemæssige stimuli, stimuleres sprogliggørelsen af det sansede og dermed lysten og evnen til at kommunikere med andre (Swane, 2005).

Timalering er en interaktionsform mellem plejer og den demente gennem sansemodaliteter, uden brug af ord og intellekt (Ochsner Ridder, 2008). For de allersvageste med demens anvendes timalering med positive resultater.

Sansestimulerende haver og udemiljøer er ideelle rammer og indhold for disse terapiformer, hvilket beskrives bla i Berentsen et al. (2007) og Swane (2004). Sansehaver, som netop har til hensigt at tilbyde stimulering af alle sanser gennem naturens elementer, anbefales i litteraturen som den ideelle haveform til demensboliger (Henriksen et. al, 2007) (Nebelong, 2005).